

Το σχέδιο Άιντε

ΞΕΠΕΡΝΩΝΤΑΣ ΕΘΝΗ & ΣΥΝΟΡΑ

ΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

www.ajdc.espivblogs.net

да промовираме антinationализам и подобрување на класната борба. Тука, таму, насекаде. За свет без граници, авторитети и експлоатација.

let's promote antinationalism and class struggle heightening. Here, there and everywhere. For a world without borders, authority and exploitation.

να проωθήσουμε τον αντιεθνικισμό και τον ταξικό αγώνα. Εδώ, δίπλα και παντού. Για ένα κόσμο χωρίς σύνορα, εξουσία και εκμετάλλευση.

Το παρόν έντυπο τυπώθηκε το Νοέμβριο του 2012 σε 1000 αντίτυπα και διανέμεται χωρίς αντίτιμο. Μπορεί να βρεθεί σε ηλεκτρονική μορφή στο www.ajde.espinblogs.net. Για οικονομική ενίσχυση και οποιαδήποτε άλλη επικοινωνία γράψτε μας στο ajde@espin.net. Κάθε μερική ή ολική χρησιμοποίηση και αναπαραγωγή του για τους σκοπούς του ανταγωνιστικού κινήματος είναι ευπρόσδεκτη και επιθυμητή, ενώ οποιαδήποτε προσπάθεια εμπορικής εκμετάλλευσης θα αντιμετωπιστεί εχθρικά.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	13
1.1 Ο χαρακτήρας των επαναστάσεων: «εθνικοαπελευθερωτικές» ή «αστικές»;	16
1.2 Ο εθνικισμός και το έθνος-κράτος	18
1.3 Το μακεδονικό ζήτημα	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΟΝΟΜΑΤΟΣ	29
2.1 Αρχαία, προ-ρωμαϊκή Μακεδονία: Το όνομα ενός βασιλείου και μιας κάστας	31
2.2 Ρωμαϊκή Μακεδονία: Το όνομα Μακεδονία ως διοικητικός όρος και το όνομα μιας επαρχίας	34
2.3 Η ονομασία Μακεδονία κατά τον Μεσαίωνα: Η Μακεδονία ως Βυζαντινό θέμα	37
2.4 Η Μακεδονία στους οθωμανικούς και νεότερους χρόνους: Το όνομα επιστρέφει στο παλιό του σπίτι	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ	43
3.1 Εθνικά σύμβολα	44
3.2 Ο ήλιος της Βεργίνας και η ελληνική φέτα	46
3.3 Εδώ ο Φίλιππος, εκεί ο Φίλιππος, πού είναι ο Φίλιππος;	48
3.4 Η «μεγαλειότητα» του Αλέξανδρου του Μέγα, ή για πιο λόγο (δεν) θα έπρεπε να τον εκτιμούμε	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ «ΕΛΛΗΝΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ»: Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΣΗΜΕΡΑ	55
4.1 Δημοκρατία της Μακεδονίας: Ο εθνικισμός και όλα αυτά που επισκιάζει	55
4.2 Ελλάδα: Το Μακεδονικό ζήτημα στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας	58

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	63
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	67
Βαρκάρηδες: Οι αναρχικοί που ταρακούνησαν την Θεσσαλονίκη	67
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71

Το Σχέδιο «Αιντε»

Είμαστε μία πρωτοβουλία συντρόφων/ισσων που κατοικούμε στα Σκόπια και στη Θεσσαλονίκη. Μας ενώνουν προσωπικές και πολιτικές σχέσεις. Αφετηρία για την δραστηριοποίησή μας αποτελεί η θέλησή μας να εναντιωθούμε στην ρητορική που αναπαράγεται από την εθνικιστική ανάταση των 100 χρόνων από την «απελευθέρωση» της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα και των 100 χρόνων από την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου στην Δημοκρατία της Μακεδονίας. Αυτό θέλουμε να το πετύχουμε επικοινωνώντας μία οπτική γωνία που πηγάζει από τα καθημερινά μας βιώματα στις χώρες όπου ζούμε και από τις εμπειρίες της συμμετοχής μας στο πεδίο του κοινωνικού ανταγωνισμού. Τον τελευταίο καιρό μεθοδεύσαμε, όσο μπορούσαμε, μία συζήτηση που αφορά μία πολιτική ανάγνωση της ιστορίας, τη χρήση των εθνικών συμβόλων και την εμβάθυνση σε θεωρητικά ζητήματα του νοήματος της έννοιας «έθνος» και του ρόλου των εθνών-κρατών στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κρίσης των ημερών μας. Διαλέξαμε τη λέξη «Αιντε – ajde» γιατί είναι μία κοινή λέξη στον βαλκανικό χώρο. Για εμάς «Αιντε» σημαίνει προτροπή: να προωθήσουμε τον αντιεθνικισμό και τον ταξικό αγώνα. Εδώ, δίπλα και παντού. Για ένα κόσμο χωρίς σύνορα, εξουσία και εκμετάλλευση.

Проектот „Ајде“

Ова е уницијатива на другари кои живеат во Скопје и Солун. Не спојуваат лични и политички односи. Почетната точка за нашето активирање беше волјата да се спротивставиме на реториката репродуцирана од националистичката еуфорија поврзана со 100-годишнината од „ослободувањето“ на Солун во Грција и 100 години од потпишувањето на Букурешкиот договор во Република Македонија. Сакаме да ја постигнеме оваа цел споделувајќи гледиште кое извира од нашите секојдневни искуства во земјите во кои живееме и од нашето учество во сферата на општествените противречности. Неодамна започнавме, најдобро што можевме, дискусија која се однесува на политичкото читање на историјата и на продлабочување на теоретски прашања како: значењето на „нациите“, употребата на националните симболи и улогата на националните држави во рамките на денешната капиталистичка криза. Го одбравме зборот „ајде“ бидејќи е заеднички збор на Балканот. За нас „Ајде“ значи „да поттикнеме“: ајде да промовираме антinationализам и подобрување на класната борба. Тука, таму, насекаде. За свет без граници, авторитети и експлоатација.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το έθνος και ο εθνικισμός έχουν προσεγγιστεί μέσα από αντιθετικές οπτικές, διαφορετικά επιστημονικά πεδία και διάφορες μεθόδους ανάλυσης. Τις τελευταίες δεκαετίες έχει προκύψει ένας σημαντικός αριθμός μελετών που εστιάζουν σε συγκεκριμένα έθνη, κράτη και περιοχές, ειδικά της βαλκανικής χερσονήσου. Στόχος αυτού του πονήματος δεν είναι τόσο να διαβεί και ενδεχόμενα να επεκτείνει τις οδούς της επιστημονικής έρευνας και της κυρίαρχης ιστοριογραφίας, όσο να καταθέσει μια εναλλακτική προσέγγιση και κυρίως μια πολιτική τοποθέτηση. Μια πολιτική τοποθέτηση κάποιων συντρόφων/ισσων από τη Θεσσαλονίκη και τα Σκόπια γύρω από το μακεδονικό ζήτημα και σε σχέση με τις έννοιες του έθνους και του εθνικισμού. Αυτή η τοποθέτηση είναι άμεσα συνυφασμένη με τον πολιτικό μας προσανατολισμό και με την κριτική μας στάση απέναντι στις έννοιες του έθνους και του εθνικισμού.

Η καινοτομία του βιβλίου, που κρατάτε στα χέρια σας, έγκειται στο ότι αποτελεί το προϊόν μιας συλλογικής εργασίας μεταξύ συντρόφων από τις δύο πλευρές των συνόρων. Η δίγλωσση αποτύπωση των σκέψεων μας σε ένα ενιαίο βιβλίο συμβολίζει τη δύναμη της από κοινού αντιπαράθεσης στον κοινό εχθρό: τον εθνικισμό όπου κι αν αυτός βρίσκεται. Κατά κάποιο τρόπο, αποτελεί τη δική μας μικρή προσπάθεια επούλωσης των ιστορικών πληγών που ανοίγουν οι εθνικοί διαχωρισμοί και τα σύνορα. Μέσα από τις συναντήσεις μας, ήρθαμε σε επαφή με άγνωστες μέχρι στιγμής πραγματικότητες και μέσα από την επικοινωνία των εμπειριών και των βιωμάτων μας, ήρθαμε περισσότερο κοντά στα κοινά στοιχεία που μας ενώνουν, ανεξάρτητα από τη πλευρά των συνόρων που έτυχε να γεννηθούμε και τη γλώσσα που μάθαμε να μιλάμε στην παιδική μας ηλικία.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάλυση του έθνους και του εθνικισμού μέσα από μια σύντομη παρουσίαση της βαλκανικής ιστορίας από τις αρχές του 19ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα. Ο εθνικισμός είναι μια σύγχρονη ιδεολογία σύμφωνα με

την οποία το «ανήκειν» σε ένα έθνος αποτελεί «φυσική» ιδιότητα. Τα μέλη του έθνους συνδέονται μεταξύ τους με ένα είδος συγγενικού δεσμού, χωρίς να χρειαστεί να συναντήσει ποτέ ο ένας τον άλλον. Μέσα από μια αλληλεγγύη, που υπερβαίνει τις ταξικές αντιθέσεις, που παραβλέπει τις ανισότητες και την εκμετάλλευση της καπιταλιστικής κοινωνίας, τα μέλη του έθνους αυτοπροσδιορίζονται ως μια μεγάλη οικογένεια. Αυτή όμως η αφήγηση αποκρύπτει λυσσαλέες συγκρούσεις συμφερόντων ανάμεσα σε κατακτητές και κατακτημένους, καπιταλιστές και εργάτες, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους, άτομα διαφορετικής εθνότητας, φυλής και φύλου. Η ιστορική μας διαδρομή ξεκινά με μια περιληπτική αναφορά στην πολυεθνική οθωμανική αυτοκρατορία και δίνει έμφαση στις επαναστάσεις στη Σερβία (1804) και στην Ελλάδα (1821). Ακολουθεί μια κριτική ανάλυση των εννοιών του έθνους και του εθνικισμού, παράλληλα με μια αναφορά στη βουλγαρική εθνογένεση. Τέλος, καταλήγει στην παρουσίαση του μακεδονικού ζητήματος. Ο σχηματισμός του έθνους-κράτους αναδεικνύεται περισσότερο ως μια ανάγκη της αστικής ελίτ, των εμπόρων και των μεγαλοκτηματιών, παρά ως κίνημα των ασθενέστερων και καταπιεσμένων τάξεων. Όπως και στα περισσότερα μέρη του κόσμου, αυτή η διαδικασία λαμβάνει χώρα παράλληλα με την ανάπτυξη του καπιταλισμού και τη βιομηχανοποίηση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, περνάμε στην ιστορία του ονόματος της Μακεδονίας. Ενώ στις κυρίαρχες εθνοκεντρικές ιστορικές αφηγήσεις η έμφαση δίνεται συνήθως στην απόδειξη της αυθεντικότητας ορισμένων τοπωνυμίων ή εθωνυμίων και της ιστορικής τους συνέχειας μέσα στο χρόνο, στο κεφάλαιο αυτό αναδεικνύεται η ασυνέχεια μέσα από τις αλλαγές που υφίστανται οι γεωγραφικές ονομασίες στο χρόνο. Οι αλλαγές αυτές δείχνουν ότι το όνομα της Μακεδονίας δεν ταυτίζεται υποχρεωτικά μ' ένα λαό και μια γεωγραφική περιοχή, αλλά αποκτά διαφορετικές σημασίες τόσο εθνικής όσο και γεωγραφικής υπόστασης στα βάθη των αιώνων. Τέλος, αναφέρονται οι δύο αποκλίνουσες γεωγραφικές παραδόσεις για το όνομα της Μακεδονίας οι οποίες τροφοδότησαν τη σύγχρονη εθνικιστική διαμάχη μεταξύ της Δημοκρατίας της Μακεδονίας και της Ελλάδας.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η αποδόμηση των εθνικών συμβόλων και μύθων, των εργαλείων δηλαδή, στα οποία στηρίζεται ο εθνικισμός για να μεταστρέψει νοήματα και να αποδώσει νέες ερμηνείες σε πράγματα και έννοιες. Στη συνέχεια, γίνονται αντιληπτά από κάθε άτομο που διαθέτει μια στοιχειώδη πληροφόρηση και λίγη σκέψη, τα κίνητρα πίσω από την βάπτιση του δεκαεξαχτιδου ήλιου ως μακεδονικού συμβόλου και του τάφου II της Βεργίνας ως τάφου του πατέρα του Αλέξανδρου Γ'. Αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο έχει χτιστεί η σημερινή εικόνα του Αλέξανδρου Γ' με στόχο την τόνωση του εθνικού αισθήματος, ενώ ταυτόχρονα επιχειρείται η αποδόμηση της ιστορικής του φιγούρας. Προφανώς, δεν παραλείπουμε τη συμβολή του εκπαιδευτικού συστήματος, των διανοούμενων, των καλλιτεχνών και των μέσων ενημέρωσης στην παραγωγή, αναπαραγωγή και συντήρηση αυτών των εθνικών συμβόλων και μύθων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια σύνδεσης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων με την άνοδο του εθνικισμού στη Δημοκρατία

της Μακεδονίας και στην Ελλάδα κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Περιγράφονται οι τρόποι με τους οποίους τα κράτη σε αगाστή συνεργασία με άλλους δημόσιους θεσμούς (ΜΜΕ, σχολεία, εκκλησία, κλπ) καλλιεργούν συστηματικά τον εθνικό μύθο, υποδαυλίζουν την εθνικιστική φρενίτιδα, αποπροσανατολίζουν την κοινή γνώμη μετακυλώντας την ευθύνη για τα κοινωνικά προβλήματα στους «άλλους», εκτονώνουν την ένταση των κοινωνικών συγκρούσεων και κατορθώνουν, έστω και πρόσκαιρα, την άμβλυση του κοινωνικού ανταγωνισμού. Παράλληλα, αναγνωρίζουμε σε κομμάτια της κοινωνίας μία έντονη τάση συμπαράταξης με το εθνικό ιδεώδες. Η άνοδος του εθνικισμού στις δύο χώρες δεν προκαλεί προβλήματα στο εγχώριο και διεθνές κεφάλαιο. Το αντίθετο, συμβαδίζει με την καπιταλιστική ανάπτυξη και παρέχει ευκαιρίες πλουτισμού σε αυτούς/ες που «ξέρουν να τις εκμεταλλεύονται» (ελληνικές επενδύσεις στα βαλκάνια, συμμαχίες των αντίστοιχων αστικών τάξεων, εκμετάλλευση των εμπάρκο από οικονομικά συμφέροντα και άνθιση λαθρεμπορίου). Επιπλέον, ο εθνικισμός δημιουργεί τις απαραίτητες κοινωνικές συμμαχίες, λειαιίνοντας έτσι το έδαφος πάνω στο οποίο προχωρά η καπιταλιστική ανάπτυξη. Αυτή η διαδικασία αποτελεί μέρος της καπιταλιστικής βαρβαρότητας και προωθεί την υποβάθμιση της ζωής όλων των εκμεταλλεόμενων, αλλά κυρίως των μεταναστών και των άλλων περιθωριοποιημένων ομάδων, που αποτελούν τον πιο αδύναμο κρίκο.

Τέλος, παρατίθεται ένα παράρτημα που αναφέρεται στην αναρχική ομάδα των Γεμιτζήδων (Βαρκάρηδων) και συγκεκριμένα στην ιστορία και στη δράση τους, καθώς και στα κίνητρα και πολιτικά σκεπτικά που τους οδήγησαν στις επιθέσεις που πραγματοποίησαν στη Θεσσαλονίκη. Κι εδώ επιχειρείται η αποδόμηση της εικόνας που έχει τεχνηέντως κατασκευαστεί σήμερα στη Δημοκρατία της Μακεδονίας, σύμφωνα με την οποία οι Γεμιτζήδες αντιμετωπίζονται ως εθνικοί ήρωες.

Κλείνοντας την εισαγωγή, κρίνουμε απαραίτητο να ευχαριστήσουμε όσες και όσους συνεισέφεραν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στην ολοκλήρωση αυτού του βιβλίου. Η βοήθειά τους ήταν πράγματι πολύτιμη. Ελπίζουμε το βιβλίο αυτό να αποτελέσει αφενός, ένα ουσιαστικό βοήθημα σε οποιαδήποτε προσπάθεια αυτομόρφωσης στους κόλπους του ανταγωνιστικού κινήματος και αφετέρου πεδίο γόνιμων συζητήσεων και αντιπαραθέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στην αυγή του 19^{ου} αιώνα τα Βαλκάνια αποτελούσαν στην πλειονότητά τους κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας¹. Μιας πολυεθνικής και πολυπολιτισμικής αυτοκρατορίας στους κόλπους της οποίας κατοικούσαν πάνω από 30 εθνότητες ή εθνοτικές ομάδες, με πλούσια γλωσσική, θρησκευτική και πολιτισμική διαφοροποίηση. Υπολογίζεται ότι μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα, τα Βαλκάνια είχαν πολιτισμικά ή γλωσσικά εκτουρκιστεί σε ποσοστό που κυμαινόταν μέχρι και το πενήντα τοις εκατό σε μερικές περιοχές (κυρίως στις κεντρικές και στις ανατολικές περιοχές που γειτνιάζαν με την Κωνσταντινούπολη). Το ποσοστό αυτό όμως ποίκιλε, τόσο από επαρχία σε επαρχία, όσο και μέσα σε κάθε επαρχία, καθώς οι Τούρκοι κατοικούσαν κυρίως στις πόλεις. Ο σλαβικός χαρακτήρας των δυτικών εδαφών και ο λατινογενής των υπερδουνάβιων ανατολικών, είχε επιβεβαιωθεί. Ο ελληνισμός της νοτιότερης θαλάσσιας ζώνης δεν τέθηκε υπό αμφισβήτηση μέχρι τις αλβανικές επιδρομές². Ωστόσο, οι νοτιότερες και ανατολικότερες περιοχές στην ενδοχώρα είχαν μετατραπεί σε ένα αμάλγαμα -ελληνικό, σλαβικό, βλάχικο, τουρκικό, αλβανικό- με ανθρώπους ακαθόριστης ταυτότητας και ρευστής συνείδησης.

Είχαν όλοι αυτοί οι λαοί επίγνωση της «εθνικής» τους υπόστασης τους τρεις με τέσσερις πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης; Φυσικά και όχι. Η έννοια του έθνους υπεισέρχεται στις ζωές των κατοίκων της χερσονήσου μόνο κατά τον 19^ο αιώνα και φυσικά δεν παράγει τα ίδια οφέλη για όλους. Ποιοι είναι αυτοί που ωφελήθηκαν από

¹ Το υπόλοιπο τμήμα ήταν κομμάτι της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας, η οποία περιλάμβανε: 51.000.000 κατοίκους (στις αρχές του 20^{ου} αιώνα), δύο κράτη, δέκα «ιστορικά» έθνη και περισσότερες από είκοσι εθνοτικές ομάδες (Mazower, 2004).

² Οι επιδρομές αυτές έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα και ιδίως μεταξύ του 13^{ου} και 16^{ου} αιώνα. Συνεχίστηκαν και κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας.

την κατασκευή του εθνικού μύθου; Ποιοι πρωτοστάτησαν στην επαναστατική δραστηριότητα που οδήγησε στη δημιουργία εθνικών κρατών; Πως λειτούργησε η εθνική ιδεολογία σ' όλη αυτή την περίοδο; Πως επέδρασε ο εθνικισμός στον αυξανόμενο κοινωνικό ανταγωνισμό και στη διάλυση των προκαπιταλιστικών δομών; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

Πιο συγκεκριμένα, θα επιχειρήσουμε μια συγκριτική μελέτη τριών εθνικών κρατών που σχηματίζονται την περίοδο αυτή, της Σερβίας, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας³. Οι ομοιότητες που υπάρχουν δείχνουν ότι και στους τρεις εθνικισμούς, η τάξη των εμπόρων και οι εθνικές κοινότητες της διασποράς διαδραματίζουν έναν πρωταγωνιστικό ρόλο κατά την επαναστατική περίοδο. Και στις τρεις περιπτώσεις η εθνική ανεξαρτησία δεν είναι αποτέλεσμα εγχώριων κινήσεων και πολιτικών, αλλά συναρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα συμφέροντα και τους ανταγωνισμούς των Μεγάλων Δυνάμεων⁴. Δεν είναι τυχαίο ότι και στις τρεις χώρες το πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύεται είναι κατ' όνομα φιλελεύθερο, ενώ στην ουσία εξυπηρετεί τα ολιγαρχικά συμφέροντα των ελίτ που μορφοποιούνται την περίοδο των επαναστάσεων. Τέλος, η εθνικιστική ιδεολογία αποτελεί το μέσο για την κινητοποίηση των λαϊκών μαζών της Σερβίας, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, όχι προς όφελός τους, αλλά για την προστασία της θέσης και της εξουσίας των αντίστοιχων ελίτ. Θα ξεκινήσουμε τη συζήτησή μας από την περιγραφή του πλαισίου στο οποίο λαμβάνουν χώρα τα παραπάνω.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν ένα τυπικό εθνικό κράτος. Είναι αλήθεια ότι οι ιδρυτές του οθωμανικού κράτους και της δυναστείας ήταν τουρκικής καταγωγής, αλλά με τις κατακτήσεις το οθωμανικό κράτος περιέκλεισε τελικά ένα μεγάλο αριθμό λαών που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες και πίστευαν σε διαφορετικές θρησκείες. Στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της, η οθωμανική άρχουσα τάξη ήταν εξαιρετικά ανοιχτή στις διάφορες εθνοτικές ομάδες. Στην πραγματικότητα η οθωμανική κυβέρνηση συνεισέφερε στην επιβίωση των ομάδων αυτών μέσω του μη εθνοτικού χαρακτήρα της ελίτ της⁵. Πολλοί αξιωματούχοι ήταν βέβαιοι μουσουλμάνοι αλλά αυτό αποτελούσε απλώς ένα προσόν για το αξίωμα. Η αλλαξοπιστία ήταν ένας μηχανισμός κοινωνικής ανέλιξης ή και διατήρησης της κυριότητας της γης και διαφόρων προνομίων από τις τοπικές αριστοκρατίες.

Οι μετακινήσεις των πληθυσμών, στα όρια της οθωμανικής επικράτειας αλλά και στα γειτονικά αυστρουγγρικά εδάφη⁶, είχαν ως αποτέλεσμα τη διαρκή

3 Οι περιπτώσεις της Ρουμανίας και της Αλβανίας δε θα μας απασχολήσουν.

4 Χωρίς την ουσιαστική διπλωματική αλλά και στρατιωτική παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων (Μεγ. Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία) σίγουρα η 15^η Φεβρουαρίου στη Σερβία και η 25^η Μαρτίου στην Ελλάδα δεν θα αποτελούσαν εθνικές εορτές και αργίες.

5 Τα πρώτα 170 χρόνια από τους 50 μεγάλους βεζήρηδες μόνο 5 ήταν Τούρκοι, 11 εξισλαμισμένοι Αλβανοί, 11 Νοτιοσλάβοι και 6 Έλληνες (Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, 1987).

6 Είτε λόγω της εποικιστικής πολιτικής της Πύλης (που συνεπάγεται τη μεταφορά τουρκικών πληθυσμών από τα «χαμένα» εδάφη του Καυκάσου και της Κριμαίας), είτε λόγω εμπορικών ή οικονομικών συμφερόντων, είτε τέλος ως αποτέλεσμα κάποιας αποτυχημένης τοπικής εξέγερσης (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Μεγάλη Έξοδος των Σέρβων το 1690 προς την Ουγγαρία).

μεταβολή του εθνολογικού μωσαϊκού των Βαλκανίων. Ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού κατέφυγε στα βουνά. Εκεί δεν υφίσταντο στην πραγματικότητα έλεγχο και διατήρησαν ημι-νομαδικές μορφές οργάνωσης στο πλαίσιο της κτηνοτροφικής οικονομίας ή της οικονομίας της αυτάρκειας και της κοινοτικής οργάνωσης. Στη Σερβία, η οργάνωση σε ζάντρουγκες⁷ είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός παραδοσιακού πατριαρχικού συστήματος. Η ζάντρουγκα ήταν ιδανική για μια οικονομία στην οποία η αγορά και το χρήμα δεν είχαν κεντρική σημασία. Η ανάπτυξη των μεταφορών, η αύξηση των συναλλαγών και ο εκχρηματισμός της οικονομίας, οδήγησαν σταδιακά στην εξαφάνισή της κατά τον 19^ο αιώνα. Η δημιουργία φατριών και το σύστημα πολιτικής και οικονομικής πατρωνίας που την ακολούθησε ήταν η αντίστοιχη τακτική στον ελλαδικό χώρο.

Επομένως, το οθωμανικό σύστημα δεν είχε επιβάλλει ούτε την πολιτική ενσωμάτωση, ούτε μια καινούργια κουλτούρα. Η ανάπτυξη της υπαίθρου είχε μεν εμποδιστεί, αλλά επιβίωνε διατηρώντας τις παλιές της αξίες. Ο ατομισμός ήταν απών. Βασικό στοιχείο της κοινοτικής οργάνωσης αποτελούσαν ακόμη οι προύχοντες, που ήταν οι μεσάζοντες ανάμεσα στην οθωμανική διοίκηση και στο λαό.

Η εμφάνιση της εθνικής χειραφέτησης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα συνδέεται και με την κατάρρευση του παραδοσιακού οθωμανικού οικοδομήματος στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η αντικατάσταση των τιμαριών⁸ από τα τσιφλίκια και η γενικότερη μεταβολή της οικονομικής και κοινωνικής δομής της αυτοκρατορίας αντικατοπτρίζει αφενός την παρακμή της κεντρικής διοίκησης, που συνοδεύεται από την εκμίσθωση των φόρων και των κρατικών υπηρεσιών, και αφετέρου τις νέες συνθήκες που δημιούργησε στη διεθνή οικονομία το καπιταλιστικό σύστημα. Η ανάγκη της διεθνούς αγοράς για πρώτες ύλες και είδη πρώτης ανάγκης μεγάλωσε το ενδιαφέρον των μεγάλων γαιοκτημόνων για την αγροτική παραγωγή. Έτσι παντού παρατηρείται εντατικοποίηση στην εκμετάλλευση της γης και όπου οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες το επιτρέπουν, ενίσχυση της μεγάλης γαιοκτησίας. Η νέα αυτή μορφή γαιοκτησίας (τσιφλίκια) επεκτάθηκε σημαντικά και απορρόφησε βαθμιαία τις ανεξάρτητες μικρές ιδιοκτησίες των ραγιάδων. Τα τσιφλίκια οδήγησαν τους αγρότες σε ένα καθεστώς μερικής δουλοπαροικίας⁹. Οι χριστιανοί χωρικοί έγιναν δούλοι και δεν είχαν πια την προστασία των τοπικών οθωμανικών αρχών απέναντι στις αυθαιρεσίες του κυρίου τους. Το νέο καθεστώς γης συμβάδιζε με τη μεγαλύτερη τοπική αυτονομία στις περιφέρειες και με την ανάπτυξη της χριστιανικής αστικής τάξης. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προύχοντες της υπαίθρου ήταν παραγωγοί αλλά και φοροεισπράκτορες στο εσωτερικό της κοινότητας, έμποροι αγροτικών προϊόντων, μαγαζάτορες και τοκογλύφοι. Αυτοί, μαζί με τους ανερχόμενους εμπόρους και αστούς, θα είναι οι

7 Ζάντρουγκα: Μια ευρεία οικογένεια, που αποτελείται από δύο ή παραπάνω βιολογικές οικογένειες, κατέχει γη, ζώα και εργαλεία από κοινού, και τα μέλη της μοιράζονται τους ίδιους πόρους.

8 Έκταση γης που δινόταν σε αξιωματούχους ή σε επικεφαλής στρατιωτικών μονάδων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε αντάλλαγμα παροχής στρατιωτικών υπηρεσιών.

9 Το τσιφλίκι ενώ παράγει για την αγορά, οι σχέσεις στο εσωτερικό του είναι μάλλον φεουδαρχικού τύπου.

πρωταγωνιστές των επαναστάσεων που ακολουθούν.

1.1 Ο χαρακτήρας των επαναστάσεων: «εθνικοαπελευθερωτικές» ή «αστικές»;

Η χειραφέτηση από την οθωμανική εξουσία ξεκίνησε από την περιφέρεια. Δύο ξεσηκωμοί στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα αξίζει να χαρακτηριστούν επαναστάσεις: των Σέρβων της επαρχίας του Βελιγραδίου το 1804 και των Ελλήνων, με έδρα την Πελοπόννησο και τα νησιά, το 1821. Και οι δύο αυτές περιφέρειες βρίσκονταν σε επαφή με την Ευρώπη, είτε με τη μορφή της άμεσης γεωγραφικής γειτνίασης, όπως στην περίπτωση των Σέρβων, είτε μέσω ενός εκτεταμένου δικτύου κοινοτήτων της διασποράς και έντονης εμπορικής επικοινωνίας, όπως στην περίπτωση των Ελλήνων. Και στις δύο περιπτώσεις, οι επαναστάσεις πραγματοποιήθηκαν σε εδάφη που στο γύρισμα του αιώνα απολάμβαναν μία οικονομική ανάκαμψη, την οποία ακολούθησε μία περίοδος επιδείνωσης των συνθηκών αλλά και ριζοσπαστικοποίησης του πληθυσμού, ως αποτέλεσμα των πολέμων και των ταραχών. Τέλος, και στις δύο περιπτώσεις, ο αγώνας της εθνικής ανεξαρτησίας ήταν ένα διπλό κίνημα: της ελίτ που έρχεται από το εξωτερικό και των ντόπιων ελίτ. Δίπλα σ' αυτούς βρίσκεται η μεγάλη μάζα του αγροτικού πληθυσμού.

Η σερβική εξέγερση του 1804¹⁰ είναι το πρώτο επεισόδιο της σειράς των επαναστάσεων του 19^{ου} αιώνα στα Βαλκάνια. Ήταν πράγματι μια εξέγερση με καθαρά εθνικούς προσανατολισμούς και απώτερο στόχο την απελευθέρωση από τον Τούρκο δυνάστη, όπως αυτή παρουσιάζεται στην εθνική αφήγηση; Σαφώς όχι. Για το λαό το αίτημα ήταν η επιστροφή στον κοινοτικό τρόπο ζωής που είχε διαταραχθεί από τους πολέμους της Πύλης με την Αυστρία και τη Ρωσία στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και την αναρχία που ακολούθησε με την εγκατάσταση των γενίτσαρων¹¹ και την αυθαιρεσία που τη συνόδευσε. Δεν ήταν μια εξέγερση εναντίον του σουλτάνου, η εξουσία του οποίου ουσιαστικά δεν εμπόδιζε αυτόν τον τρόπο ζωής, αλλά μια στάση των χριστιανών απέναντι στους μουσουλμάνους σφετεριστές. Δίπλα στο λαό ήταν οι κνεζ (τοπικοί προύχοντες), οι έμποροι και οι μορφωμένοι Σέρβοι της διασποράς (κυρίως της Ουγγαρίας), που έβλεπαν την εξέγερση ως μέσο για την οικονομική και κοινωνική τους ανέλιξη και την αντικατάσταση των παλιών δομών με τον κόσμο της αγοράς. Αρχηγός της πρώτης φάσης της σερβικής εξέγερσης αναδείχθηκε ένα μέλος της ανερχόμενης εμπορικής τάξης, πρώην κλέφτης και επιτυχημένος έμπορος χοίρων με τεράστια περιουσία, ο Γεώργιος Πέτροβιτς-Καρατζόρτζεβιτς, σηματοδοτώντας το πέρας από την πατριαρχική αγροτική αυτοδιοίκηση σε μια αστική κοινωνία.

Πρωταγωνιστής της δεύτερης φάσης της σερβικής εξέγερσης, και μετέπειτα

¹⁰ Η πρώτη φάση της σερβικής επανάστασης διαρκεί από το 1804 έως το 1813, ενώ η δεύτερη ξεκινά το 1815 και τερματίζεται οριστικά το 1834.

¹¹ Γενίτσαροκρατία, 1801-1804.

πρίγκιπας και βασιλιάς της Σερβίας, ήταν ο Μίλος Ομπρένοβιτς. Το προσωπικό όφελος του Μίλος από τη διαδικασία αυτή ήταν τεράστιο, καταδεικνύοντας τα οφέλη που αποκομίζουν οι ελίτ από εθνικοαπελευθερωτικές διαδικασίες που γίνονται προσχηματικά για το καλό και το συμφέρον όλων. Το 1840 ήταν ένας από τους πλουσιότερους ανθρώπους της Ευρώπης και κατείχε το μονοπώλιο του αλατιού σ' ολόκληρη τη Σερβία. Η μεταρρύθμισή του στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία. Και βάσει της συνειδητής επιλογής του Ομπρένοβιτς υπέρ της ατομικής ιδιοκτησίας, η σερβική επανάσταση μετέτρεψε την κοινοτική οργάνωση της οθωμανικής επαρχίας σε μια εθνική οικονομία μικρής ατομικής ιδιοκτησίας. Η κατάλυση της τουρκικής διοίκησης, που επέτρεπε μόνο σε Τούρκους την άσκηση κάποιων επαγγελματιών, έδωσε τη δυνατότητα στους Σέρβους να γίνουν ελεύθεροι επαγγελματίες και αυτό ενίσχυσε την νέα αστική κοινωνία.

Αντίστοιχα χαρακτηριστικά έχει και η ελληνική επανάσταση του 1821. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην υποκίνηση της ελληνικής επανάστασης διαδραμάτισε η Φιλική Εταιρεία. Αλήθεια, ποια ήταν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων που συγκρότησαν αυτήν την οργάνωση; Το 54% των μελών της ήταν έμποροι, 13% ελεύθεροι επαγγελματίες, 12% προύχοντες, 9,5% κληρικοί, 9% αρματολοί και κλέφτες και μόλις 0,6% αγρότες (Κοππά, 2002). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες αποτελούσαν ήδη ένα είδος διαβαλκανικής αστικής τάξης. Είχαν ουσιαστικά ιδρύσει μια εμπορική αυτοκρατορία στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας (Daikin, 1973). Κατά τον 18^ο αιώνα κατείχαν τα τρία τέταρτα του διαμετακομιστικού εμπορίου στην ανατολική μεσόγειο (Σβορώνος, 1956). Οι έμποροι ήταν λοιπόν οι πρωτοπόροι της ελληνικής επανάστασης και η συμμετοχή τους σε τέτοιο ποσοστό δίνει έναν τόνο περισσότερο αστικό, παρά εθνικοαπελευθερωτικό. Η Φιλική Εταιρεία επέλεξε ως τόπο διεξαγωγής της επανάστασης την Πελοπόννησο. Γενικά, η τουρκική κατοχή στην περιοχή δεν ήταν τίποτα παραπάνω από μια στρατιωτική παρουσία σε ορισμένες πόλεις και οχυρές θέσεις. Σε πληθυσμό 400.000 κατοίκων οι Τούρκοι αποτελούσαν μόλις το 10% (Daikin, 1973). Η οθωμανική κυριαρχία ήταν προτιμότερη από την ενετική γιατί οι φόροι ήταν ελαφρότεροι, η διοίκηση λιγότερο ικανή και επομένως λιγότερο αυστηρή και οι μουσουλμάνοι πολύ πιο ανεξίθρησκοι από τους καθολικούς.

Παρά τον φαινομενικά ενιαίο σκοπό για τον οποίο οι Έλληνες άρχισαν την επανάσταση, υπήρξε μια ποικιλία στόχων και τέτοια σύγκρουση συμφερόντων, ώστε κατά τη διάρκεια του αγώνα η ιδιοτέλεια, η τοπικότητα και η εμφύλια σύγκρουση έγιναν συνώνυμα της κινητοποίησης. Οι ανώτερες κοινωνικές τάξεις ήθελαν την οθωμανική κοινωνία χωρίς τους Τούρκους, οι έμποροι ήθελαν αστικό κράτος για την ικανοποίηση των συμφερόντων τους, οι στρατιωτικοί (αρματολοί – κλέφτες¹²) ήθελαν ν' αποκτήσουν για λογαριασμό τους αντίστοιχες ανεξάρτητες σατραπείες και να γίνουν μικρογραφίες του Αλή-Πασά. Τα χαμηλότερα στρώματα ήθελαν να βελτιώσουν τη θέση τους, να γλιτώσουν από τους φόρους, να γίνουν ιδιοκτήτες και ν' αυξήσουν

12 Οι κλέφτες λήστευαν τόσο τους χριστιανούς όσο και τους μουσουλμάνους, αλλά η λαϊκή φαντασία και αργότερα η εθνική μυθολογία τους μετέτρεψε σε υπερασπιστές των Ελλήνων καταπιεζόμενων που αγωνίζονταν εναντίον των Τούρκων καταπιεστών.

την έκταση της γης που καλλιεργούσαν. Πάντως, ο λαός σε τέτοιες περιπτώσεις ενεργοποιείται περισσότερο από τον παράγοντα φόβο παρά από τα οφέλη που ενδεχομένως θα λάβει. Ανάμεσα στις φτωχότερες και τις πλουσιότερες τάξεις υπήρχε πάντα η σύγκρουση. Ο λαός δεν αποτελούσε μια ομοιόμορφη τάξη, και δεν είχε αρχηγούς, ούτε διανοούμενους ή πολιτικούς να τον καθοδηγήσουν. Αρχηγοί του τελικά ήταν οι τοπικοί προύχοντες, πού βρίσκονταν πολύ ψηλότερα στην κοινωνική κλίμακα και με τους οποίους τον ένωναν πελατειακές σχέσεις και σχέσεις πατρωνίας.

Όσον αφορά την Εκκλησία, πέρα από αρκετές περιπτώσεις ενεργούς συμμετοχής κατά κύριο λόγο κατώτερων κληρικών στο κίνημα, σε γενικές γραμμές η θέση της όπως και αυτή του Πατριαρχείου ήταν αντιδραστική. Αυτή η στάση πηγάζει από την θεσμική σχέση του Πατριαρχείου με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ουσιαστικά, ο πατριάρχης ήταν ο υπουργός της Πύλης επί των χριστιανικών υποθέσεων. Έχαιρε πλήρους αυτονομίας, εμπιστοσύνης και σεβασμού από τον σουλτάνο, και η εξουσία του είχε αναβαθμιστεί σε σύγκριση με την προηγούμενη, βυζαντινή περίοδο. Η οικονομική και πολιτική ισχύ της Εκκλησίας αυξήθηκε, καθώς εξαιρέθηκε από την καταβολή φόρων και ανέλαβε τις πολιτικές εξουσίες που αφορούσαν τη διεύθυνση εσωτερικών ζητημάτων του χριστιανικού μιλιέτ. Με λίγα λόγια, η εκκλησία ήταν ένας από τους ιδεολογικούς μηχανισμούς της αυτοκρατορίας και λειτουργούσε ως όργανο νομιμοποίησης της οθωμανικής εξουσίας.

Συμπερασματικά, οι τοπικές ολιγαρχίες και ελίτ είδαν την επανάσταση ως την ευκαιρία για να εγκαθιδρύσουν την εξουσία τους σε αντικατάσταση της τούρκικης εξουσίας. Υπό αυτό το πρίσμα, οι «εθνικοαπελευθερωτικές» επαναστάσεις στην Σερβία και στην Ελλάδα ήταν περισσότερο «αστικές» παρά «εθνικές» Για το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού η ζωή δεν άλλαξε δραματικά, ούτε καλυτέρευσε όταν η εθνική κυριαρχία «αποκαταστάθηκε». Η κοινοτική οργάνωση εξακολουθούσε να εμπνέει τους αγροτικούς πληθυσμούς και οι νέες «εθνικές ταμπέλες» δεν ήταν σε θέση να τους κινητοποιήσουν. Χρειαζόταν επομένως μια νέα συγκεντρωτική εξουσία και μια νέα ιδεολογία για να τους εντάξει ολοκληρωτικά στο νέο κοινωνικό σχηματισμό και στις ανάγκες πλέον της αγοράς. Την αποστολή αυτή ήρθε να εκπληρώσει το νεωτερικό κράτος, με σημαία του φυσικά τον εθνικισμό.

1.2 Ο εθνικισμός και το έθνος-κράτος

Τα «έθνη» και οι εθνικές ταυτότητες δεν είναι κάποιες αυθύπαρκτες ή αιώνιες οντότητες. Αντίθετα, αποτελούν φαινόμενα τα οποία εμφανίστηκαν μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά πλαίσια, εξελίσσονται ιστορικά, και υπόκεινται, στο πέρασμα του χρόνου, σε διαδικασίες εξέλιξης και ασυνέχειας καθώς και σε αλληπάλληλα επεισόδια δόμησης, αποδόμησης και αναδόμησης. Οι εθνικισμοί συχνά χρησιμοποίησαν χαρακτηριστικά όπως τη γλώσσα και σύμβολα, στα οποία πρόσθεσαν νέα νοήματα συνδυασμένα με καινούρια στοιχεία και τα οποία τα ενέταξαν σε νέα διανοητικά και ιδεολογικά

πλαίσια. Από αυτή την άποψη τα «έθνη» αποτελούν, «φαντασιακές κοινότητες»¹³.

Στόχος μας δεν είναι να προσδιορίσουμε αν το κράτος παράγει το έθνος ή το αντίστροφο. Για εμάς το «έθνος» δε μπορεί να προσδιοριστεί με κάποια a priori αντικειμενικά χαρακτηριστικά, αλλά μόνο να αναγνωριστεί a posteriori. Από το 18^ο αιώνα και μετά, το κράτος και το έθνος αποτελούν τόσο αλληλένδετες έννοιες, ώστε η τύχη του ενός καθορίζεται από την επιτυχία του άλλου και το αντίστροφο. Η κρατική ολοκλήρωση και η ενσωμάτωση σ' ένα κράτος όλων των «ομοεθνών» πληθυσμών αποτελεί για το έθνος τον απώτερο σκοπό, ενώ για το κράτος, η εθνικιστική ιδεολογία αποτελεί το κυριότερο μέσο για την εδαφική, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική ενοποίηση ενός πληθυσμού.

Φυσικά, τα παραπάνω δε λαμβάνουν χώρα σε «συνθήκες εργαστηρίου», αλλά στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Το έθνος απαλύνει και συγκαλύπτει τις ταξικές αντιπαράθεσεις και συμβάλλει στην αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Πρόκειται για τη λειτουργία διατήρησης των δομών εξουσίας σε μια ταξικά δομημένη κοινωνία. Το «εθνικό συμφέρον» προβάλλεται ως ένα αδιευκρίνιστα κοινό συμφέρον, ισχυρότερο από το διεθνιστικό και το ταξικό. Παράλληλα, το έθνος-κράτος ρυθμίζει διάφορες επιμέρους ανάγκες της αγοράς, από τη θεσμοθέτηση μιας ενιαίας μονάδας μέτρησης του βάρους, μέχρι τους κανόνες και τις διατάξεις του εμπορικού δικαίου.

Ο εθνικισμός δεν είναι ένα συμπαγές και μοναδικό φαινόμενο με συγκεκριμένη δομή και χαρακτηριστικά. Υπάρχουν πολλοί εθνικισμοί, όμως όλοι συγκλίνουν στην εξής επιδίωξη: στην ομογενοποίηση ενός εδαφικά ή μη προσδιορισμένου πληθυσμού, με ταυτόχρονη συγκάλυψη τοπικών, ταξικών, θρησκευτικών και άλλων πολιτισμικών διαφορών, και παράλληλα στην διαφοροποίηση αυτού του πληθυσμού από έναν άλλο πληθυσμό που οριοθετείται έξω απ' αυτόν, και είτε βρίσκεται εντός, είτε εκτός των εδαφικών συνόρων. Για τον εθνικισμό, το έθνος αποτελεί το στοιχείο που εξασφαλίζει τη συνοχή της κοινωνίας στο εσωτερικό της και ταυτόχρονα τονίζει όλα εκείνα τα στοιχεία που ξεχωρίζουν τα έθνη, που τα οριοθετούν και που νομιμοποιούν την απαίτηση για απεριόριστη επίτευξη των εθνικών συμφερόντων. Έτσι, ο εθνικισμός παράγει μια αντίφαση, που θεμελιώνεται στην ανάγκη για ενότητα στο εσωτερικό η οποία όμως για να υπάρχει προϋποθέτει την ανωτερότητα έναντι του εξωτερικού.

Ο εθνικισμός και το υποτιθέμενο «εθνικό συμφέρον» παράγουν μια ταυτότητα που υπερβαίνει τις τοπικές, ταξικές ή πολιτισμικές ταυτότητες. Η ταυτότητα αυτή βρίσκεται πάντα σε αντιπαράθεση με κάτι «άλλο». Η σχέση μεταξύ του «άλλου» με το «εμείς» αποτελεί το όχημα που μεταφέρει την έννοια του έθνους από τη σφαίρα του φαντασιακού στη σφαίρα του πραγματικού. Αυτό που συνδέει τους Έλληνες για παράδειγμα δεν είναι μια φανταστική οικογένεια (η οικογένεια των Ελλήνων με τα προαιώνια χαρακτηριστικά της), αλλά η πραγματική ύπαρξη Τούρκων, Βουλγάρων, «Σκοπιανών» και Αλβανών. Είμαστε «εμείς» γιατί απλά δεν είμαστε οι «άλλοι». Το παράδοξο του εθνικισμού είναι ότι σχηματίζοντας το έθνος, δημιουργείται αυτόματα ο αντίροπος εθνικισμός, είτε εκείνων που βρίσκονται έξω από την εδαφική επικράτεια και

13 Βλέπε: B. Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983

βλέπουν έναν δυνητικό αντίπαλο, είτε εκείνων που βρίσκονται μέσα και εξαναγκάζονται να διαλέξουν ανάμεσα στην αφομοίωση και την κατωτερότητα. Δημιουργεί δηλαδή, τους «άλλους».

Το «έθνος», έτσι όπως το γνωρίζουμε σήμερα, έχει ημερομηνία γέννησης. Εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της αμερικανικής και γαλλικής επανάστασης και αποτελεί το μέσο για τη νομιμοποίηση της εξουσίας της ανερχόμενης τότε αστικής τάξης. Βέβαια, τα κινήματα λαϊκής εξέγερσης ενάντια στη ξένη κυριαρχία την περίοδο από τη γαλλική επανάσταση ως το 1848 δεν πρέπει να συγχέονται με τα σύγχρονα εθνικιστικά κινήματα. Ο πρώτος λαός που εξεγέρθηκε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στα Βαλκάνια, όπως είδαμε, δεν αγωνίστηκε κατά της τουρκικής κυριαρχίας αλλά υπέρ του σουλτάνου και κατά των καταχρήσεων των τοπικών ηγεμόνων. Στην περίπτωση της Ελλάδας όμως, ο αγώνας των ποιμενικών πληθυσμών, των αγροτών και των ληστών ενάντια σε οποιαδήποτε κυριαρχία, συγκεράστηκε με τις ιδέες του αστικού εθνικισμού και της Γαλλικής Επανάστασης.

Έτσι, ο πρώτος σύγχρονος εθνικισμός που αναπτύσσεται στα Βαλκάνια είναι ο ελληνικός. Αυτό είναι λογικό καθώς ο σύγχρονος εθνικισμός φτάνει στα Βαλκάνια από τη διασπορά και την Ευρώπη, όπου υπάρχουν ήδη ελληνικές παροικίες. Φορείς των νέων ιδεών είναι κυρίως οι διανοούμενοι και οι έμποροι των παροικιών στη δυτική Ευρώπη και στη Ρωσία. Αυτό που ονομάζουμε εθνικισμό δεν αφορά την ευρύτερη μάζα του πληθυσμού¹⁴, αλλά μόνο τους μορφωμένους πολίτες στο βαλκανικό χώρο¹⁵. Αλλά είχε και το παράδοξο αποτέλεσμα να περιορίσει τον ελληνισμό στην Ελλάδα και να δημιουργήσει ή να εντείνει τον εθνικισμό των άλλων βαλκανικών λαών. Όσο το να είναι κανείς Έλληνας αποτελούσε ένα σχεδόν απαραίτητο επαγγελματικό προσόν του εγγράμματος ορθόδοξου χριστιανού των Βαλκανίων, ο εξελληνισμός σημείωνε προόδους. Από τη στιγμή που ο εξελληνισμός σήμαινε πολιτική υποστήριξη της Ελλάδας, άρχισε να υποχωρεί ακόμη και ανάμεσα στις αφομοιωμένες βαλκανικές εγγράμματες τάξεις. Μ' αυτήν την έννοια η ελληνική ανεξαρτησία αποτέλεσε απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέλιξη του εθνικισμού των άλλων βαλκανικών λαών.

Η εμφάνιση του βουλγαρικού εθνικισμού έρχεται ιστορικά να επιβεβαιώσει το παραπάνω σχήμα. Η περίοδος της βουλγαρικής αναγέννησης ξεκινάει, όχι τυχαία, τη δεκαετία του 1830. Η εθνικιστική αντίδραση ήταν η απάντηση στην προσπάθεια εξελληνισμού του πληθυσμού που επιχειρήθηκε από τον ορθόδοξο κλήρο. Οι τσορπατζήδες (τοπικοί άρχοντες) εξελλήνισαν τα ονόματά τους και κρατούσαν φιλελληνική

14 Για τις μάζες το μόνο κριτήριο διαφοροποίησης ήταν η θρησκεία. Επίσης, το μεγαλύτερο μέρος του αγροτικού πληθυσμού άρχισε ν' αυτοπροσδιορίζεται με εθνικούς όρους μόλις κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, υπό την επίδραση της υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και της στρατιωτικής θητείας καθώς και των νεότερων μέσων επικοινωνίας.

15 Αυτοί δεν ξεπερνούσαν το 2% του πληθυσμού και από αυτό το 2%, μια σημαντική μερίδα αντιδρούσε εχθρικά στις «ασεβείς» ιδέες της Δύσης, προτιμώντας να παραμείνει μέσα στο πλαίσιο των παραδοσιακών ιδεολογικών δομών του Βυζαντίου (Daikin, 1973). Σε κάθε περίπτωση η εθνική χειραφέτηση των βαλκάνιων πήρε τη μορφή σύγκρουσης ανάμεσα στον εκσυγχρονισμό και στην παράδοση, ανάμεσα στον ευρωπαϊκό και στο βυζαντινό-οθωμανικό τοπικό πολιτισμό.

στάση. Οι Έλληνες και οι εξελληνισμένες τοπικές ελίτ έλεγχαν το μεγαλύτερο κομμάτι της οικονομικής ζωής, διατηρώντας έναν ελληνικό οικονομικό και πολιτιστικό «ιμπεριαλισμό». Ο ελληνικός κλήρος συμπλήρωνε την οικονομική και πολιτιστική εκμετάλλευση, μονοπωλώντας τα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα και θεσμοθετώντας μια σειρά φόρους για δικό του όφελος.

Φυσικά αυτοί που δραστηριοποιήθηκαν την περίοδο της βουλγαρικής αναγέννησης και είχαν μεγαλύτερο συμφέρον για το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας προέρχονταν από τα στρώματα των εμπόρων και χειροτεχνών, κυρίως εκείνων που είχαν εγκατασταθεί στο εξωτερικό, όπως συνέβη στη Σερβία και στην Ελλάδα. Η βουλγαρική χειραφέτηση είναι έργο των πόλεων και όχι του χωριού. Εκεί εμφανίστηκαν οι νέες ελίτ (που προέρχονται από τις συντεχνίες¹⁶) και έπαιξαν το χαρτί του εθνικισμού τις επόμενες δεκαετίες. Η καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης στον υπόλοιπο πληθυσμό στη συνέχεια αποτέλεσε καθήκον του κράτους.

Το νέο βαλκανικό κράτος που αναδύθηκε τον 19^ο αιώνα ήταν αυτό που διαμόρφωσε την εθνική ταυτότητα. Αυτή η ταυτότητα ήταν σε κάθε περίπτωση μια πολιτική κατασκευή, μια στρατηγική με συγκεκριμένους στόχους, στηριγμένη σε κοινές μνήμες αλλά και συλλογική λήθη. Καθώς τα εθνικά κράτη των Βαλκανίων εμφανίστηκαν πολύ πρόσφατα, τόσο οι ιστορικοί όσο και οι πολιτικοί προσπάθησαν να ενισχύσουν τη νομιμότητά τους συνδέοντάς τα με άλλα παλαιότερα κράτη του μεσαιώνα ή της αρχαιότητας. Ο ρομαντικός ιστορικισμός αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο οργανώθηκε όλο το πολιτικό σχέδιο των βαλκανικών χωρών. Περιεχόμενο του ήταν η αναγέννηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (για την Ελλάδα), της αυτοκρατορίας του Συμεών (για τη Βουλγαρία), της αυτοκρατορίας του Ντούσαν (για τη Σερβία). Η ύπαρξη βαλκανικών μεσαιωνικών αυτοκρατοριών πρόσφερε ιστορικές ρίζες στα νέα κράτη και έδωσε επιχειρήματα στον εθνικισμό. Μ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίστηκε το επιχείρημα της «προτεραιότητας» (δηλαδή «εμείς ήμασταν οι πρώτοι που...») στον ιδεολογικό ανταγωνισμό. Αφού οι Έλληνες, οι Σέρβοι και οι Βούλγαροι είχαν δημιουργήσει τα έθνη-κράτη τους, ήταν πλέον η κατάλληλη ώρα για τα αντίστοιχα κράτη να εδραιώσουν τα έθνη τους. Τα μέσα που χρησιμοποίησαν προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν η γλώσσα, η δημόσια εκπαίδευση, η επαγγελματική απασχόληση στον κρατικό μηχανισμό, η τέχνη, οι εθνικοί εορτασμοί και οι επέτειοι, η στρατιωτική θητεία, οι εθνικές Εκκλησίες. Το πνεύμα του εθνικισμού ήταν κυρίαρχο σε κάθε γεγονός και σε κάθε διαδικασία.

Η στιγμή που γράφονται για πρώτη φορά στην εθνική γλώσσα τα σχολικά εγχειρίδια ή οι εφημερίδες, ή που χρησιμοποιείται η γλώσσα για κάποιο επίσημο λόγο, αποτελεί αποφασιστικό βήμα στη διαδικασία της οικοδόμησης του έθνους. Μετά τη δεκαετία του 1830 αυτό έγινε στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης και στα Βαλκάνια, καθώς το ποσοστό των μορφωμένων στις μικρές ελίτ και στην αστική τάξη αυξανόταν. Τα πιο παραδοσιακά και φτωχά στρώματα του λαού όμως, που αποτελούσαν και τη συντριπτική πλειοψηφία, ήταν τα τελευταία που ενστερνίστηκαν την εθνικιστική

¹⁶ Τα πρώτα στοιχεία καπιταλιστικής λογικής, εμφανίζονται στο εσωτερικό αυτών των συντεχνιών.

ιδεολογία. Για να γίνει αυτό έπρεπε να καθιερωθεί η εθνική γλώσσα ως γλώσσα συνδιαλλαγής και να διδαχθεί στους κατοίκους μέσω της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Ακόμα όμως και αυτός ο γλωσσικός εθνικισμός ήταν δημιούργημα ανθρώπων που έγραφαν και διάβαζαν και όχι ανθρώπων που μιλούσαν. Και οι εθνικές γλώσσες, στις οποίες εντόπιζαν τον ουσιοκρατικό χαρακτήρα των εθνών τους, ήταν κατασκευές: έπρεπε να αποθησαυριστούν, να τυποποιηθούν, να ομογενοποιηθούν για τις σύγχρονες και λόγιες ανάγκες, μέσα από ένα συνονθύλευμα τοπικών ή περιφερειακών διαλέκτων που αποτελούσαν μη λόγιες, προφορικές γλώσσες¹⁷. Επιπλέον, οι ανάγκες της καπιταλιστικής ανάπτυξης απαιτούσαν εκπαιδευμένους και ικανούς εργάτες, που μόνο ένα σύστημα κρατικής εκπαίδευσης μπορούσε να παρέχει. Μαζί με τα δικαστήρια και τη γραφειοκρατία, η εκπαίδευση έγινε ένας από τους μοχλούς που ανέδειξαν τη γλώσσα σε πρωταρχική συνθήκη εθνικότητας. Επίσης, η κοινωνική ανέλιξη από μια τάξη σε μιαν άλλη συνήθως προϋπόθετε τουλάχιστον την αλλαγή της γλώσσας.

Το ζήτημα της εθνικής γλώσσας συνδέεται, αλλά όχι κατ' ανάγκη, με το ζήτημα της εδαφικής επικράτειας και των πολιτικών θεσμών. Και την περίοδο αυτή οι πληθυσμοί ήταν ακόμα συνδεδεμένοι με τη γη, η οποία αναφέρεται ως «πατρική γη». Ο εθνικισμός και το κράτος οικειοποιήθηκαν τους συνειρμούς των συγγενικών σχέσεων, των γειτόνων και της πατρικής γης και τους χρησιμοποίησαν σε επικράτειες και πληθυσμούς τέτοιων μεγεθών και τέτοιας κλίμακας, που οι λέξεις απέκτησαν από πραγματική, μεταφορική έννοια. Καθώς οι πραγματικές τους κοινότητες (π.χ. ζάντρουγκα) άρχισαν να φθίνουν, οι άνθρωποι της εποχής ένωσαν την ανάγκη να τις αντικαταστήσουν με κάτι άλλο και η φαντασιακή κοινότητα του έθνους μπορούσε να αναπληρώσει αυτό το κενό. Παράλληλα, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και έπειτα, οι αρχές δεν μπορούσαν πλέον να στηρίζονται στην αυθόρμητη υποταγή των κοινωνικών τάξεων στους κοινωνικά ανώτερους κατά τον παραδοσιακό τρόπο, όπως γινόταν κατά την περίοδο της οθωμανικής διοίκησης, ούτε στην Εκκλησία ως αποτελεσματική εγγύηση κοινωνικής υπακοής. Το έθνος ήταν η νέα θρησκεία των πολιτών¹⁸. Δεν είναι τυχαίο ότι το 1844 διατυπώθηκε στην Ελλάδα η «Μεγάλη Ιδέα» από τον Ιωάννη Κωλέττη και στη Σερβία το «Πρόγραμμα» από τον Ίλιγια Γκαράσανιν. Ο μεγαλοϊδεατισμός αποτέλεσε και στις δυο χώρες τον άξονα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής για τα επόμενα εβδομήντα χρόνια.

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, στυλοβάτες του εθνικισμού ήταν η μεσαία και η κατώτερη μεσαία τάξη, με εκπροσώπους τους διανοούμενους. Για τους διανοούμενους, ο εθνικισμός ασκούσε μια ευρύτερη και λιγότερο εργαλειακή έλξη. Τους πρόσφερε μια συλλογική ταυτότητα, τους μετέτρεπε σε αληθινούς υπερασπιστές του έθνους. Ο πατριωτισμός λειτούργησε ως αντιστάθμισμα της κοινωνικής κατωτερότητας. Από

17 Δεν είναι τυχαίο ότι μόλις στα τέλη του 19^{ου} αιώνα εμφανίζεται η γλώσσα ως «αποδεικτικό» της εθνικής ταυτότητας.

18 Γενικά, οι παλιές αυτοκρατορίες, στήριζαν τη νομιμοποίησή τους στη δυναστική νομιμοφροσύνη και όχι στην «εθνική» ταυτότητα, ενώ τώρα στα αστικά κράτη η «κυριαρχία» συνδέθηκε με την αόριστη έννοια του «λαού», ο οποίος αναγνωρίζεται μέσω του έθνους.

τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά, η προελαύνουσα νεωτερικότητα του καπιταλισμού, ο εξαστισμός, οι ανάγκες της αγοράς και η βιομηχανική οργάνωση της παραγωγής ήρθαν σε ρήξη με την παλιά οργάνωση της κοινωνικής ζωής και οικονομίας. Ο εθνικισμός των μεσαίων στρωμάτων συνάντησε την καχυποψία των κατώτερων τάξεων για το «άλλο», για το «ξένο», που συμβόλιζε ο νέος τρόπος οργάνωσης της ζωής των ανθρώπων. Σταδιακά, οι ξενοφοβικές τάσεις επεκτάθηκαν από τα μεσαία στρώματα και στους αγρότες καθώς ο ξένος άρχιζε να ταυτίζεται με τη διάλυση του παλαιού τρόπου ζωής και τη νέα καπιταλιστική πραγματικότητα. Έτσι, ο εθνικισμός διαπέρασε το σύνολο της κοινωνίας και αποτέλεσε το ενοποιητικό στοιχείο ενός κατά τ' άλλα ταξικά διαιρεμένου πληθυσμού.

Δημιουργώντας ένα έθνος, ένα σύμβολο, μια νομική οντότητα με το όνομα Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία, οι αντίστοιχες ελίτ μπόρεσαν να οικειοποιηθούν γη, κέρδη και πολιτική δύναμη, με ομόθυμη κοινωνική υποστήριξη¹⁹. Η συνταγή είναι ούτως ή άλλως γνωστή: οι πολιτικοί της ανώτερης τάξης κινητοποιούν τις κατώτερες τάξεις για να προασπίσουν ή να επεκτείνουν τα συμφέροντά τους. Ο μακεδονικός αγώνας δεν ήταν παρά το αποκορύφωμα του ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού αυτών των τάξεων, ο οποίος έντεχνα καλύφθηκε κάτω από το μανδύα της εθνικής απελευθέρωσης και της εθνικής αυτοδιάθεσης.

1.3 Το μακεδονικό ζήτημα

Έχοντας κεντρική θέση στα Βαλκάνια, η Μακεδονία, με τα τρία βιλαέτια της Σελανίκ (Θεσσαλονίκης), του Μοναστηρίου (Βιτολίων) και του Ουσκούμπ (των Σκοπίων, που μετά το 1877 ονομάστηκε βιλαέτι του Κοσσόβου), βρισκόταν στο επίκεντρο των αντιμαχόμενων εθνικισμών. Η Μακεδονία υπήρξε περιοχή-σύνορο, ένας τόπος στον οποίο συναντήθηκαν και συμβίωσαν -ειρηνικά ως επί το πλείστον- πολλές διακριτές γλωσσικές και θρησκευτικές κοινότητες. Ο μακεδονικός χώρος διαχρονικά αποτέλεσε ένα μεγάλο χωνευτήρι λαών και πολιτισμών. Μετά την κατάκτηση της περιοχής από τους Ρωμαίους, Έλληνες ή εξελληνισμένοι ντόπιοι πληθυσμοί, Ρωμαίοι ή εκλατινισμένοι Έλληνες, Ιλλύριοι, Θράκες, Παίονες, Ούννοι, Γότθοι και Βησιγότθοι, Σλάβοι, Αλβανοί και Τούρκοι συμβίωσαν, επί μακρόν ή για μικρά διαστήματα, ειρηνικά ή εχθρικά μεταξύ τους, υπό ποικίλους κυριάρχους²⁰.

Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο πληθυσμός της περιοχής αποτελούνταν από διάφορες εθνοτικές ομάδες που συνέκλιναν και επικαλύπτονταν: Έλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι, Τούρκοι, Εβραίοι, Βλάχοι και Αλβανοί, αλλά και διάφορες παραλλαγές τους, όπως ελληνόφωνοι, βλαχόφωνοι ή σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι, αλβανόφωνοι ή σλαβόφωνοι ελληνικής εθνικής συνείδησης, σλαβόφωνοι βουλγαρικής,

¹⁹ Το ίδιο σχήμα μπορεί να υιοθετηθεί και στην περίπτωση της Δημοκρατίας της Μακεδονίας.

²⁰ Σύμφωνα με τον δημοσιογράφο H.N. Brailsford, που επισκέφθηκε τη Μακεδονία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι αιώνες στη Μακεδονία, δε διαδέχονταν ο ένας τον άλλο, αλλά «συμβίωναν».

σερβικής ή μακεδονικής συνείδησης και αρκετοί ακόμα συνδυασμοί των παραπάνω. Όλοι αυτοί συνιστούσαν το πολύχρωμο μωσαϊκό της Μακεδονίας. Το μουσουλμανικό στοιχείο αποτελούσε ίσως το μισό πληθυσμό: Τούρκοι, Αλβανοί, μουσουλμάνοι Σλάβοι κι εκείνοι που είχαν έλθει από τη Ρωσία και από τις «χαμένες» βαλκανικές περιοχές. Τη δυσκολία της εθνολογικής διάκρισης των κατοίκων της περιοχής, που φτάνει στα όρια της παράνοιας, έρχονται να επιβεβαιώσουν νεολογισμοί και λεκτικές ακροβασίες όπως «Ελληνίζοντες», «Βουλγαρίζοντες» ή «Σλαβομακεδόνας» και «Ρουμανίζοντες», που προσπαθούν να καλύψουν με επιστημονικό φύλλο συκής την εκάστοτε εθνική αμηχανία.

Ποιοί ήταν πραγματικά οι κάτοικοι της Μακεδονίας; Αυτό το ερώτημα δε μπορούμε και δε θέλουμε να το απαντήσουμε. Είναι αδύνατο να καθορίσουμε την εθνική συνείδηση ενός πληθυσμού ετεροχρονισμένα, χρησιμοποιώντας εργαλεία και κριτήρια του σήμερα. Η γλώσσα; Η θρησκεία; Η παιδεία; Η συνείδηση; Η τοπική μουσική; Οι τοπικοί χοροί; Τα τοπικά έθιμα της καθημερινότητας; Τα «καλαμπούρια»; Οι «αιματολογικές εξετάσεις»; Τι είναι αυτό που προσδιορίζει την εθνική ταυτότητα ενός ατόμου που έζησε πριν από 150 χρόνια; Ενός ατόμου που έζησε σε μια πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική ατμόσφαιρα, όπου στην καθημερινότητά του χρησιμοποιούσε λέξεις και φράσεις από περισσότερες από τρεις γλώσσες²¹; Πώς μπορούμε να καλούψουμε έναν πληθυσμό και να του κρεμάσουμε μια εθνική ταμπέλα;

Ο εθνικισμός φυσικά και μπορεί. Για τους σχεδιαστές της εθνικής πολιτικής της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Σερβίας το ζήτημα της εθνικής συνείδησης ήταν απλό. Για τους Έλληνες όλοι οι ορθόδοξοι πατριαρχικοί ήταν Έλληνες. Για τους Βούλγαρους και τους Σέρβους όσοι μιλούσαν κάποια σλάβικη διάλεκτο ήταν Βούλγαροι ή Σέρβοι. Πόσοι από αυτούς που ήταν ορθόδοξοι και χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα ως δεύτερη (επαγγελματική ή εμπορική) ή όταν χρησιμοποιούσαν το ελληνικό αλφάβητο για να γράψουν βουλγαρικά, τουρκικά ή αλβανικά, θεωρούσαν τους εαυτούς τους Έλληνες;

Γλώσσα, θρησκεία, παιδεία: κανένα απ' τα τρία αυτά στοιχεία δεν μπορούσε να μονοπωλήσει την εθνική συνείδηση. Αντίθετα, τα έβρισκε κανείς σε ποικίλους συνδυασμούς μέσα στον ντόπιο πληθυσμό. Η σύγχυση γλώσσας, θρησκείας και παιδείας έδινε έναν απίθανο συνδυασμό εθνολογικών χαρακτηριστικών. Η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης ταυτότητας εξαρτιόταν από το χρόνο, τον τόπο, την εκπαίδευση, τους συγγενικούς δεσμούς, τις προσωπικές σχέσεις και την προπαγάνδα των γειτονικών κρατών. Το θέμα της ταυτότητας δεν ήταν ζήτημα κριτηρίων αλλά ζήτημα επιλογής. Επιλογής, που δεν ήταν πάντα προϊόν ελεύθερης βούλησης αλλά κυρίως καταναγκασμού. Αλλά και όταν ήταν προϊόν ελεύθερης βούλησης, η επιλογή εθνικού στρατοπέδου γινόταν με όρους πολιτικού και οικονομικού συμφέροντος. Έτσι, μπορούσε να υπάρχει οικογένεια

²¹ Οι λιμενεργάτες της Οθωμανικής Σελανίκ (θεσσαλονίκης) μιλούσαν κατά κανόνα έξι-εφτά γλώσσες (Mazower, 2004). Η Θεσσαλονίκη, αυτή η κοσμοπολίτικη πόλη, ήταν σύμφωνα με τις δεσποινίδες Muir και Irby Mackenzie το 1863 το «περιέργο παράδειγμα μίας πόλης ιστορικά ελληνικής, πολιτικά τουρκικής, γεωγραφικά βουλγαρικής και εθνικά εβραϊκής» (Pavlowitch, 2000).

με πατέρα Μακεδόνα, γιο Έλληνα, εγγονό Βούλγαρο και ανιψιό Ρουμάνο!

Σ' αυτήν την πολύγλωσση και κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα, τη συνηθισμένη στα Βαλκάνια όπου πόλεις και κωμοπόλεις ήταν ένας κυκεώνας από ποικίλες θρησκευτικές και εθνοτικές ομάδες, το δόγμα του εθνικισμού άρχισε να κερδίζει έδαφος. Τα προβλήματα που έθεταν τέτοιου είδους τόποι έπρεπε επομένως να διευθετηθούν. Οι εκδιώξεις, οι μετατοπίσεις, οι βίαιες διαδικασίες ομογενοποίησης, οι εξοντώσεις και η εθνοκάθαρση είναι τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν από τους αντιμαχόμενους εθνικισμούς, στην προσπάθειά τους να αποκαθάρουν ολόκληρα χωριά ή περιοχές από αλλότρια στοιχεία. Τα χωριά άλλαζαν παράταξη υπό την απειλή των αντιμαχόμενων συμμοριών²². Οι ντόπιοι εθνικιστές έκαναν ότι μπορούσαν για να δώσουν ταμπέλες στους ανθρώπους. Στο έργο τους αυτό βρήκαν αρωγούς τις εθνικιστικές – ιμπεριαλιστικές πολιτικές των τριών βαλκάνιων ανταγωνιστών²³. Η "Βουλγαρία του Αγίου Στεφάνου", η "Μεγάλη Σερβία", η "Ελλάδα των δύο ηπειρών και των πέντε θαλασσών"²⁴ βρέθηκαν αντιμετώπιες σε μια ανελέητη σφαγή που έντεχνα ονομάστηκε μακεδονικός αγώνας.

Η Ελλάδα, η Βουλγαρία και η Σερβία διεκδικούσαν όσο το δυνατό περισσότερο από τις οθωμανικές κτήσεις στα Βαλκάνια, μολοντί ενίοτε έδειξαν ότι υποστήριζαν την ιδέα της μακεδονικής ενότητας. Καθώς ο πόλεμος των λέξεων πέρασε σταδιακά στον ένοπλο αγώνα των αντάρτικων συμμοριών, μια άλλη απάντηση στις εξωτερικές πιέσεις ήταν το μακεδονικό αυτονομιστικό κίνημα που άρχισε να υποστηρίζει την προσπάθεια χειραφέτησης του ντόπιου πληθυσμού. Προήλθε από τους νέους αστούς διανοούμενους που επηρεάστηκαν από τη σερβική και βουλγαρική εθνική χειραφέτηση. Με την έμφαση που έδινε στην κοινωνική ισότητα, κατάφερε να προσελκύσει τελικά αγρότες που αντιδρούσαν στις καταχρήσεις των μεγαλοαγοκτημόνων και των αρχών, αλλά και στα διασταυρούμενα πυρά των εθνικιστών.

Χάρτης 1. Η Ελλάδα της "Μεγάλης Ιδέας"

Ανάμικτα εθνικιστικά, κοινωνικά και πολιτικά κίνητρα οδήγησαν στη μαζική αλλά πρόχειρα οργανωμένη εξέγερση που ξέσπασε τον Αύγουστο του 1903 (εξέγερση του Ίλιντεν) και έθεσε σύντομα το μεγαλύτερο μέρος του βιλαετιού του Μοναστηρίου υπό τον έλεγχο της. Οι κάτοικοι των πόλεων δε συμμετείχαν, η κυβέρνηση της Σόφιας δεν ήταν προετοιμασμένη να αναμιχτεί, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις δεν

²² Οι οθωμανικές αρχές υπολόγισαν ότι το 1907 δρούσαν 228 τέτοιες συμμορίες: 110 βουλγαρικές, 80 ελληνικές, 30 σερβικές και, επιπλέον, οκτώ βλάχικες (Pavlovitch, 2000)

²³ Μέχρι και η ρουμανική κυβέρνηση ενδιαφέρθηκε, ανακαλύπτοντας την ύπαρξη ενός ομοεθνούς πληθυσμού, που κατοικούσε στα ορεινά περάσματα της περιοχής, τους Βλάχους.

²⁴ Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι Έλληνες αστοί επηρέασαν καταλυτικά το περιεχόμενο της Μεγάλης Ιδέας με την ιδέα της δημιουργίας ενός ισχυρού ελληνικού κράτους γύρω από το Αιγαίο και όχι μιας ακόμα βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Χάρτης 2. Η "Μεγάλη Βουλγαρία" κατά τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878 μ.Χ.

Χάρτης 3. Ένα από τα εθνικιστικά οράματα της "Μεγάλης Σερβίας" βασισμένο στη Σερβία του Στέφανου Δουσάν το 1355 μ.Χ.

ήθελαν να επέμβουν και το κίνημα καταπνίγηκε στο αίμα. Δυσανεστημένοι με τη συμπεριφορά της κυβέρνησης, πολλοί Μακεδόνες ακτιβιστές αποδεσμεύτηκαν από την υποχρέωσή τους απέναντι στη Βουλγαρία, υποστηρίζοντας μία ελεύθερη Μακεδονία, που δεν θα εμπλεκόταν στους κρατικούς ανταγωνισμούς και θα αποτελούσε την αρχή για μια βαλκανική ομοσπονδία. Αυτή ήταν η θέση της αριστερής πτέρυγας της ΕΜΕΟ²⁵, που χειραφετήθηκε από τη βουλγαρική αλυτρωτική προπαγάνδα και προέταξε το αίτημα της ύπαρξης ενός ξεχωριστού λαού που δεν ήταν ούτε βουλγαρικός, ούτε σερβικός, ούτε ελληνικός. Από την άλλη, η εξέλιξη της δεξιάς πτέρυγας της οργάνωσης αυτής στο μεσοπόλεμο, που μετατράπηκε σε μια αμιγώς εθνικιστική οργάνωση, δείχνει ότι ασχέτως από τα ελατήρια (στην προκειμένη περίπτωση κοινωνικά) από τα οποία εκκινά μια εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση, η κατάληξη είναι η ίδια.

Ο αγώνας της ΕΜΕΟ αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα του μακεδονικού εθνικισμού. Ο μακεδονικός εθνικισμός εκπλήρωσε τους πόθους του για κρατική υπόσταση, μερικώς το 1944, στο πλαίσιο της ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας, και οριστικά το 1991 με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας της Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Από το 1944 αλλά κυρίως μετά το 1991, ο μακεδονικός εθνικισμός, όπως κάθε εθνικισμός, κατασκευάζει τη δική του εθνική αφήγηση. Μια αφήγηση γεμάτη από αναχρονισμούς, αποσιωπήσεις, αποσπάσεις από τα ιστορικά γεγονότα, και φυσικά μύθους που δομούν την εθνική ταυτότητα²⁶. Η συζήτηση γύρω από τη χρήση του ονόματος Μακεδονία αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της χειραγώγησης των ιστορικών γεγονότων για την εξυπηρέτηση των εθνικιστικών αντιλήψεων.

25 Το 1893 ακτιβιστές αυτονομιστές ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη την Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση που προπαγάνδιζε την αυτονομία μίας ενιαίας «Μακεδονίας για τους Μακεδόνες», αλλά ταυτόχρονα είχε δεσμούς με τη Σόφια. Όταν τον επόμενο χρόνο Μακεδόνες εμικρέδες στη Βουλγαρία ίδρυσαν την Ανώτατη Επιτροπή, διαφωνώντας με τη στάση που είχε υιοθετήσει η οργάνωση που έδρευε στη Θεσσαλονίκη, η οργάνωση προέταξε τον όρο «Εσωτερική» στο όνομα της, κι έγινε έτσι ΕΜΕΟ (Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση).

26 Όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας της Σερβίας και της Βουλγαρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΟΝΟΜΑΤΟΣ

Γιατί άραγε να αναζητήσουμε την ιστορία του ονόματος μιας περιοχής; Στόχος αυτής της συζήτησης είναι ακριβώς το αντίθετο αυτού που συνήθως επιδιώκουν οι μελέτες ή τα δημοφιλή άρθρα της ιστορικής γεωγραφίας. Στις παραδοσιακές, εθνοκεντρικές ιστορικές αφηγήσεις, η έμφαση δίνεται συνήθως στην απόδειξη της συνέχειας ή της αυθεντικότητας ορισμένων τοπωνυμίων ή εθνωνυμίων και στον εντοπισμό στο παρελθόν των σημερινών οντοτήτων. Στην περίπτωση μας όμως, στόχος είναι να τονιστεί η συμπληρωματική πτυχή της ασυνέχειας και οι αλλαγές που υφίστανται οι γεωγραφικές ονομασίες στο διάβα των αιώνων. Θέση μας είναι να καταδείξουμε ότι τα ονόματα που υιοθετούνται από τα σύγχρονα έθνη και τα αντίστοιχα έθνη-κράτη δεν είναι ούτε εκ των προτέρων δεδομένα και επομένως δεν μεταβιβάζονται αυτόματα με την αυγή της ιστορίας, ούτε δημιουργήθηκαν από το πουθενά με την άφιξη της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής.

Μερικές δεκαετίες πριν, μια σειρά από θεωρητικούς της κοινωνιολογίας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι και οι δυο αυτές ακραίες απόψεις είναι λανθασμένες²⁷. Τα σύγχρονα γεωγραφικά ονόματα είναι σίγουρα βαθιά ριζωμένα σε προηγούμενες γεωγραφικές παραδόσεις και για πολλούς ανθρώπους του σήμερα, τα ονόματα των πόλεων, των περιοχών ή των κοινοτήτων θεωρούνται αμετάβλητα ή τουλάχιστον έχουν καθοριστεί σε μεγάλα χρονικά διαστήματα. Όμως, η αλήθεια είναι ότι η διαδικασία της ονοματοδοσίας και μετονομασίας διαφόρων περιοχών κατά το παρελθόν υπήρξε μια συνεχής διαδικασία, με ταυτόχρονη συνύπαρξη κάποιες φορές ακόμη και διαφορετικών γεωγραφικών παραδόσεων γύρω από μια περιοχή.

Η σύγχρονη γεωγραφική ορολογία, είτε αναφέρεται σε γεωγραφικές τοποθεσίες,

²⁷ Βλέπε: B. Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, 1983, και E. Gellner: *Nations and Nationalism: New perspectives on the past*, 1983.

είτε σε κοινότητες ανθρώπων, συνδέεται αναπόφευκτα με παλαιότερες γεωγραφικές παραδόσεις. Οι σύγχρονες γεωγραφικές ονομασίες προέρχονται από προϋπάρχουσες παραδόσεις, χωρίς να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη μέθοδος επιλογής της πιο σωστής. Ούτε φυσικά υπάρχει μέθοδος για τη δικαιολόγηση της συγκεκριμένης επιλογής. Αυτή η επιλογή καθορίζεται από σύγχρονα συμφέροντα και συσχετισμούς, όπως φαίνεται καθαρά στην περίπτωση ενός αναδυόμενου σύγχρονου έθνους-κράτους που επιλέγει το όνομά του επιχειρώντας είτε να συσχετισθεί, είτε να αποστασιοποιηθεί από τα ιστορικά ζητήματα που συνδέονται μ' αυτό. Από την άλλη, τα γεωγραφικά ονόματα δεν σχετίζονται πάντα με την ιστορική καταγραφή. Συνθήκες αποικιοποίησης νέων εδαφών ή ριζικών κοινωνικών αλλαγών συχνά έρχονται σε ρήξη με τις υφιστάμενες γεωγραφικές παραδόσεις και οδηγούν στην επιλογή διαφορετικών ονομάτων. Επίσης, μερικές φορές τα ονόματα που υιοθετούνται δεν είναι παρά αποτέλεσμα πρακτικής εξέτασης. Και πάλι, όλα εξαρτώνται από τη συγκεκριμένη περίπτωση και τις τρέχουσες συνθήκες. Ωστόσο, μπορούμε να ισχυριστούμε με σχετική ασφάλεια ότι όταν έχουμε να κάνουμε με ονόματα ιστορικών περιοχών ή αρχαίων φυλών, ο σύγχρονος γεωγραφικός όρος που χρησιμοποιείται, είτε προέρχεται από το παρελθόν είτε εφαρμόζεται για πρώτη φορά στο παρόν, μεταφέρει αναπόφευκτα σχετικές ιστορικές υποδηλώσεις. Έτσι, τα ονόματα έρχονται συχνά να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία σχηματισμού του σύγχρονου έθνους. Πιο συγκεκριμένα, συνδέουν τα σημερινά έθνη-κράτη ή σημερινές περιοχές με ιστορικά υποκείμενα και διεκδικούν μια σειρά από κληρονομικά δικαιώματα, όπως είναι η πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, οι πόροι και το έδαφος.

Σε αυτό το κομμάτι του πλανήτη, η σύγχρονη κατασκευή πολιτικών ή τοπικών ταυτοτήτων δομείται κυρίως από υλικά της ιστορίας. Και σ' αυτή την κατασκευή, το όνομα αποτελεί θεμελιώδη παράμετρο. Η εθνικιστική ιδεολογία, συμπεριλαμβανομένης της εθνικής ιστορίας, έχει κάνει τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι είναι οι σύγχρονοι απόγονοι μιας ομάδας ή ομάδων ανθρώπων, χωρίς να λαμβάνει υπόψη αιώνες ή χιλιετίες δημογραφικών αλλαγών, εσωτερικών διαιρέσεων και αλλαγών στην ταυτότητα. Η εθνική αντίληψη υιοθετεί την ιδέα της συνέχειας ενός λαού, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου τα ονόματα και οι ταυτότητες έχουν αλλάξει στο πέρασμα των αιώνων. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το έθνος είναι στην ουσία μια τελεολογική αντίληψη. Τα έθνη είναι παρόντα ακόμη και πριν τη γέννησή τους.

Η υπόθεση του ονόματος Μακεδονία έχει γίνει πλέον ένα κλασικό παράδειγμα για τις ανθρωπολογικές μελέτες στον τομέα της σύγχρονης εθνικής ταυτότητας. Αν και απέχει από το να θεωρηθεί τυπική για τον υπόλοιπο κόσμο, δείχνει πολύ καλά το ρόλο των ιστορικών συμβόλων στην κατασκευή των εθνικών ταυτοτήτων. Η παρούσα συζήτηση θα επικεντρωθεί αποκλειστικά και μόνο στην ιστορία του ονόματος, στην εδαφική του προέκταση, και στους μετασχηματισμούς που υπέστη από εθνωλύμιο σε όνομα μιας κάστας, μιας περιοχής και πίσω στο όνομα ενός λαού. Επίσης, ευελπιστούμε να προσεγγίσουμε τις αποκλίνουσες γεωγραφικές παραδόσεις που οδήγησαν στη σύγχρονη εθνικιστική διαμάχη μεταξύ των δύο βαλκανικών χωρών. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ανάλυση που ακολουθεί, είναι μόνο μια σύντομη ιστορική αναδρομή, που κατά κύριο λόγο απευθύνεται στο ευρύ κοινό και δεν αποτελεί

μια εξαντλητική μελέτη στην ιστορική γεωγραφία της περιοχής.

2.1 Αρχαία, προ-ρωμαϊκή Μακεδονία: Το όνομα ενός βασιλείου και μιας κάστας

Το όνομα Μακεδονία εμφανίζεται για πρώτη φορά το πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. στα γραπτά του Ηρόδοτου²⁸. Την περίοδο αυτή η Μακεδονία ήταν ήδη ένα εδραιωμένο βασίλειο με σημαντική πολιτική δραστηριότητα στην ευρύτερη περιοχή. Παρόλο που ο Ηρόδοτος προβαίνει μόνο σε σύντομες αναφορές στο βασίλειο του Αλέξανδρου Α΄, και δεν αναφέρει τίποτα για την εδαφική του έκταση, θεωρείται ότι κατά την περίοδο των Περσικών πολέμων, η Μακεδονία εκτεινόταν στην ορεινή περιοχή της σημερινής βορειοδυτικής Ελλάδας, την περιοχή που αργότερα έγινε γνωστή από τους γεωγράφους ως Άνω Μακεδονία. Η σπονδυλική στήλη αυτού του αρχαίου βασιλείου ήταν ο ποταμός Αλιάκμονας (Bistritza) και οι παραπόταμοι του. Την περίοδο αυτή, το Βασίλειο της Μακεδονίας είχε ήδη επιδείξει ανοιχτά τις εδαφικές του αξιώσεις προς τα εύφορα εδάφη γύρω από το Θερμαϊκό κόλπο και κατά μήκος της κοιλάδας του Αξιού ποταμού (Vardar). Τα εδάφη αυτά κατοικούνταν από διάφορες φυλές που είτε αναγκάστηκαν να αφομοιωθούν, είτε εκδιώχθηκαν, όπως ακριβώς έγινε και στην περίπτωση της αρχαίας φυλής των Βοττιαίων (Botiai). Στο τέλος του 5^{ου} αιώνα σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, ο Μακεδόνας βασιλιάς Περδίκας Β΄ υπερασπιζόταν από τους Θράκες την περιοχή της κάτω κοιλάδας του Αξιού, δηλαδή το νότιο τμήμα αυτού που είναι σήμερα η Δημοκρατία της Μακεδονίας. Ήταν επίσης δραστήριος στην περιοχή του Μοναστηρίου, την τελευταία περιοχή της Άνω Μακεδονίας που αντιστεκόταν στην ηγεμονία της δυναστείας των Αργεαδών.²⁹ Το γεγονός ότι η εξουσία των Μακεδόνων Βασιλέων εκτεινόταν κατά μήκος του κάτω Αξιού και του Θερμαϊκού κόλπου επιβεβαιώνεται από αλληπάλληλα ιστορικά γεγονότα. Στην αρχή του 4^{ου} αιώνα, ο βασιλιάς Αρχέλαος ίδρυσε στην Πέλλα, στην περιοχή της Κάτω Μακεδονίας, την νέα πρωτεύουσα του βασιλείου.

Η επόμενη φάση της επέκτασης του Βασιλείου της Μακεδονίας συνδέεται με τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Φιλίππου Β΄. Με τις επιθετικές στρατιωτικές του εκστρατείες διεύρυνε τα εδαφικά όρια του βασιλείου, καταλαμβάνοντας τη γη των ανεξάρτητων Λυγκιστών (Lynkestai), η οποία εκτεινόταν γύρω από τις σύγχρονες πόλεις της Φλώρινας (Lerin) και της Μπίτολα (Μοναστήρι). Επίσης, προσάρτησε την περιοχή της μέσης και κάτω κοιλάδας του ποταμού Στρυμόνα, και τελικά υπέταξε τις

²⁸ Βλέπε: F. Parazoglou: "*Les Villes Macedoniennes dans l'epoche Romain*", 1988. Πιο πολλές πληροφορίες περιέχει ο τόμος των J. Roisman and I. Worthington: "*A companion to ancient Macedonia*", 2010 και πιο συγκεκριμένα το κεφάλαιο του P.J. Rhodes.

²⁹ Η δυναστεία (ή οίκος) των Αργεαδών, η οποία διήρκεσε από το 700 έως το 310 π.Χ., αναφέρεται στους βασιλείς των αρχαίων μακεδόνων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι Φίλιππος Β΄ και Αλέξανδρος Γ΄.

ανεξάρτητες Ελληνικές πόλεις στην παράκτια ζώνη της Χαλκιδικής. Είναι ενδιαφέρον ότι μέχρι αυτό το χρονικό σημείο, τα κατεκτημένα εδάφη αποτέλεσαν συστατικό στοιχείο της εδαφικής επικράτειας της αρχαίας Μακεδονίας. Οι μετέπειτα κατακτήσεις του Φιλίππου όμως, τόσο σε περιοχές που υπήρχαν ελληνικές πόλεις-κράτη, όσο

Χάρτης 4. Η Μακεδονία κατά τη βασιλεία του Φιλίππου Β΄.

και στη γη των θρακικών φυλών, ποτέ δεν θεωρήθηκαν ως εδάφη της αρχαίας Μακεδονίας. Το ίδιο και οι υπόλοιπες κατακτήσεις του Φιλίππου και του Αλέξανδρου Γ΄, που ακολούθησαν. Για το Φίλιππο και τον Αλέξανδρο, ο εδαφικός πυρήνας του αρχαίου βασιλείου δεν είχε σταθερές αναφορές αλλά αποτελούσε μια προσωρινή επικράτεια, η οποία θα διευρυνόταν αυτόματα μόλις έφθανε η στιγμή για την παγκόσμια κυριαρχία. Και όταν αυτή η στιγμή έφθασε, ίσως η μόνη σημαντική θετική συνέπεια ήταν η μεγαλοπρεπής προώθηση του ονόματος Μακεδονία στην παγκόσμια ιστορική σκηνή. Αν

η εκστρατεία του Αλέξανδρου Γ΄ στην Ασία δεν ήταν επιτυχής, το όνομα της Μακεδονίας θα είχε πιθανότατα πέσει σε απόλυτη λήθη μετά από μερικούς αιώνες, όπως συνέβη με την πλειονότητα των αρχαίων βασιλείων της περιοχής.

Μετά την κατάρρευση της αυτοκρατορίας του Αλέξανδρου και το τέλος της δυναστείας των Αργεαδών, οι νέοι ηγεμόνες του ευρωπαϊκού τμήματος της αυτοκρατορίας, οι Αντιγονίδες, βρέθηκαν σε ένα ριζικά διαφορετικό γεωπολιτικό πλαίσιο. Μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 3^{ου} αιώνα π.Χ., τόσο ο πυρήνας του βασιλείου, όσο και οι γειτονικές περιοχές και ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού κόσμου είχε περιέλθει σε παρακμή και σε ένα βαθμό ερημώσει. Την κατάσταση αυτή ήρθε να επιδεινώσει ένας νέος πολιτικός παράγοντας στα βόρεια Βαλκάνια, οι Κέλτες, οι οποίοι τουλάχιστον σε μια περίπτωση κατόρθωσαν να εισβάλουν και να λεηλατήσουν το βασίλειο στο δρόμο τους προς τους Δελφούς, καθώς και στην επιστροφή τους. Αυτό το σημαντικό γεγονός προκάλεσε νέες μετακινήσεις πληθυσμών από τις κεντρικές και βόρειες περιοχές της Βαλκανικής χερσονήσου προς τις αραιοκατοικημένες νότιες περιοχές. Έτσι, οι Αντιγονίδες, εκτός από τον ανταγωνισμό τους με τη συμμαχία των ελληνικών πόλεων-κρατών στα νότια, αναγκάστηκαν να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στα βόρεια

σύνορα τους. Στην εποχή του Φιλίππου και του Αλέξανδρου, στα βόρεια της αρχαίας Μακεδονίας και στα εδάφη της σημερινής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, υπήρχε μια ισχυρή ένωση τοπικών φυλών, τα μέλη της οποίας είναι γνωστά από τα χρόνια της Ιλιάδας ως Παίονες. Αυτοί ήταν αρκετά ισχυροί ώστε να λειτουργούν ως ασπίδα κατά των βαρβαρικών φυλών του Βορρά, χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η δεσπόζουσα θέση των Μακεδόνων. Κατά τη διάρκεια του 3^{ου} αιώνα όμως, ο λαός αυτός έχασε την πολιτική και στρατιωτική του σημασία, και σιγά-σιγά αντικαταστάθηκε από άλλες φυλές των κεντρικών Βαλκανίων.

Η κατάσταση γίνεται ιδιαίτερα επισφαλής προς το τέλος του 3^{ου} αιώνα, όταν η Ρώμη άρχισε να δραστηριοποιείται στην περιοχή και να αποτελεί ένα δυνητικό εχθρό της Μακεδονίας. Οι Ρωμαίοι με μια εκτεταμένη διπλωματική δραστηριότητα, κατόρθωσαν να στρέψουν κατά των Μακεδόνων τους βόρειους και δυτικούς γείτονές τους, δηλαδή τους Δαρδανούς και το βασίλειο της Ιλλυρίας. Οι καλά πληροφορημένες ιστορικές πηγές της εποχής, κυρίως ο Πολύβιος, κάνουν ελάχιστη μνεία για την αρχαία Παιονία, γεγονός που καταδεικνύει ότι η πολιτική της σημασία είχε ουσιαστικά εκλείψει. Παρ' όλα αυτά, εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι το 217 π.Χ., όταν τελικά ο Φίλιππος Ε΄ κατέκτησε την πρωτεύουσα Βυλαζόρα³⁰ (Bylazora) και προσάρτησε τα εδάφη των Παιόνων. Αυτή ήταν και η τελευταία εδαφική επέκταση της αρχαίας Μακεδονίας ως ανεξαρτήτου βασιλείου. Η επέκταση αυτή έφερε εντός των συνόρων του βασιλείου το μεγαλύτερο τμήμα της σημερινής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, το σύνολο της κοιλάδας του Αξιού και της γης κατά μήκος των δυτικών και ανατολικών του παραποτάμων. Οι Αντιγονίδες, και ιδιαίτερα τα τελευταία δύο μέλη της βασιλικής δυναστείας, ο Φίλιππος Ε΄ και ο γιος του Περσέας, είχαν εκστρατεύσει τόσο στην Ελλάδα, όσο και στη Θράκη και τη γη των Ιλλυριών βασιλείων, αλλά αυτές ήταν απλώς εκστρατείες αντιπoiών ή μέσα άσκησης της πολιτικής τους κυριαρχίας και όχι προσπάθειες επέκτασης των συνόρων.

Την παραμονή της ρωμαϊκής κατάκτησης των νότιων Βαλκανίων, τα σύνορα της Μακεδονίας είχαν ελάχιστα αλλάξει από τον καιρό του Φιλίππου Β΄ και Αλέξανδρου Γ΄, εκτός από τη βόρεια γραμμή τους. Κατά προσέγγιση, το βασίλειο εκτεινόταν από την οροσειρά της Πίνδου στα δυτικά, ως την κοιλάδα του ποταμού Νέστου στα ανατολικά. Στα νότια, τα προφανή σύνορα ήταν η ακτογραμμή του Αιγαίου και ο ορεινός όγκος του Ολύμπου. Αλλά στα βόρεια, τα σύνορα ήταν περισσότερο ασαφή και ρευστά, αν και αποτελεί κοινή συνισταμένη η υπόθεση ότι η βόρεια συνριογραμμή διέτρεχε το μέσο των κοιλάδων του Αξιού, του Στρυμόνα και του Νέστου. Αυτοί οι ποταμοί διατρέχουν μια σειρά στενών και απροσπέλαστων φαραγγιών, που αποτελούν φυσικές, γεωγραφικές και κλιματολογικές συνοριακές ζώνες. Όπως είναι αναμενόμενο, οι ιστορικές πηγές δεν είναι τόσο καλά ενημερωμένες για το εσωτερικό της Βαλκανικής Χερσονήσου, όπως είναι για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Έτσι, η πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό της περιοχής αυτής, την περίοδο που μελετούμε, είναι πολύ λιγότερο σαφής απ' ό,τι στους ρωμαϊκούς χρόνους και αυτούς που ακολουθούν, όταν

30 Το σημερινό Βέλες (Veles) στη Δημοκρατία της Μακεδονίας.

τα πολιτικά σύνορα καθιερώνονται ως νέα δεδομένα.

Συνοψίζοντας, παραμένει ασαφές πώς το όνομα Μακεδονία ταυτίστηκε και όρισε το αρχαίο βασίλειο που κυβερνήθηκε από τις δυναστείες των Αργεαδών και των Αντιγονιδών. Παραδοσιακά, οι ιστορικοί και οι αρχαιολόγοι υπέθεταν ότι επρόκειτο για ένα εθνωνύμιο, χωρίς να μπορούν να εντοπίσουν με ακρίβεια την εδαφική επικράτεια όπου κατοικούσε ο λαός αυτός. Η μελέτη της ιστορίας και της εδαφικής επέκτασης της αρχαίας Μακεδονίας δείχνει ότι ο πυρήνας του αρχαίου αυτού βασιλείου συμπεριέλαβε περισσότερες φυλές και πληθυσμούς. Επομένως, δεν μπορούμε να μιλάμε για έναν ομοιογενή αρχαίο λαό που φέρει το όνομα Μακεδόνες. Είναι πολύ πιθανό ότι το όνομα αυτό αρχικά αναφερόταν σε μια κάστα πολεμιστών και ευγενών οι οποίοι ενωμένοι κάτω από ένα βασιλιά ήρθαν να κυριαρχήσουν στη βόρεια ακτή του Αιγαίου, και επέβαλαν το όνομά τους πάνω σε έναν αρχικά πολύ διαφορετικό και ετερογενές έδαφος.

2.2 Ρωμαϊκή Μακεδονία: Το όνομα Μακεδονία ως διοικητικός όρος και το όνομα μιας επαρχίας

Η ρωμαϊκή κατάκτηση το 168 π.Χ., σήμανε το τέλος της δυναστείας των Αντιγονιδών και της αρχαίας Μακεδονίας ως ανεξάρτητης πολιτικής οντότητας. Μετά από μια αρχική, ημι-αυτόνομη φάση, ολόκληρο το έδαφος της αρχαίας Μακεδονίας και ένα μεγάλο μέρος των εδαφών των συμμάχων της στην αρχαία Ελλάδα, αποτέλεσαν από κοινού τη μεγάλη ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας με τη Θεσσαλονίκη ως πρωτεύουσα της και έδρα του Ρωμαίου κυβερνήτη. Παρά το γεγονός ότι η πόλη ιδρύθηκε από έναν από τους απογόνους του Αλέξανδρου Γ', τον Κάσσανδρο, η Θεσσαλονίκη έγινε σημαντικό κέντρο μόνο μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση. Το κόσμημα των δεσμών με τις προηγούμενες ανεξάρτητες πολιτικές παραδόσεις των κατακτημένων αποτελεί τυπικό παράδειγμα της ρωμαϊκής ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Έτσι, κατά την ρωμαϊκή περίοδο, η παλιά πρωτεύουσα του βασιλείου, η Πέλλα, αρχίζει σιγά-σιγά να υποβαθμίζεται και να περιέρχεται στη λήθη. Η Θεσσαλονίκη και ο Θερμαϊκός κόλπος θα είναι από εδώ και πέρα ο νέος πυρήνας της επαρχίας. Κατά τη διάρκεια του 1^{ου} αιώνα π.Χ., και μετά τους αιματηρούς ρωμαϊκούς εμφύλιους πολέμους, δόθηκαν εκτάσεις της Μακεδονίας σε ένα μεγάλο αριθμό ρωμαίων λεγεωνάριων. Έτσι, η περιοχή έγινε γνωστή μεταξύ των εποίκων ως "Campagne", δηλαδή με το όνομα μιας περιοχής της νότιας Ιταλίας.

Μέχρι την εποχή του Αυγούστου και των απογόνων του, αυτή η μεγάλη επαρχία αποτέλεσε τη βάση για την περαιτέρω γεωγραφική ρωμαϊκή επέκταση προς τα ανατολικά, και αργότερα προς τα βόρεια, προς τον Δούναβη. Με την διασφάλιση και θεμελίωση της ρωμαϊκής εξουσίας στη Μικρά Ασία και στη βαλκανική χερσόνησο, δύο νέες επαρχίες προήλθαν από το σώμα της μεγάλης ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας. Πρόκειται για την επαρχία της Αχαΐας στα νότια, η οποία συμπεριέλαβε την παλιά επικράτεια των ελληνικών πόλεων-κρατών, και την επαρχία της Ηπείρου στα δυτικά, η

οποία συμπεριέλαβε τα παλαιότερα βασίλεια της Ηπείρου και της Ιλλυρίας. Επίσης, κατά τα χρόνια του Κλαύδιου, η Θράκη αποτέλεσε ξεχωριστή επαρχία. Έτσι, μέχρι το τέλος του 1^{ου} αιώνα μ.Χ., τα σύνορα της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας ακολούθησαν σε γενικές γραμμές τα σύνορα που είχαν χαραχτεί από τους τελευταίους Μακεδόνες βασιλιάδες τρεις αιώνες νωρίτερα. Παρόλο που η παρακμή που είχε εμφανιστεί μετά την εποχή του Φιλίππου Β΄ και του Αλέξανδρου Γ΄ και είχε κορυφωθεί με την ρωμαϊκή κατάκτηση συνέχιζε, πολλά από τα παλιά, προ-Ρωμαϊκά κέντρα και πόλεις εξακολουθούσαν να υπάρχουν. Δεν είναι τυχαίο ότι η μόνη ρωμαϊκή αποικία που ιδρύθηκε στην επαρχία της Μακεδονίας ήταν οι Φίλιπποι, γεγονός που δείχνει σαφώς ότι η γη ήταν ακόμα πυκνοκατοικημένη και ο πληθυσμός σ΄ ένα μεγάλο βαθμό αστικοποιημένος.

Η επαρχία της Μακεδονίας ήταν πιθανότατα μία από τις πιο ήσυχες γωνιές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο της Pax Romana, μεταξύ του 1^{ου} και του τέλους του 3^{ου} αιώνα μ.Χ.. Υπάρχουν πολύ λίγες αναφορές για την επαρχία στις σύγχρονες ιστορικές πηγές. Αυτό έμελλε να αλλάξει μετά την μεγάλη πολιτική και οικονομική κρίση που συγκλόνισε τα θεμέλια της αυτοκρατορίας κατά τη διάρκεια του 3^{ου} αιώνα. Οι αυτοκράτορες Διοκλητιανός και Κωνσταντίνος αναδιοργάνωσαν πολλές από τις βαλκανικές επαρχίες συνήθως διαιρώντας τις υφιστάμενες οντότητες σε μικρότερες και πιο ευέλικτες διοικητικές μονάδες. Τα σύνορα της επαρχίας της Μακεδονίας ωστόσο παρέμειναν αμετάβλητα. Κατά την περίοδο της ύστερης αρχαιότητας, η επαρχία χωρίστηκε σε δύο μικρότερες επαρχίες και έπειτα επανασυνδέθηκε σε διάφορες περιπτώσεις, αλλά τα εξωτερικά της σύνορα δεν άλλαξαν. Σε ιστορικά έγγραφα που χρονολογούνται από τον 4^ο αιώνα μ.Χ., κάποιος/α ακούει για μια επαρχία που ονομάζεται Μακεδονία Secunda με την περιφέρεια του Stobi ως πρωτεύουσα της. Οι ιστορικοί γνωρίζουν πολύ λίγα σχετικά με την έκτασή της και τα σύνορά της με την Μακεδονία Prima. Σε μεταγενέστερες πηγές του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα μ.Χ., μαθαίνουμε και για τη Μακεδονία Salutaris, αλλά οι ιστορικοί δεν είναι ούτε σίγουροι ότι αυτή είναι η ίδια επαρχία με τη Μακεδονία Secunda, ούτε είναι σίγουροι για την ακριβή τοποθεσία και την έκταση της. Κρίνοντας από το γεγονός ότι η πρωτεύουσα της ήταν το Stobi, που βρίσκεται στη συμβολή του Βαρδάρη και του Tzrna (η Erigon της αρχαιότητας), γίνεται δεκτό ότι αυτή είναι η επαρχία που επικάλυπτε κατά ένα μεγάλο μέρος το έδαφος του αρχαίου βασιλείου των Παιόνων, και όχι η Άνω Μακεδονία που παρέμενε εντός των συνόρων της Μακεδονίας Prima.

Κατά τη διάρκεια της ύστερης Ρωμαϊκής περιόδου, ο πληθυσμός της Μακεδονίας είχε πλήρως εκρωμαϊσθεί. Η μνήμη του αρχαίου βασιλείου της Μακεδονίας διατηρήθηκε μόνο από το όνομα της επαρχίας. Οι άνθρωποι που χρησιμοποιούσαν ως γραπτές γλώσσες τα ελληνικά και τα λατινικά είναι γνωστοί από τις ιστορικές πηγές ως Ρωμαίοι ή Ρωμαίοι. Αυτό φαίνεται καθαρά στις ιστορικές πηγές του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα, κατά τη διάρκεια των μεγάλων επιδρομών των γερμανικών, σλαβικών και ταταρικών φυλών. Στις πηγές αυτές, οι εισβολείς πάντα διαχωρίζονται από τους τοπικούς πληθυσμούς που απλά αναφέρονται ως Ρωμαίοι.

Χάρτης 5. Οι ρωμαϊκές επαρχίες της βαλκανικής χερσονήσου τον 3^ο αιώνα μ.Χ. (Barrington Atlas 2000, χ.100)

Χάρτης 6. Οι ρωμαϊκές επαρχίες της Διοίκησης Μοισιών σύμφωνα με τον "Κατάλογο της Βερόνα" ("Laterculus Veronensis" 303-324 μ.Χ.) (Barrington Atlas 2000, χ.101)

Χάρτης 7. Οι ρωμαϊκές επαρχίες της Διοίκησης Μακεδονίας τον 5^ο αιώνα μ.Χ. σύμφωνα με τη "Notitia Dignitatum" (Jones 1964, χ.III)

Χάρτης 8. Οι ρωμαϊκές επαρχίες της Διοίκησης Ιλλυρικού τον 6^ο αιώνα μ.Χ. σύμφωνα με τον "Synecdemus Ierocleus" (Δρακούλης 2009, 7, χ. Γ.1.δ)

2.3 Η ονομασία Μακεδονία κατά τον Μεσαίωνα: Η Μακεδονία ως Βυζαντινό θέμα³¹

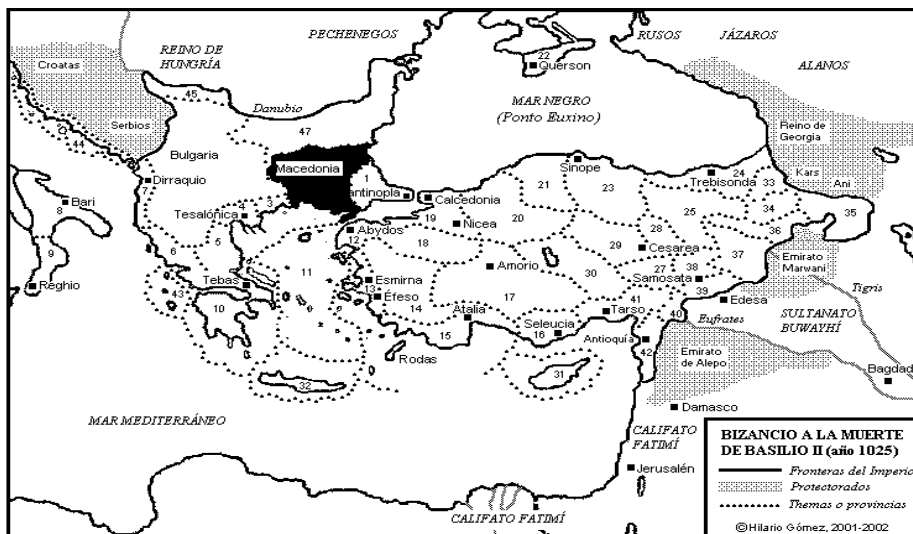
Κατά το τέλος της αρχαιότητας, η βαλκανική χερσόνησος ακολούθησε τη μοίρα που είχε ήδη ακολουθήσει το μεγαλύτερο τμήμα της Ρωμαϊκής Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι τις αρχές του 7^{ου} αιώνα, το σύνολο της βαλκανικής χερσονήσου, συμπεριλαμβανομένων των περισσότερων περιοχών της σημερινής Ελλάδας, εποικίστηκε από διάφορες φυλές Σλάβων. Μόνο οι μεγάλες και οχυρωμένες πόλεις κατά μήκος του Αιγαίου, του Ιονίου και των ακτών της Αδριατικής παρέμειναν υπό τον άμεσο έλεγχο των βυζαντινών. Στο εσωτερικό της χερσονήσου, οι βυζαντινές αρχές και οι διοικητές του στρατού είχαν αποσυρθεί εντελώς και παρόλο που πολλοί από τους αρχηγούς των σλαβικών φυλών αποδέχτηκαν την τυπική επικυριαρχία του βυζαντινού αυτοκράτορα, ο παλιός κρατικός μηχανισμός μαζί με τις διοικητικές περιφέρειες της αυτοκρατορίας απλά έπαυσαν να υπάρχουν.

Οι πηγές του 7^{ου} αιώνα αναφέρονται στις περιοχές των διαφόρων σλαβικών φυλών, αλλά όχι στην αρχαία επαρχία της Μακεδονίας. Ωστόσο, η μνήμη των αρχαίων Μακεδόνων δεν είχε χαθεί. Μέχρι το τέλος του 8^{ου} αιώνα, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατάφερε να επανακατακτήσει ένα μεγάλο μέρος των νοτίων Βαλκανίων, συμπεριλαμβανομένης της κεντρικής Ελλάδας, της Πελοποννήσου, της Θράκης και την ακτή της Μαύρης Θάλασσας. Παρά το γεγονός ότι μόνο μια μικρή περιοχή της πρώην ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας πέρασε ξανά στον έλεγχο των βυζαντινών και πιο συγκεκριμένα η περιοχή κατά μήκος των κάτω κοιλάδων των ποταμών Νέστου και Στρυμόνα, οι Βυζαντινοί ακολουθώντας τη ρωμαϊκή διοικητική ονοματολογία, ονόμασαν τη γη της Δυτικής Θράκης ως θέμα Μακεδονίας. Αυτό θυμίζει την πρακτική που είχαν ακολουθήσει οι Ρωμαίοι και πιο συγκεκριμένα ο αυτοκράτορας Τραϊανός, στο τέλος του 2^{ου} αιώνα, μετά την αποχώρηση των ρωμαϊκών λεγεώνων από την υπερ-δουνάβια Δακία, ονομάζοντας τις βαλκανικές επαρχίες που είχαν διατηρήσει κάτω από τον Δούναβη ως Δακία Ripensis και Δακία Mediterranea. Την ίδια αρχή ακολουθούν κατά τον 8^ο αιώνα και οι Βυζαντινοί, δίνοντας στην πρόσφατα κατακτημένη περιοχή της Δυτικής Θράκης το όνομα της Μακεδονίας, αφού η περιοχή αυτή ήταν η πιο κοντινή περιοχή σ' αυτό που κάποτε ήταν η ρωμαϊκή επαρχία της Μακεδονίας. Από την άλλη, το θέμα της Θράκης «μετατοπίστηκε» στα δυτικά και περιέλαβε ουσιαστικά τη βόρεια ακτή της Θάλασσας του Μαρμαρά.

Ο πυρήνας του νεοσύστατου θέματος της Μακεδονίας αποτελούνταν από την κοιλάδα του Έβρου (Maritza) και των παραποτάμων του και τα κύρια αστικά κέντρα του ήταν η Φιλιππούπολη (Plovdiv) και η Αδριανούπολη (Edirne). Στην πραγματικότητα, τα μόνα τμήματα της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας όπου οι Βυζαντινοί ασκούσαν άμεση εξουσία ήταν οι κάτω κοιλάδες του Στρυμόνα και του Νέστου,

³¹ Οι μελέτες για το όνομα Μακεδονία κατά την περίοδο αυτή είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Για το θέμα αυτό, οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές ακολουθούν τη μελέτη του P. Lemerle's : *"Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et Byzantine"*, Paris, 1945.

καθώς και ο Θερμαϊκός κόλπος, που ήταν όμως τα θέματα της Στρυμονίας και της Θεσσαλονίκης. Το κύριο μέρος της γης που ήταν κάποτε τμήμα της ρωμαϊκής επαρχίας της Μακεδονίας είχε αρχίσει να ονομάζεται ως Βουλγαρία, ή πιο αόριστα Μοισία ή

1. Tracia 2. Macedonia 3. Strymon 4. Tesalónica 5. Hélade 6. Nicópolis 7. Dirrakium 8. Longobardia 9. Calabria
10. Peloponeso 11. Archipiélago 12. Abydos 13. Samos 14. Tracesios 15. Kibyrraetes 16. Seleucia 17. Anatólicos
18. Opsikion 19. Optimates 20. Bukelarios 21. Paflagonia 22. Querson 23. Armeniakos 24. Caldia 25. Colonea
26. Mesopotamia 27. Licandos 28. Sebastea 29. Carsianos 30. Capadocia 31. Chipre 32. Creta 33. Teodosiopolis
34. Iberia 35. Vasparukán 36. Taron 37. Mesopotamia 38. Melitene 39. Poleis Parephrathiaí 40. Teluc 41. Cilicia
42. Antioquia 43. Cefalonía 44. Dalmacia 45. Sirmio 46. Bulgaria 47. Panistrion

Χάρτης 9. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία και τα θέματά της κατά το θάνατο του Βασιλείου Β' το 1025 μ.Χ. Το θέμα της Μακεδονίας εμφανίζεται με μαύρο.

ακόμα και Σκυθία. Από τα αρχαία τοπωνύμια της περιοχής, ελάχιστα έχουν διασωθεί σε γραπτά αρχεία του μεσαίωνα. Ακόμα και όταν μια αρχαία πόλη συνέχιζε να υπάρχει μετά το τέλος της αρχαιότητας, συνήθως στις μεσαιωνικές πηγές αναφέρεται με διαφορετικό όνομα. Αρχικά φαίνεται πως η μνήμη της αρχαίας Μακεδονίας είχε χαθεί ή τουλάχιστον είχε χαθεί η αρχική γεωγραφική της σημασία. Ωστόσο, η υιοθέτηση από τις Βυζαντινές αρχές στα τέλη του 8ου αιώνα της ονομασίας Μακεδονία σε μια περιοχή ανατολικά της οροσειράς της Ροδόπης δείχνει το υψηλό φορτίο μνήμης που εξακολουθούσε να έχει το όνομα Μακεδονία, σχεδόν χίλια χρόνια μετά την κατάρρευση του αρχαίου βασιλείου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μακεδονική δυναστεία, δηλαδή οι βυζαντινοί αυτοκράτορες που περήφανα φέραν το όνομα Μακεδόνες από τον 9^ο μέχρι και τα μέσα του 11^{ου} αιώνα, ασχέτως που ο ιδρυτής της εν λόγω δυναστείας ήταν από την Αδριανούπολη και κατά πάσα πιθανότητα δεν είχε καμία σχέση με τη γη της αρχαίας Μακεδονίας. Αν και ο όρος Μακεδόνας είχε χάσει την αρχική του σημασία και η παλιά του έννοια είχε οριστικά χαθεί από τις αρχές του μεσαίωνα, το όνομα αυτό καθ' αυτό προφανώς και δεν είχε ξεχαστεί.

2.4 Η Μακεδονία στους οθωμανικούς και νεότερους χρόνους: Το όνομα επιστρέφει στο παλιό του σπίτι

Στο τέλος του 14^{ου} αιώνα, η βυζαντινή εξουσία είχε οριστικά εξαφανιστεί από τη βαλκανική χερσόνησο. Στην πραγματικότητα, ήδη από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, η περιοχή του βυζαντινού θέματος της Μακεδονίας βρίσκονταν υπό την εξουσία του Σέρβου βασιλιά και αυτοκράτορα Ντούσαν. Στα 1370, όταν οι Οθωμανοί εμφανίστηκαν στη Θράκη και πιο συγκεκριμένα στην κοιλάδα του Έβρου, δεν αντι-μετώπισαν τους Βυζαντινούς, αλλά τους τοπικούς φεουδάρχες Volkashin και Uglesha. Μάλιστα, ο βασιλιάς Uglesha έλεγχε το μεγαλύτερο τμήμα του παλιού βυζαντινού θέματος της Μακεδονίας. Την περίοδο αυτή, το όνομα Μακεδονία εξαφανίστηκε οριστικά από τους πολιτικούς και διοικητικούς χάρτες της περιοχής. Μετά την κατάκτηση των πρώην βυζαντινών θεμάτων της Θράκης, Μακεδονίας, Στρυμονίας και Θεσσαλονίκης, οι Οθωμανοί δημιούργησαν μια μεγάλη διοικητική περιφέρεια που ονομάστηκε εγιαλέτι ή μπηλερμπεηλίκι της Ρούμελης, ή σε κυριολεκτική μετάφραση Ρωμαϊκό εγιαλέτι. Για τους νέους κατακτητές αυτού του τμήματος των Βαλκανίων, το όνομα της Μακεδονίας δεν είχε κάποιο ειδικό βάρος, παρά μόνο έφερνε μια ασαφή και θρυλική χροιά. Στους πέντε αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, το όνομα Μακεδονία δεν εμφανίστηκε ποτέ ξανά σε επίσημα αρχεία, ούτε αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη διοικητική μονάδα. Ακόμη, ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε για να ορίσει μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή.

Ωστόσο, το όνομα Μακεδονία, ως ιστορικό όνομα και ως σύμβολο, είχε παραμείνει ζωντανό καθ' όλη τη μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Ειδικότερα, η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, ως κατεχοχόν συντηρητικός θεσμός, διατήρησε τη μνήμη των παλαιών διοικητικών μονάδων. Οι αρχιεπίσκοποι της Οχρίδας μάλιστα, που ήταν ιδιαίτερα ισχυρές προσωπικότητες κατά τους πρώτους δύο αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, αναφέρουν μερικές φορές το όνομα της Μακεδονίας στους επίσημους τίτλους τους³². Επίσης, το όνομα διατηρήθηκε μεταξύ των απλών ανθρώπων μέσω της προφορικής παράδοσης. Μετά το τέλος των αυстро-οθωμανικών πολέμων του 17^{ου} αιώνα, μεγάλες μάζες χριστιανικού πληθυσμού, που είχαν υποστηρίξει τους Αυστριακούς διέσχισαν τον Δούναβη, και πέρασαν στην υπηρεσία των Αψβούργων ή κατέφυγαν στη Ρωσία. Κάποιες από αυτές οργανώθηκαν σε ξεχωριστές στρατιωτικές μονάδες και πολέμησαν στο πλευρό των Ρώσων και των Αυστριακών ενάντια στους «άπιστους Οθωμανούς» με σκοπό την απελευθέρωση της πατρίδας τους. Σε γραπτές πηγές της εποχής, ορισμένες από αυτές τις στρατιωτικές οργανώσεις αναφέρονται ως «Μακεδονικές Μονάδες»³³. Μάλιστα κάποιες από αυτές έφεραν σημαίες και λάβαρα με το όνομα της Μακεδονίας! Αφενός, είναι δύσκολο να εξηγήσει κανείς πως διατηρήθηκε αυτή η παράδοση μετά από τόσους αιώνες λήθης, και αφετέρου, γιατί χρησιμοποιήθηκε από πληθυσμούς που προέρχονταν κατά κύριο λόγο από

³² Βλέπε: I. Snegaroff: "History of the Ochrid Arch-bishopric", και J. Shea: "Macedonia and Greece: the struggle to define a new Balkan nation".

³³ Βλέπε: A. Matkovski: "Macedonia's coats of arms: a contribution to the Macedonian heraldic".

την περιοχή του Μεσαιωνικού Βασιλείου της Σερβίας, που βρίσκονταν στα βόρεια της αρχαίας Μακεδονίας. Επίσης, το όνομα της Μακεδονίας εμφανίζεται σε πολλά σλάβικα δημοτικά τραγούδια, όπως φαίνεται από καταγραφές των αρχών του 19^{ου} αιώνα.

Από την άλλη πλευρά, η μνήμη του ονόματος της Μακεδονίας επέζησε και στους ελληνικούς κύκλους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πολλοί από τους ισχυρούς Έλληνες της Κωνσταντινούπολης θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως περήφανους απογόνους των Μακεδόνων, όπως είχαν κάνει και οι βυζαντινοί αυτοκράτορες τον 9^ο και 10^ο αιώνα. Επίσης, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τα επίσημα αρχεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας χρησιμοποιούσαν το όνομα για τα εδάφη που ήταν αρχικά υπό τη δικαιοδοσία της Αρχιεπισκοπής της Οχρίδας, και μετά τα μέσα του 18ου αιώνα, όταν οι περιοχές αυτές πέρασαν στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης το όνομα χρησιμοποιούνταν και από τους Έλληνες ιεράρχες. Έτσι, το όνομα της Μακεδονίας κατόρθωσε να επιβιώσει ως ιστορικό σύμβολο, τόσο ανάμεσα στους σλάβικους, όσο και ανάμεσα στους ελληνικούς πληθυσμούς, παρά το γεγονός ότι η επίσημη χρήση του ονόματος είχε εκλείψει για πάνω από πέντε αιώνες.

Ωστόσο, η πραγματική αναβίωση του ονόματος Μακεδονία έλαβε χώρα σταδιακά με την άφιξη της νεωτερικότητας. Οι ταξιδιώτες και οι πρεσβευτές της Δυτικής Ευρώπης επηρέασαν καταλυτικά τη διαδικασία αυτή. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, ένας μεγάλος αριθμός ερευνητών από τη Δυτική Ευρώπη ταξίδεψε στις βαλκανικές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με στόχο την εξερεύνησή τους. Πρόκειται για το κίνημα του Ρομαντισμού που επηρέασε συνολικά τη δυτική ευρωπαϊκή τέχνη και το δυτικό πολιτισμό. Η αναζήτηση του αρχαίου παρελθόντος και πιο συγκεκριμένα η γοητεία της Κλασικής Ελλάδας αποτέλεσαν τα κύρια χαρακτηριστικά του Ρομαντισμού. Η εμφάνιση των πρώτων σύγχρονων μελετών γύρω από τα αρχαία κείμενα προσέλκυσε πλήθος ταξιδιωτών, όπως το Γάλλο πρόξενο της Θεσσαλονίκης, τον Th. Desdevises-du-Dezert, τον E. Coussinery, τον W. Leake, τον von Hahn και άλλους, οι οποίοι προσπάθησαν να εντοπίσουν μερικά από τα αρχαία τοπωνύμια ή τους λαούς που αναφέρονταν στις αρχαίες πηγές. Στην πραγματικότητα, η μνήμη της αρχαίας Μακεδονίας δεν είχε χαθεί ολοκληρωτικά στους ακαδημαϊκούς κύκλους της Δυτικής Ευρώπης. Γι' αυτό το λόγο είναι δυνατόν να συναντήσει κάποιος χάρτες που χρονολογούνται πριν από την εξάπλωση του Ρομαντισμού στη Δυτική Ευρώπη και οι οποίοι αναγράφουν το όνομα της Μακεδονίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ένας χάρτης του 1715, όπου τα όρια της περιοχής που ονομάζεται Μακεδονία σχεδόν συμπίπτουν με τα σύνορα της αρχαίας Μακεδονίας και όχι με εκείνα του θέματος της βυζαντινής Μακεδονίας³⁴. Αρχικά, η αναβίωση των αρχαίων παραδόσεων ενδιέφερε κυρίως τους στενούς ακαδημαϊκούς κύκλους και η μελέτη τους είχε κατά κύριο λόγο ιστορική και γεωγραφική σημασία. Αλλά στις επόμενες δεκαετίες, αυτές οι παραδόσεις είχαν μια θεμελιώδη επίδραση στη κατασκευή των σύγχρονων εθνικών ταυτοτήτων στην περιοχή.

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, το νεοσύστατο ελληνικό έθνος-κράτος χρησιμοποίησε

34 <http://www.raremaps.com/gallery/enlarge/28032>

Χάρτης 10. Χάρτης του 1715 που δείχνει την οθωμανική Μακεδονία.

το ένδοξο παρελθόν της κλασικής Ελλάδας ως πηγή έμπνευσης για τη νέα ελληνική εθνική ταυτότητα, παρόλο που η Ορθόδοξη Εκκλησία με τη βυζαντινή κληρονομιά της συνέχιζε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Για τους Έλληνες θεωρητικούς και κατασκευαστές της νέας εθνικής ταυτότητας, η αρχαία Μακεδονία θεωρήθηκε αναπόσπαστο κομμάτι της Ελληνικής πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς. Η ειρωνεία, σε σχέση με το σήμερα, είναι ότι οι έλληνες εθνικιστές των μέσων του 19^{ου} αιώνα, είναι αυτοί που προώθησαν την ιδέα της αρχαίας Μακεδονίας, τόσο μεταξύ των ελληνόφωνων, όσο και των σλαβόφωνων πληθυσμών που ζούσαν βόρεια του ελληνικού βασιλείου. Ήδη από τα 1850, διανοούμενοι από τη σημερινή Δημοκρατία της Μακεδονίας, αποκαλούσαν την γη των συμπατριωτών τους Μακεδονία και μάλιστα είχαν προσπαθήσει να διαχωρίσουν τα αρχαία όρια της Άνω και της Κάτω Μακεδονίας. Έτσι, από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και έπειτα, η Μακεδονία εμφανίζεται στους περισσότερους χάρτες περίπου στη σημερινή θέση της. Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος της συνοριογραμμής ακολουθεί τα σύνορα της αρχαίας ρωμαϊκής επαρχίας, εκτός από το βόρειο τμήμα, όπου η γραμμή επεκτείνεται για να περιλάβει την περιοχή που είναι γνωστή ως Παλαιά Σερβία, δηλαδή την περιοχή των Σκοπίων, του Κουμάνοβο και του Τέτοβο (των τριών βορειότερων πόλεων της σημερινής Δημοκρατίας της Μακεδονίας), και την άνω κοιλάδα του Στρυμόνα στη σημερινή Βουλγαρία. Φυσικά, όταν στο τέλος του 19ου αιώνα αναπτύχθηκε ένα εθνικό απελευθερωτικό κίνημα στη περιοχή, πήρε το όνομα της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης.

Συνεπώς, η αναβίωση της αρχαίας γεωγραφικής ονομασίας έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στην εμφάνιση του σύγχρονου εθνικιστικού κινήματος στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται η Δημοκρατία της Μακεδονίας. Χάρη σε αυτή την εξέλιξη έγινε δυνατή η εμφάνιση μιας ξεχωριστής ταυτότητας, της σλαβομακεδονικής, μιας ταυτότητας διαφορετικής τόσο από την ελληνομακεδονική, όσο και από τη σερβική ή βουλγαρική εθνική ταυτότητα. Από την άλλη πλευρά, το ζήτημα της ονομασίας έπαιξε επίσης το ρόλο του στη διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής εθνικής ταυτότητας.

Ολοκληρώνοντας, όλη η παραπάνω συζήτηση δε στοχεύει στην ανάλυση της σύγχρονης μακεδονικής ταυτότητας. Εκτός από το όνομα ως το κυρίαρχο ιστορικό σύμβολο, υπάρχουν αναμφίβολα μια σειρά από άλλους σημαντικούς παράγοντες που προσδιορίζουν την εθνική ταυτότητα. Στόχος μας είναι να τονίσουμε τη σημασία του ονόματος ως στοιχείου της σύγχρονης ελληνικής και μακεδονικής εθνικής ταυτότητας, καθώς και να παρουσιάσουμε τη δραματική ιστορία της χρήσης του όρου Μακεδονία είτε ως όνομα μιας πολιτικής οντότητας, είτε ως όνομα μιας επαρχίας, είτε ως όνομα μιας γεωγραφικής περιοχής. Όσον αφορά το όνομα αυτό καθ' αυτό, έχουμε την εμφάνιση δύο παράλληλων ιστορικών και γεωγραφικών παραδόσεων. Από τη μια πλευρά την επί το πλείστον προφορική και λαϊκή παράδοση, που περιορίζεται στο σλαβόφωνο πληθυσμό των κεντρικών και νοτίων Βαλκανίων, και από την άλλη την ελληνική παράδοση που κατά κύριο λόγο αφορά τους εκκλησιαστικούς κύκλους της Κωνσταντινούπολης, αλλά και την πλούσια τάξη των Ελλήνων εμπόρων. Εντούτοις, μόνο υπό την επίδραση της δυτικοευρωπαϊκής διανοήσης του 19^{ου} αιώνα το όνομα της Μακεδονίας μπόρεσε να αναβιώσει. Έκτοτε, αποτελεί το σημείο τριβής ανάμεσα στις δύο αυτές διαφορετικές παραδόσεις που συγκρούονται μέχρι και στις μέρες μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

Τα σύμβολα και η χρήση τους δεν αποτελούν καμία καινοτομία στην ιστορία της ανθρώπινης επικοινωνίας. Ως σύμβολο, με τον τρόπο που θα το εξετάσουμε εδώ, θα μπορούσαμε να ορίσουμε οτιδήποτε χρησιμοποιείται για να παραστήσει κάτι, ή να αντιπροσωπεύσει κάτι αφηρημένο. Ξεκινώντας, να τονίσουμε ότι δεν καταδικάζουμε την απανταχού χρήση των συμβόλων όπως για παράδειγμα στο μετρό της πόλης του Μεξικού, όπου οι στάσεις αντιστοιχούν σε συγκεκριμένα σύμβολα προκειμένου να εξυπηρετούνται οι αναλφάβητοι.

Αν διαβάσουμε την ιστορία έξω από το καλειδοσκόπιο της εξουσίας, η χρήση συμβόλων έχει εξυπηρετήσει και εξυπηρετεί την εξουσία με δυο τρόπους. Πρώτον, μετατρέπει διάφορα σύνθετα πολιτικά ζητήματα σε μινιμαλιστικές ερμηνείες, με τις οποίες αντικαθιστά επιχειρήματα που αποδίδονται με το λόγο. Δεύτερον, επιχειρεί να γεφυρώσει τις συμβολικές μορφές με αντίστοιχες κοινωνικές, επιλέγοντας εκείνα τα σύμβολα που έχουν συνδεθεί περισσότερο με την κοινωνική ομάδα στην οποία αναφέρονται και καθολικοποιώντας τα στο επιθυμητό για εκείνη επίπεδο. Αυτό με τη σειρά του επιφέρει μια διπλή συνέπεια στον τρόπο που το άτομο αντιλαμβάνεται μια έννοια, όπως π.χ. το έθνος. Πρώτον, το άτομο αντιλαμβάνεται ότι κάποια σύμβολα έχουν πλέον αποκτήσει νέες συμβολικές λειτουργίες και δεύτερον, τα συγκεκριμένα σύμβολα επιφέρουν ένα επιθυμητό για την κυριαρχία αποτέλεσμα στον τρόπο που το άτομο κατανοεί την κοινωνία (Smith, 1998). Το επιθυμητό αποτέλεσμα στην περίπτωση του έθνους, είναι η θεώρηση ότι την κοινωνία συνδέουν εθνικοί δεσμοί.

Αν δεχτούμε ότι κάθε σημείο είναι αναγνωρίσιμο ακόμα και αν η στιγμή της δημιουργίας του έχει χαθεί ανεπιστρεπτί, ακόμα και αν δεν γνωρίζουμε τί ήθελε να πει ο/η υποτιθέμενος/η δημιουργός, τη στιγμή που το δημιούργησε και εγκατέλειψε την ουσία του αιωρούμενη (Derrida 1972), η κυριαρχία επιδιώκει να μην αφήσει το νόημα αυτών των συμβόλων στη δίνη της απροσδιοριστίας. Αντιθέτως, θα μεριμνήσει

να το διατηρήσει στο καλούπι μιας παγιωμένης ερμηνείας που η ίδια τους έχει προσδώσει, ώστε να είναι αναγνωρίσιμα ως τέτοια, ακόμα και μετά την απομάκρυνσή τους από τα χέρια των δημιουργών τους. Για να το πετύχει αυτό επενδύει στον εθνικό μύθο.

Ο μύθος, και ειδικά ο εθνικός, μιλάει για τα πράγματα τη στιγμή που η γλώσσα λέει τα πράγματα (Μπαρτ, 1979). Ο μύθος λαμβάνει τα σημεία της γλώσσας (π.χ. μια λέξη), τα απογυμνώνει από το νόημά τους και τα επανανοηματοδοτεί κατά τρόπο που να τον εξυπηρετούν. Μ' αυτό τον τρόπο η ιστορικότητα των πραγμάτων, οι ιδιότητες που είχαν πριν βρεθούν στα χέρια του μύθου, αντικαθίστανται από μια φυσικότητα που διατρέχει το νέο νόημα που πλέον έχουν λάβει. Αυτή η φυσικότητα είναι τόσο εύλογη, όσο μια απλή διαπίστωση (Μπαρτ, 1979). Για παράδειγμα, διαπιστώνοντας απλά τη "γενναιότητα" του Αλέξανδρου Γ' και των Μακεδόνων στο «Ψηφιδωτό του Αλέξανδρου»³⁵, χωρίς να εξηγεί κανείς γιατί αποδόθηκε ως τέτοια, με ποιο τρόπο και από ποιον, τη βρίσκει σχεδόν φυσική και δεδομένη. Μ' αυτό τον τρόπο καταλύεται κάθε διαλεκτική στην ουσία των πραγμάτων και όλα φαίνονται ξεκάθαρα, δεδομένα και μη αμφισβητήσιμα.

Ο μύθος είναι παρών όσο γίνεται αντιληπτός ως πραγματικότητα και δεν διαβάζεται ως σημειολογικό σύστημα, όσο δηλαδή δεν γίνεται αντιληπτή η μεταστροφή στα νοήματα των πραγμάτων. Ο μύθος υπάρχει όσο το άτομο δεν αντιλαμβάνεται την ψεύτικη και κατασκευασμένη αιτιακή σχέση μεταξύ αυτών. Οι εθνικοί μύθοι ως σημειολογικά συστήματα αξιολογούνται ως προς τη συνεκτικότητά τους, με κριτήριο την αντοχή τους στο χρόνο. Αυτή η συνεκτικότητά τους εξαρτάται από το βαθμό της συνοχής (που προκύπτει από λόγους πραγματικούς ή φανταστικούς) της κοινότητας που τα έχει δημιουργήσει, και αντιστρόφως, η συνοχή που έχει η κοινότητα εξαρτάται από την συνεκτικότητα αυτών των σημειολογικών συστημάτων (Bucselatti, 2010).

3.1 Εθνικά σύμβολα

Στον εθνικισμό, τα άτομα αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως μέρος ενός συνόλου και το σύνολο στο οποίο ανήκουν ως διαφορετικό από άλλα σύνολα ατόμων. Ο εθνικισμός βασίζεται στην από κοινού ανάγνωση κάποιων συγκεκριμένων συμβόλων. Δεν υπάρχει κανένα σύμβολο που διαθέτει ως «φυσικό» χαρακτηριστικό οτιδήποτε το εθνικό. Κάθε ιδιότητα ενός συμβόλου αποκτά μια διακριτή αξία (θετική ή αρνητική) έπειτα από το συσχετισμό ή και τη σύγκρισή της με τις ιδιότητες άλλων συμβόλων. Χρειάζεται

35 Το ψηφιδωτό του Αλέξανδρου βρέθηκε στις αρχαιολογικές ανασκαφές της Πομπηίας στο "Casa del Fauno" (στο σπίτι του Faun) και αναπαριστά τη μάχη της Ισού το 333 π.Χ. ή των Γαυγαμήλων το 331 π.Χ. και οι δυο μάχες μεταξύ του Αλέξανδρου Γ' και του Πέρση βασιλιά Δαρείου Γ'. Η εικόνα δείχνει τον Αλέξανδρο Γ' και τα στρατεύματά του, με επικεφαλής τον ίδιο να κάνει έφοδο από τα αριστερά και να προσπαθεί να σημαδέψει τον Δαρείο. Ο Πέρσης Βασιλιάς τρέπεται σε φυγή με στραμμένο το βλέμμα στον Αλέξανδρο. Θεωρείται αντίγραφο του πίνακα του Απελλή, ζωγράφου στο περιβάλλον του Αλέξανδρου, του μοναδικού –κατά τον ρωμαίο ιστοριογράφο Πλίνιο τον Πρεσβύτερο- που ο Αλέξανδρος επέτρεπε να του ζωγραφίζει πορτρέτα.

η ύπαρξη ενός συμπλέγματος εθνικών χαρακτηριστικών (ένα σύστημα ταυτοποιητών), που έχει την ικανότητα να αντιπαρατεθεί σε άλλα συμπλέγματα. Αυτά τα χαρακτηριστικά αποκτούν μια αξία ακριβώς επειδή δεν υπάρχουν από μόνα τους, αλλά διαβάζονται συγκρίσει άλλων (Buccelatti, 2010). Όπως και στη γλώσσα, ένα γράμμα μιας λέξης ή μια λέξη σε μια φράση από μόνα τους δεν σημαίνουν τίποτε, αλλά αποκτούν σημασία όταν βρίσκονται μέσα σε μια ολόκληρη λέξη ή φράση αντίστοιχα.

Ως εθνικό σύμβολο θα μπορούσαμε να ονομάσουμε οτιδήποτε στοχεύει στην τόνωση του εθνικού αισθήματος και ταυτόχρονα οτιδήποτε συσπειρώνει υπό τη σκέπη του τις μάζες. Οι εθνικές γιορτές, τα εμβλήματα, τα πανό, τα αγάλματα, τα μνημεία, τα κέρματα και χαρτονομίσματα, οι σφραγίδες, οι ονομασίες οδών κλπ, ως εθνικά σύμβολα, δίνουν υλική υπόσταση στον εθνικό ενθουσιασμό (Bozos, 2004). Εξάλλου σύμφωνα με τον Καστοριάδη: *“Το εθνικό σύμβολο σήμερα είναι ένα σημείο για το οποίο κάποιος έχει τη δυνατότητα και επιβάλλεται να πεθάνει και που κάνει τους πατριώτες να ανατριχιάζουν, καθώς παρακολουθούν το στρατό να παρελαύνει³⁶”*.

Στόχος της ύπαρξης των εθνικών συμβόλων είναι να αποτελέσουν το φίλτρο εκείνο δια μέσου του οποίου το άτομο και κατά συνέπεια και η κοινότητα αναπαράγει την εικόνα του εαυτού της. Επιθυμεί να μεσολαβήσει μεταξύ του υποκειμένου και της αυτοεικόνας του, έτσι ώστε το υποκείμενο να αναγνωρίσει τον εαυτό του μέσα από το πρίσμα αυτού του συμβόλου. Συνεπώς, να αποκτήσει μια ταυτότητα με τις αντίστοιχες αποχρώσεις. Με τον ίδιο τρόπο ο εξωτερικός κόσμος θα γίνει αντιληπτός μέσω αυτού του πρίσματος, και αυτό το πρίσμα δεν έχει ούτε ταξικά, ούτε άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Σε κάθε σημειολογική ανάλυση του εθνικισμού, ο ρόλος της αντίληψης και της επίγνωσης είναι καθοριστικός. Για τον εθνικισμό είναι βασικό το άτομο να αντιλαμβάνεται και να συνειδητοποιεί τα εθνικά σύμβολα ως τέτοια. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος³⁷. Μ' αυτό τον τρόπο η αντίληψη και η συνειδητοποίηση επιφέρουν στο άτομο μια ενστικτώδη αντίδραση μπροστά σε ένα εθνικό σύμβολο, ακόμα και σε επίπεδο συναισθηματικό. Αυτή η αντίδραση όμως αναφέρεται μόνο στα άτομα εντός ενός συγκεκριμένου συνόλου. Οποιοδήποτε άτομο εκτός αυτού του συνόλου αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο τα εθνικά σύμβολα, γιατί διαθέτει διαφορετικά εργαλεία ανάγνωσής τους, κάτι που με τη σειρά του οφείλεται σε διαφορετικές εμπειρίες³⁸. Μ' αυτό τον τρόπο τα άτομα εντός του συνόλου νιώθουν ότι έχουν κάτι κοινό με τα υπόλοιπα μέλη (Buccelatti, 2010).

Εθνικά σύμβολα υπάρχουν πολλά και ποικίλουν από τόπο σε τόπο και από πληθυσμό σε πληθυσμό, περιλαμβάνοντας από αρρενωπούς καπεταναίους και πλιατσικολόγους, μέχρι έργα τέχνης, εθνικούς ποιητές, ζώα και αντικείμενα όπως άλογα και σπαθιά. Όλα αυτά δεν είναι τυχαία επιλεγμένα, καθώς η κυριαρχία δεν χρησιμοποιεί ως εθνικό σύμβολο κάτι άσχετο με την επιδίωξή της. Π.χ. κανένας εθνικός μύθος δεν

36 Βλέπε: Castoriadis, C.: *“The Imaginary Institutions Of Society”*, Cambridge: Polity Press, 1987.

37 Για παράδειγμα με μαθητικές παρελάσεις, σχολικές γιορτές, σημαίες και με τη συμμετοχή μαθητών/τριών σε συλλαλητήρια όπως αυτό του 1992, υπό την απειλή της απουσίας.

38 Για παράδειγμα ένας Γάλλος δεν αντιλαμβάνεται τη φουστανέλα όπως ο Έλληνας.

έχει χρησιμοποιήσει ως εθνικό σύμβολο το χαρτί υγείας. Κι αυτό γιατί αντίθετα από την άποψη των πραγματιστών ότι σε οτιδήποτε μπορεί να αποδοθεί ένας συμβολισμός, αρκεί να υπάρξει κάποιου είδους κοινωνική συμφωνία στον καθορισμό του από τα μέλη της κοινότητας, χρειάζεται να ληφθούν υπ' όψιν οι σχετικές αντιληπτικές εμπειρίες³⁹ (Eco, 1999). Αυτές οι εμπειρίες χρειάζεται να σχετίζονται με κάποιο τρόπο – είτε πραγματικό είτε φαντασικό – με αυτό που θέλει να εκφράσει το εθνικό σύμβολο. Μια τέτοια αντιληπτική εμπειρία διαθέτει η φιγούρα του Αλέξανδρου Γ', σε αντίθεση με το χαρτί υγείας, γιατί ήταν ένα πρόσωπο που σύμφωνα με τους σύγχρονους του ιστορικούς σχετίζεται με τους αρχαίους Μακεδόνες.

Εμείς θα εστιάσουμε την προσοχή μας σε δυο τέτοια σύμβολα, που έχουν χρησιμοποιηθεί τόσο από τον ελληνικό όσο και από τον μακεδονικό εθνικισμό: τη φιγούρα του Αλέξανδρου Γ' -γνωστού και ως «μέγα»- και τον ήλιο της Βεργίνας, μαζί με όλες τις ιδιότητες που αυτά φέρουν (ηρωισμός, χρώμα σήματος κλπ).

3.2 Ο ήλιος της Βεργίνας και η ελληνική φέτα

Τα εθνικά σύμβολα φαντάζουν διαχρονικά ή τουλάχιστον αυτό επιδιώκει η κυριαρχία και ως ένα βαθμό το έχει καταφέρει. Όμως πόσο διαχρονικό σύμβολο είναι ο ήλιος της Βεργίνας; Δεν θα εξετάσουμε τη μορφή του συμβόλου αλλά τη σημειολογική του αξία και τι παράγει αυτή, με αφετηρία την πολλοστή εμφάνισή του σε μια ανασκαφή ταφών στη Βεργίνα Ημαθίας το 1977. Οι τάφοι αυτοί αποδίδονται στη μακεδονική δυναστεία των Αργεαδών, και κατά τον Μ. Ανδρόνικο, αρχαιολόγο που δι-εύθυνε την ανασκαφή, ο ήλιος της Βεργίνας ήταν έμβλημα της εν λόγω δυναστείας. Έκτοτε, η συμβολική του αξία έχει φτάσει στο σημείο να τείνει να αναγνωρίζεται ως εθνόσημο. Ωστόσο, οι αλληπάλληλες εμφανίσεις του ίδιου συμβόλου σε ευρήματα που αφορούν διαφορετικές περιοχές και διαφορετικές χρονικές περιόδους, ακόμα και προγενέστερων της εν λόγω μακεδονικής δυναστείας, αν μη τι άλλο συνηγορούν στην άποψη ότι ήλιος ίδιος με αυτόν της Βεργίνας ήταν ένα σύμβολο ευρέως χρησιμοποιούμενο στον αρχαίο κόσμο της βαλκανικής χερσονήσου και όχι μόνο⁴⁰. Αυτό

39 Βέβαια εδώ χρειάζεται να τονίσουμε ότι ο μύθος έχει την ικανότητα να δίνει σημασία στο παράλογο κι έτσι να πλάθει μια πρωτογενή αντιληπτική εμπειρία από το πουθενά (Μπαρτ, 1979, σελ. 223) την οποία και θα σημειοδοτήσει αργότερα. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι μπορεί να σημειοδοτήσει κάτι που δεν διαθέτει καμία αντιληπτική εμπειρία, κατασκευασμένη ή μη. Π.χ. αν το χαρτί υγείας υπήρχε τον 4^ο αιώνα π.Χ., ο μύθος θα μπορούσε να το συσχετίσει με τη φιγούρα του Αλέξανδρου Γ' δημιουργώντας την αντιληπτική εμπειρία ότι ο Αλέξανδρος χρησιμοποιούσε χαρτί υγείας ακόμα και αν αυτός δεν χρησιμοποιούσε. Αυτή την αντιληπτική εμπειρία έπειτα ο μυθικός λόγος θα μπορούσε να τη διαστρεβλώσει και να ανάγει το χαρτί υγείας σε σύμβολο, λέγοντας λόγου χάρη ότι ο Αλέξανδρος ήταν ο πρώτος στην ιστορία που χρησιμοποίησε χαρτί υγείας, ή ότι γλίτωσε από ένα βέλος γιατί αυτό καρφώθηκε πάνω σε ένα ρολό χαρτί υγείας που κουβαλούσε και άλλα συναφή.

40 Σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς του Μ. Ανδρόνικου, ένας άλλος αρχαιολόγος που ασχολήθηκε με το αρχαίο μακεδονικό βασίλειο, ο Eugene N. Borza, υποστηρίζει ότι ο ήλιος της Βεργίνας χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην αρχαία μακεδονική τέχνη, χωρίς να ταυτίζεται υποχρεωτικά με το βασιλικό οίκο. Ο

που εγείρει απορίες είναι γιατί η ελληνική αρχαιολογική υπηρεσία, από το 1977⁴¹ και έπειτα, το ταύτισε με τον οίκο των Αργεαδών και το αρχαίο μακεδονικό βασίλειο. Μια απάντηση θα μπορούσε να είναι ότι εκείνη τη χρονιά βρέθηκε το εν λόγω σύμβολο σκαλισμένο πάνω σε βασιλικό τάφο. Παραμένουν όμως τα ερωτήματα: πρώτον, γιατί το αποκλειστικό δικαίωμα χρήσης και αναφοράς σε αυτό το σύμβολο να ανήκει σε κάποιο συγκεκριμένο σύγχρονο βαλκανικό κράτος; Σύμφωνα με τους ιστορικούς όλων των πολιτικών αποχρώσεων, ο μακεδονικός στρατός έφτασε μέχρι την Ινδία και οι Μακεδόνες στρατιώτες αναμείχθηκαν (όπως και ο ίδιος ο βασιλιάς τους ο Αλέξανδρος Γ΄ άλλωστε) με ντόπιους πληθυσμούς. Επομένως, γιατί το δικαίωμα της χρήσης και αναφοράς στο σύμβολο του ήλιου να μην το έχει και ο σημερινός Αφγανός ή Τουρκμένος, που δηλώνει Μακεδόνας, απόγονος κάποιου Μακεδόνα στρατιώτη που τεκνοποίησε με μια κάτοικο της Βακτριανής; Δεύτερον, ποιά θα είναι η θέση της ελληνικής αρχαιολογικής υπηρεσίας, και στη συνέχεια της ελληνικής αλλά και μακεδονικής πολιτικής ηγεσίας, αν αύριο ανακαλυφθεί το ίδιο σύμβολο στον τάφο του βασιλιά ή του πρίγκηπα της Ζαμούντα⁴²; Μήπως οι δύο τάφοι θα αξιολογηθούν με τη μέθοδο της ραδιοχρονολόγησης για να βρούνε ποιος είναι ο πιο παλιός; Κι αν τελικά αποδειχθεί ότι αυτός στη Ζαμούντα είναι ο πιο παλιός, τότε ο ήλιος της Βεργίνας θα μετονομαστεί σε ήλιο της Ζαμούντα και θα κατέβει από όλα τα κτίρια στα οποία έχει αναρτηθεί και από τα έγγραφα στα οποία έχει τυπωθεί; Ή μήπως κάποιο κράτος έχει προλάβει και έχει κατοχυρώσει πρώτο το κοπιράιτ και θα ακολουθήσει τη νόμιμη διαδικασία, όπως στην περίπτωση της ελληνικής φέτας;

Όσο αστείο κι αν ακούγεται, η Ελλάδα έχει κατοχυρώσει από τις 3 Ιουλίου 1995 το σύμβολο του ήλιου της Βεργίνας στον παγκόσμιο οργανισμό διανοητικής ιδιοκτησίας (World Intellectual Property Organization)⁴³. Οπότε όπως καταλαβαίνουμε, οποιοσδήποτε μη Έλληνας τολμήσει να το χρησιμοποιήσει⁴⁴, θα έχει την τύχη που είχαν οι Δανοί παραγωγοί φέτας τον Οκτώβρη του 2002⁴⁵. Με την ίδια λογική άλλωστε θα μπορούσε και η

δε John Paul Adams τονίζει την ευρεία χρήση του συμβόλου σε όλη την ελληνική τέχνη προγενέστερη και μεταγενέστερη. Επισημαίνει δε την αδυναμία απόδοσης του εν λόγω συμβόλου στον οίκο των Αργεαδών ή και γενικότερα στους αρχαίους μακεδόνες. Συγκεκριμένα, εκτός από τη χρήση του σε διακοσμήσεις αγγείων, ο ήλιος της Βεργίνας έχει βρεθεί πολύ πριν τη γέννηση του Φιλίππου Β΄ σε πανοπλίες και ασπίδες ελλήνων οπλιτών αλλά και σε νομίσματα.

41 Ο ήλιος της Βεργίνας βρέθηκε σε μια χρυσή λάρνακα στον «Τάφο II» της ανασκαφής της Βεργίνας, η οποία κατά τον Μ. Ανδρόνικο είναι αυτή που περιείχε τα οστά του Φιλίππου Β΄.

42 Από την ταινία: *“Ο Πρίγκηπας της Ζαμούντα”* με πρωταγωνιστή τον Έντι Μέρφου.

43 <http://www.wipo.int/ipdl/en/6ter>, στο πεδίο “state” επιλέξτε “Greece” και πατώντας το κουμπι “search” θα προκύψουν τρεις σύνδεσμοι (No 3,4 και 5) που οδηγούν στα αντίστοιχα εμβλήματα. Για τη σχετική απόφαση του οργανισμού: <http://www.wipo.int/ipdl/IPDL-IMAGES/SIXTERXML-IMAGES/pdf/en/e5682.pdf>. Τονίζουμε ότι στο κείμενο της απόφασης η λέξη communicate = επικοινωνώ δεν σημαίνει απλά μεταδίδω μηνύματα αλλά περιλαμβάνει την αμφίδρομη διαδικασία της από κοινού κατανόησης ενός νοήματος.

44 Το ίδιο προβλέπεται από τη νομοθεσία και για τις επιχειρήσεις ανεξαρτήτου έδρας που θα επιχειρήσουν να συμπεριλάβουν τον ήλιο της Βεργίνας ως μέρος του λογότυπού τους.

45 Με τον κανονισμό (ΕΚ) 1829/2002 της Επιτροπής των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, που τροποποιεί το παράρτημα του κανονισμού 1107/96 (ΕΚ) όσον αφορά την ονομασία «φέτα» (ΕΕ L 277, σ. 10), η ελληνική

Τουρκία να απαγορέψει σε όλους τους μη Τούρκους να φτιάχνουν μπακλαβά.

Ασφαλώς και όλοι αυτοί οι προβληματισμοί έχουν μικρή σημασία και δεν διατυπώνονται με όρους δικαιωματικής χρήσης του εν λόγω συμβόλου. Ακόμα και να είχε νομικά τη δυνατότητα να αναφερθεί σ' αυτό ο Αφγανός ο Τουρκμένος ή ο Ζιμπαμπουανός εμάς δεν μας ενδιαφέρει. Οι παραπάνω προβληματισμοί αποτελούν μία απόπειρα αποδόμησης του συμβόλου και του μύθου που έχει κατασκευαστεί πάνω του. Αυτό που μας ενδιαφέρει και στο οποίο εκφράζουμε την αντίθεσή μας, επαφίεται στην ανάγκη της εξουσίας να εργαλειοποιήσει ένα σύμβολο και στην αναγνώριση διαφορετικών δικαιωμάτων στην αναφορικότητα. Έχει σημασία ότι το ελληνικό και το μακεδονικό κράτος ανταγωνίζονται για το δικαίωμα χρήσης του συγκεκριμένου συμβόλου και όχι για το δικαίωμα χρήσης του ονόματος «Αλέξανδρος»⁴⁶ ή για το δικαίωμα αναφοράς σ' έναν αναπτήρα. Η σημασία αυτή έγκειται στη σημειολογική αξία του αναπτήρα και σ' αυτή του ήλιου της Βεργίνας ή του Αλέξανδρου Γ'. Όπως και στο παράδειγμα του χαρτιού υγείας, ο αναπτήρας που υπολείπεται αναφορών σε φυλές, δεσμούς αίματος κτλ πολύ δύσκολα θα μπορέσει να αποτελέσει σημείο αναφοράς και αυτοπροσδιορισμού των ατόμων με όρους εθνικούς και να συσπειρώσει γύρω του ολόκληρες μάζες ανθρώπων με κριτήρια εθνικής συνείδησης. Εν ολίγοις, δεν θα μπορέσει εύκολα να γίνει η βάση πάνω στην οποία θα χτιστεί ο εθνικός μύθος ως σημειολογικό σύστημα.

Μετά την επανεμφάνιση του μακεδονικού ζητήματος τις τελευταίες δεκαετίες, οι εθνικισμοί των βαλκανικών κρατών επέκτειναν τη ρητορική τους και βρήκαν νέα εργαλεία συσπείρωσης των πληθυσμών με όρους εθνικούς. Μεταξύ των ονοματοδοτήσεων δρόμων, αεροδρομίων, λιμανιών και γεωγραφικών σημείων, η ανακάλυψη της χρυσής λάρνακας με τον ήλιο της Βεργίνας το 1977 ήρθε να δώσει επιπλέον τροφή στον ανταγωνισμό των βαλκανικών εθνικισμών για τη Μακεδονία.

3.3 Εδώ ο Φίλιππος, εκεί ο Φίλιππος, πού είναι ο Φίλιππος;

Τι θα άλλαζε άραγε αν ο τάφος του Φιλίππου Β' δεν ήταν ο τάφος ΙΙ με τη λάρνακα που φέρει τον ήλιο της Βεργίνας, όπως δήλωσε ο Μ. Ανδρόνικος, αλλά ο τάφος Ι που είχε συληθεί πριν την ανασκαφή του και βρέθηκε άδειος; Η μελέτη δυο αρχαιολόγων⁴⁷ που παρουσιάστηκε το 2008 αφήνει αμφιβολίες για το αν τελικά βρέθηκαν τα οστά του Φιλίππου και για το αν ο ήλιος της Βεργίνας αντιστοιχεί σ' αυτόν ή στον ετεροθαλή αδελφό του Αλέξανδρου, Φίλιππο Γ' Αριδαίο. Η συγκεκριμένη μελέτη πυροδότησε αρκετές διαμάχες στο διαδίκτυο μεταξύ "ζάγρυπνων" φρουρών του ελληνικού

φέτα απέκτησε προστατευόμενη ονομασία προέλευσης (Π.Ο.Π.)

46 Αν και μέχρι τώρα το συγκεκριμένο όνομα δεν αποτελεί πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους δύο εθνικισμούς, η αύξηση της συχνότητας ονοματοδοτήσεων αγοριών με το όνομα «Αλέξανδρος» στη Δημοκρατία της Μακεδονίας, έχει μια σαφή εθνικιστική χροιά. Δεν θα εκπλαγούμε αν στο μέλλον το όνομα «Αλέξανδρος» ακολουθήσει την τύχη του ήλιου της Βεργίνας.

47 Βλέπε: Eugene N. Borza and Olga Palagia: "The chronology of the Macedonian royal tombs at Vergina". 2008 σελ. 81-125

και μακεδονικού εθνικισμού.

Υπό άλλες συνθήκες αυτό το ζήτημα θα ήταν ασήμαντο για τον εθνικισμό γιατί και οι δύο ήταν μακεδόνες βασιλιάδες και συγγενείς πρώτου βαθμού του Αλέξανδρου Γ'. Μ' αυτή την έννοια, ο ήλιος της Βεργίνας παραμένει σύμβολο της ίδιας μακεδονικής δυναστείας, οπότε και λογικά δεν συντρέχει λόγος αντιπαράθεσης. Το ζήτημα αναδεικνύει τη σημειολογική δύναμη του ήλιου της Βεργίνας ως συνάρτησης της φιγούρας των δύο προσώπων. Στη συλλογική μνήμη⁴⁸, ο Φίλιππος Β' έχει την εικόνα του κατακτητή, του θαρραλέου, του πολεμιστή, του παλικαρά, του αρρενωπού, του ισχυρού, εκείνου που μπορεί και επιβάλλεται με τη δύναμή του. Τέτοια χαρακτηριστικά απαντούν σε έμφυλα και άλλα φασιστικά στερεότυπα τα οποία συμπληρώνουν το αξιακό αλφαβητάρι του πατριώτη, σεξιστή και εθνικόφρονα με όλες τις ιδιότητες που αυτός φέρει. Αντιθέτως, ο Φίλιππος Γ' Αριδαίος έχει καταγραφεί στη σκιά του πατέρα του και του ετεροθαλή αδελφού του Αλέξανδρου Γ', έγινε βασιλιάς από σπόντα και η κυρίαρχη ιστοριογραφία⁴⁹ δεν του αποδίδει κανένα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Αποτέλεσμα αυτού, θα ήταν να κινδυνεύει να φθίνει στη συνείδηση του σοβινιστή η λάμψη των μακεδονικών συμβόλων όπως αυτό του ήλιου της Βεργίνας.

3.4 Η «μεγαλειότητα» του Αλέξανδρου του Μέγα, ή για πιο λόγο (δεν) θα έπρεπε να τον εκτιμούμε

Ο Αλέξανδρος Γ' χαίρει μεγάλης εκτίμησης ως μια από τις πιο σημαντικές ιστορικές φιγούρες στις εθνικές αφηγήσεις των δυο κρατών. Πολλοί άνθρωποι και στις δυο χώρες είναι περήφανοι που ο Αλέξανδρος Γ' είχε την ίδια εθνικότητα με αυτούς. Όμως για ποιο λόγο χαίρει τέτοιας εκτίμησης; Αυτή η σημαντική ερώτηση δεν τίθεται συχνά. Μήπως επειδή αποτελεί διάσημη ιστορική μορφή; Πολλοί άνθρωποι έχουν θετική άποψη για συγκεκριμένα πρόσωπα της ίδιας εθνικότητας μ' αυτούς επειδή είναι διάσημα. Όμως, μιλώντας με ηθικούς όρους, αν κάποιος έχει κάνει ατοπήματα, θα έπρεπε να παραβλεφθούν λόγω εθνικότητας; Αν δεχτούμε ότι σε κάθε κοινωνία υπάρχουν «καλοί» και «κακοί», θα ήταν «λογικό» να εκτιμούμε τις «καλές» προσωπικότητες ανεξαρτήτου εθνικότητας. Μ' αυτή τη λογική, δεν θα έπρεπε να δικαιολογούνται τα ατοπήματα των «κακών» απλά επειδή ανήκουν στο ίδιο «έθνος» με το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο.

Μήπως θα έπρεπε να εκτιμήσουμε τον Αλέξανδρο Γ' επειδή έχει κάνει κάτι «καλό» (ήταν ανθρωπιστής ή αλτρουιστής κτλ), και τι είναι αυτό το «καλό» που έχει κάνει; Πολεμούσε για την ελευθερία, ή μήπως κατακτούσε διάφορες ξένες προς αυτόν χώρες για προσωπική δόξα; Αν η πάλη για την ελευθερία θα μπορούσε να εκτιμηθεί από κάποιους/ες, σίγουρα δεν μπορεί να γίνει το ίδιο σε περιπτώσεις κατακτήσεων για

⁴⁸ Ασφαλώς και μικρότερη του Αλέξανδρου Γ', όμως παρ' όλα αυτά μεγάλη σε έκταση.

⁴⁹ Η επίσημη ιστοριογραφία σπανίως τον αναφέρει. Συνήθως απουσιάζει από το γενεαλογικό δέντρο, καθώς μετά τον Αλέξανδρο Γ' συχνά αναφέρεται ο γιος του Αλέξανδρος Δ'.

προσωπική δόξα και μη.

Η βιογραφία του Πλούταρχου για τον Αλέξανδρο τείνει να παρουσιάζει τη φιγούρα του Αλέξανδρου με θετική χροιά, αλλά οι προσεκτικοί αναγνώστες μπορούν να παρατηρήσουν αρκετά σημεία που εμφανίζουν μια άλλη προσωπικότητα. Κατ' αρχάς, η επιθυμία του για προσωπική δόξα είναι περισσότερο από εμφανής. Ως νέος ζήλευε τις κατακτήσεις του πατέρα του για έναν «ενδιαφέροντα λόγο»: δεν θα άφηνε κανένα πεδίο για μεγάλες επιτυχίες στον Αλέξανδρο (*Life of Alexander*, 5). Άλλο τυπικό επεισόδιο της προσήλωσης του Αλέξανδρου στο κυνήγι της προσωπικής δόξας περιλαμβάνει την επιστροφή του από την Ινδία, όταν έφτασε στον ωκεανό. Εκεί έκανε μια θυσία στους θεούς και προσευχήθηκε κανένας άνθρωπος μετά από αυτόν να μην ξεπεράσει τα όρια της εκστρατείας του (*Life of Alexander*, 66). Η πιο αδίστακτη εκδήλωση της επιθυμίας του για δόξα ήταν η διάσχιση της ερήμου της Γεδρωσίας. Μετά από μια εξαντλητική πορεία εξήντα ημερών στην έρημο, λιγότερο από ένα τέταρτο του στρατού του κατάφερε να επιστρέψει από την Ινδία (*Life of Alexander*, 66). Σύμφωνα με τον Αρριανό, ο λόγος που επέλεξε να διαβεί με το στρατό του την έρημο ήταν ότι κανένας άνθρωπος – εκτός από τη βασίλισσα Σεμίραμις κατά την επιστροφή της από την Ινδία – δεν είχε καταφέρει να περάσει το στρατό του με ασφάλεια μέσα από αυτή την έρημο (*Anabasis Alexandri* 6.24.1-26.5).

Αρκετά γνωστή ήταν η αδιαφορία του για την ανθρώπινη ζωή, ακόμα και των πιο στενών συνεργατών του. Αρκετά γλαφυρά είναι τα ακόλουθα δυο επεισόδια που περιγράφουν δολοφονίες που έκανε ή διέταξε ο Αλέξανδρος: η δολοφονία του Κλείτου και οι δολοφονίες του Φιλώτα και του Παρμενίωνα. Ο Κλείτος ήταν στρατηγός του, που του έσωσε τη ζωή στη μάχη του Γρανικού και αργότερα έγινε στενός του φίλος. Μερικά χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια ενός γλεντιού, ο Κλείτος δυσανασχέτησε από την έλλειψη σεβασμού προς τους στρατηγούς και προς τον Φίλιππο Β', κάτι που ο Αλέξανδρος ανεχόταν. Έτσι, άρχισε να κάνει κριτική στον Αλέξανδρο. Όταν αυτός τον ρώτησε αν πίστευε πως δεν θα τιμωρηθεί για τα λόγια του, ο Κλείτος απάντησε ότι θα έπρεπε να επιτρέπει στους ανθρώπους να λένε ελεύθερα τη γνώμη τους, ειδάλλως να μην προσκαλεί ελεύθερους ανθρώπους, αλλά να ζησει με βάρβαρους και σκλάβους που θα τον υπάκουαν. Ο Αλέξανδρος άρπαξε το δόρυ ενός από τους σωματοφύλακές του και τον σκότωσε (*Life of Alexander*, 50-51).

Η δολοφονία του Φιλώτα και του Παρμενίωνα είναι ακόμα πιο αποκρουστική, τοποθετώντας τον Αλέξανδρο δίπλα από το Μακιαβελικό είδωλο του Τσεζάρε Μποργιά. Ο Φιλώτας ήταν επίσης ένας από τους πιο στενούς του φίλους, ο δε Παρμενίωνας, υπαρχηγός του στρατού και πατέρας του Φιλώτα. Το 330 π.Χ. ο Αλέξανδρος πληροφορήθηκε ότι ο Φιλώτας είχε εμπλακεί σε μια συνωμοσία εναντίον του. Ο Φιλώτας καταδικάστηκε από στρατοδικείο και θανατώθηκε. Θεωρώντας επικίνδυνο να αφήσει τον πατέρα του Φιλώτα να ζήσει, ο Αλέξανδρος διέταξε τη δολοφονία του Παρμενίωνα, ο οποίος βρισκόταν στη Μηδία (*Life of Alexander*, 49), χωρίς καμία απόδειξη ότι ο Παρμενίωνας εμπλεκόταν στη συνωμοσία. Πιθανώς ο Αλέξανδρος να θεώρησε ότι ο Παρμενίωνας, δυσσαρεστημένος από το θάνατο του γιου του, θα αποτελούσε ισχυρή απειλή ειδικά τη στιγμή που διοικούσε ολόκληρο στρατό που βρισκόταν κοντά στο

θησαυροφυλάκιο και στις γραμμές ανεφοδιασμού του Αλέξανδρου. Με μια καθαρά μακιαβελική λογική, ο Αλέξανδρος έστειλε τρεις έφιππους αξιωματικούς, οι οποίοι μαχαίρωσαν τον Παρμενίωνα επί τόπου, πριν αυτός μάθει τα νέα για το γιο του.

Κάποιοι/ες μπορεί να θεωρούν τα συγκεκριμένα περιστατικά, αν και ηθικά αμφισβητούμενα, μια τυπική συμπεριφορά για τα δεδομένα της εποχής του Αλέξανδρου. Οι σημερινοί ηθικοί κώδικες όμως μας συμβουλεύουν να μην εκτιμούμε αδιστακτους ανθρώπους, πολεμοχαρείς και κατακτητές, έτοιμους να κάνουν τα πάντα για την προσωπική τους δόξα, ακόμα και να θυσιάσουν ανθρώπινες ζωές. Επομένως, γιατί θα έπρεπε οι άνθρωποι που ζουν στην Ελλάδα και στη Δημοκρατία της Μακεδονίας να θαυμάζουν ένα τέτοιο πρόσωπο και να ανταγωνίζονται στο ψευδές δίλλημα «τίνος είναι»; Ο «Μέγας» Αλέξανδρος ή Αλεξάνταρ Μακεντόνσκι δεν ανήκει ούτε στο ελληνικό ούτε στο μακεδονικό κράτος, ήταν κατακτητής με την ίδια σημασία που έχει ο όρος και σήμερα. Ως τέτοιος δεν του αντιστοιχούν αγάλματα ούτε στη Θεσσαλονίκη, ούτε στα Σκόπια, ούτε πουθενά. Ήταν ένας πολεμοχαρής βάρβαρος που ενδιαφερόταν μόνο για κατακτήσεις και καταστροφές και δεν θα έπρεπε να δοξάζεται από κανέναν άνθρωπο ούτε στην Ελλάδα ούτε στη Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Ίσως ο καλύτερος χαρακτηρισμός του Αλέξανδρου Γ΄ πηγάζει από μία ιστορία που κατέγραψε ο Αυγουστίνος. Ένας πειρατής είχε συλληφθεί από τον Αλέξανδρο. Όταν ο βασιλιάς τον ρώτησε με ποιο δικαίωμα διεκδικούσε την κατοχή της θάλασσας, του απάντησε με θάρρος: «Με ποιο δικαίωμα καταλαμβάνεις ολόκληρο τον κόσμο; Γιατί εγώ που το κάνω με ένα μικρό πλοίο, με αποκαλούν ληστή, ενώ εσύ που το κάνεις με ολόκληρο στόλο είσαι δημοφιλής αυτοκράτορας» (*The City of God, Book IV, ch. 4*). Οι ομοιότητες είναι καταφανείς.

Τα παραπάνω αποτελούν άλλο ένα εγχείρημα αποδόμησης των μύθων που πλάθει η κυρίαρχη ιστοριογραφία, αυτή τη φορά για τον Αλέξανδρο Γ΄. Ακόμα και να μην του είχαν αποδοθεί όλα αυτά τα ατοπήματα, ακόμα και να μην ήταν ένας αιμοσταγής πολέμαρχος, δεν θα άλλαζε τίποτα στη μελέτη της συμβολικής σημασίας της φιγούρας του Αλέξανδρου Γ΄. Η εθνική αφήγηση έχει συνδέσει τον Αλέξανδρο Γ΄ με ένα «ένδοξο» παρελθόν που έχει να επιδείξει τεράστιες αυτοκρατορίες και ηρωικές πράξεις, στρατολογημένο ώστε να δημιουργεί ρίγη συγκίνησης. Ο εθνικός μύθος βρίθει από γλαφυρές περιγραφές της «ανιδιοτελούς» αυτοθυσίας των Μακεδόνων στρατιωτών και του υποτιθέμενου θαυμασμού που έτρεφαν προς το πρόσωπο του Αλέξανδρου Γ΄, στοχεύοντας έτσι στην εξοικείωση με την αφοσίωση, την υποταγή και την αυτοθυσία.

Όσον αφορά την ίδια τη φιγούρα του Αλέξανδρου Γ΄, δεν λείπουν οι πομπώδεις αναφορές στην «ανωτερότητά» του⁵⁰ σχετικά με την ικανότητα στη μάχη, τη στρατηγική, την πολεμική διορατικότητα, τη γενναιότητα⁵¹ και το ζήλο στην απόδοση δικαιοσύνης⁵² και απελευθέρωσης των σκλαβωμένων. Αυτά αποτελούν υλικά του

50 Μια ανωτερότητα είτε πραγματική είτε φανταστική που δεν έχει σημασία παρά μόνο όταν παρουσιάζεται στο λόγο της κυριαρχίας.

51 Προβάλλεται σε αντιδιαστολή με την εικόνα των Περσών που παρουσιάζονται ως δειλοί.

52 Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η εκστρατεία του είχε συσχετιστεί με ευγενείς σκοπούς όπως αυτός της

ελληνικού και μακεδονικού μυθικού λόγου με τα οποία νοηματοδοτείται η φιγούρα του Αλέξανδρου Γ΄ ως νικητή, ισχυρού, προσώπου που φέρει σε πολλαπλάσιο βαθμό τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στον Φίλιππο Β΄.

Καθώς η κυρίαρχη ιστοριογραφία θέλει αυτούς τους «ήρωες» να έχουν ζήσει στην ίδια τοποθεσία που ζουν σήμερα Έλληνες, Μακεδόνες, Βούλγαροι και Αλβανοί, έχει κατασκευαστεί στα αντίστοιχα κράτη και ο αντίστοιχος εδαφικός δεσμός. Αυτό, αφενός επανανοηματοδοτεί διάφορα γεωγραφικά σημεία όπως οικισμούς και περιοχές⁵³ και αφετέρου παρακάμπτει τεχνηέντως το γεγονός ότι οι αρχαίοι Μακεδόνες στρατιώτες αναμείχθηκαν με άλλους λαούς σε σημείο που να χάνεται η δυνατότητα προσδιορισμού ενός εδάφους ως μακεδονικού.

Ο μύθος της μακεδονικής εθνικής κληρονομιάς και του «επίλεκτου μακεδονικού έθνους», που λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις λόγω του μύθου της «χρυσής εποχής» κατά τα χρόνια του Αλέξανδρου Γ΄, έχει εδραιωθεί στη συλλογική μνήμη και είναι ο πυρήνας του σύγχρονου μακεδονικού και ένας από τους πυρήνες του σύγχρονου ελληνικού εθνικισμού. Μεγάλη σημασία για την επιβίωση του έθνους και του εθνικισμού έχει η διάχυση και μετάδοση του συμπλέγματος των εθνικών μύθων και συμβόλων στον πληθυσμό και στις μελλοντικές γενιές. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την κρατική εκπαίδευση που είναι γεμάτη εθνικές γιορτές, παρελάσεις, αλλά και με πλήθος αναφορών στο αρχαίο «ένδοξο παρελθόν» στα σχολικά βιβλία.

Πέρα από την εκπαίδευση, και οι διανοούμενοι συχνά δημιουργούν, αναπαράγουν και συντηρούν εθνικούς μύθους (Smith 1981). Λειτουργούν ως διαχειριστές χρονικών που γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ της σύγχρονης και της παλιάς «χρυσής εποχής». Πρωταγωνιστές τους, φιλόλογοι, αρχαιολόγοι, ποιητές, λογοτέχνες και προπαντός ιστορικοί (Conversi 1995, Hutchinson 1987), που υποβασιμάζονται από καλλιτέχνες (γλύπτες, ζωγράφους, μυθιστοριογράφους, μουσικούς, ηθοποιούς, μέχρι και θεατρικούς συγγραφείς και κινηματογραφικούς παραγωγούς) που αναλαμβάνουν το ρόλο των μεταλαμπαδευτών των εθνικών ιδεών και της σύνδεσης αυτών των ιδεών με το ένδοξο παρελθόν. Μ' αυτό τον τρόπο μεταφέρουν το μύθο της ιστορικής συνέχειας. Με κάποιες εξαιρέσεις το σύνολο των διανοούμενων δεν ανήκει απαραίτητα σε μια συγκεκριμένη τάξη που επιδιώκει κάποια συμφέροντα, ούτε εκτελεί εντολές. Μάλλον είναι και οι ίδιοι φορείς των εθνικών ιδεών που αναπαράγουν. Τέλος, η τόσο διαδεδομένη απήχηση του εθνικισμού οφείλεται και στο ρόλο που παίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της συναίνεσης⁵⁴.

Οι εθνικοί μύθοι, μνήμες, αξίες, παραδόσεις και σύμβολα είναι τα εργαλεία του εθνικισμού με τα οποία προτάσσει την εθνική, φυλετική και την ανωτερότητα του

ελευθερίας και ότι δικαιολογήθηκε με το πρόσχημα της διάλυσης της περσικής αυτοκρατορίας για να μην επαναλάβει τις επιθέσεις της. Το ίδιο μπορούμε να ισχυριστούμε για τη μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922), που έγινε με την πρόφαση της πάταξης των άτακτων που παρενοχλούσαν τους Έλληνες της Σμύρνης.

⁵³ Βλέπε Πέλλα, Βεργίνα κτλ.

⁵⁴ Βλέπε: Herman, Edward S. and Noam Chomsky: "Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media", New York: Pantheon Books, 1988.

βιολογικού φύλου, συμβάλλοντας έτσι στη διάκριση μιας κοινότητας ή ομάδας ανθρώπων από μια άλλη, ανεξαρτήτως κοινωνικού προσδιορισμού, ταξικής θέσης και πολιτικής συγκρότησης. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες αυτή η διάκριση είναι και η επιδίωξη του ελληνικού και μακεδονικού κράτους που δεν έχουν πάψει μέχρι σήμερα να τροφοδοτούν την εθνικιστική φρενίτιδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΙΚΟΣΙ ΧΡΟΝΙΑ «ΕΛΛΗΝΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ»: Ο ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΣΗΜΕΡΑ

4.1. Δημοκρατία της Μακεδονίας: Ο εθνικισμός και όλα αυτά που επισκιάζει

Την προηγούμενη χρονιά η Δημοκρατία της Μακεδονίας γιόρτασε τα 20 χρόνια της ανεξαρτησίας της. Στην πραγματικότητα ένας τέτοιος εορτασμός δεν είχε να προσφέρει τίποτα. Πρώτα απ' όλα, η ίδια η κρατική υπόσταση δεν αποτελεί λόγο για κανενός είδους γιορτή. Ακόμα κι αν η έννοια της ανεξαρτησίας είναι μια «μεγάλη» λέξη και ένα ανεξάρτητο κράτος μπορεί να ακούγεται ελκυστικό, το κρατικό σύστημα δημιουργείται με σκοπό να προστατεύει τα συμφέροντα των ελίτ, ενώ την ίδια στιγμή καταπιέζει την πλειοψηφία. Η οικονομική πραγματικότητα στη Δημοκρατία της Μακεδονίας σήμερα έρχεται να επιβεβαιώσει τα παραπάνω. Το βιοτικό επίπεδο της συντριπτικής πλειοψηφίας του πληθυσμού βαίνει μειούμενο ή είναι στάσιμο, το ποσοστό ανεργίας είναι, με εξαίρεση το Κοσσυφοπέδιο, το υψηλότερο στην Ευρώπη, το επίπεδο της σχετικής φτώχειας είναι περίπου 31%, τα δικαιώματα των εργαζομένων συνεχώς περιορίζονται από τις σχετικές νομοθεσίες και στην πράξη παραβιάζονται και οι κοινωνικές παροχές για τα ασθενέστερα μέλη της κοινωνίας συνεχώς μειώνονται. Οι ταξικές διαφορές έχουν επίσης εκτοξευθεί στα ύψη⁵⁵.

Ανεξάρτητα από το πόσο κακή είναι η κατάσταση, οι άνθρωποι γενικά δεν προσπαθούν ενεργά να την αλλάξουν. Ένας από τους κύριους λόγους είναι η συνεχής χρήση από την πλευρά της κυριαρχίας των «εθνικών θεμάτων» για να αποσπάσει την προσοχή του λαού από τα πραγματικά προβλήματα. Δυνητικές διαφορές με κάθε γειτονικό λαό, συχνά χρησιμοποιούνται από τους Μακεδόνες εθνικιστές για να κρατήσουν τα «εθνικά θέματα» ψηλά στη δημόσια ατζέντα. Τη μια, οι Έλληνες είναι εκείνοι οι

⁵⁵ Οι εργαζόμενοι που λαμβάνουν τον βασικό μισθό των 130 ευρώ μηνιαίως, πρέπει να δουλέψουν 39 χρόνια (απίστευτο!) για να κερδίσουν το μηνιαίο εισόδημα ενός υψηλόβαθμου manager.

οποίοι «μας απειλούν», την άλλη οι Αλβανοί, και αν όχι αυτοί τότε είναι οι Βούλγαροι. Επίσης, οι εθνικιστές φροντίζουν να υπενθυμίζουν πως ακόμα και οι Σέρβοι δεν είναι τόσο θετικά διατεθειμένοι προς την Δημοκρατία της Μακεδονίας. Για τους Μακεδόνες εθνικιστές, όπως και για όλους τους εθνικιστές, πάντα οι άλλοι είναι αυτοί που αναζητούν προβλήματα και δημιουργούν καταστάσεις. Και όπως σε όλες τις χώρες η επιβολή αυτής της ατζέντας έχει ως συνέπεια την ευκολότερη εκμετάλλευση των ανθρώπων.

Η στάση της Δημοκρατίας της Μακεδονίας απέναντι στην Ελλάδα τα τελευταία 20 χρόνια χωρίζεται σε τρεις περιόδους: από το 1991 έως το 1995, από το 1995 έως το 2008, και από το 2008 μέχρι σήμερα.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η χώρα ήταν αντιμέτωπη με την απειλή του πολέμου, καθώς ο πόλεμος που είχε ήδη ξεσπάσει στα εδάφη της πρώην Γιουγκοσλαβίας μπορούσε να επεκταθεί στην περιοχή της. Οι εθνικιστικές πολιτικές των πρώην ομόσπονδων κρατιδίων είχαν ήδη αιματοκυλήσει το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής. Πέρα από αυτό, η οικονομική συνθήκη ήταν άσχημη και συνεχώς χειρότερη. Σε μια τέτοια συγκυρία, η κυβέρνηση δεν είχε την πολυτέλεια να περιπλέξει περαιτέρω την κατάσταση και να επιδεινώσει τις σχέσεις της με την Ελλάδα. Η παρεμπόδιση της ένταξης της Δημοκρατίας της Μακεδονίας στους διεθνείς οργανισμούς από τις ελληνικές αρχές, η μονομερής επιβολή εμπάργκο το 1992 και ειδικότερα το εμπάργκο της περιόδου 1994-1995 απλώς έδωσε την αφορμή στους τοπικούς πολιτικούς ώστε να παρουσιάσουν την Ελλάδα ως τον κακό της υπόθεσης⁵⁶. Παράλληλα, και στο ίδιο χρονικό διάστημα, η Δημοκρατία της Μακεδονίας αποτέλεσε γόνιμο έδαφος για τη δημιουργία τοπικών ολιγαρχιών μέσω επιχειρηματικών κινήσεων που ήταν άρρηκτα συνδεδεμένες με το λαθρεμπόριο που εκτυλίσσονταν στα σύνορα των δύο χωρών.

Η πρώτη περίοδος ολοκληρώνεται με τις συνταγματικές αλλαγές και την υπογραφή της ενδιάμεσης συμφωνίας με την Ελλάδα το 1995. Κατά τη δεύτερη περίοδο, από το 1995 έως το 2008, δεν υπάρχουν πραγματικές αλλαγές σε πολιτικό επίπεδο. Δεν υπήρχε η ανάγκη της εξάπλωσης μιας ανθελληνικής επιχειρηματολογίας, ώστε να μην διαταραχθεί η «βελτίωση των καλών εμπορικών σχέσεων» ενώ παράλληλα οι διαφορές στο ζήτημα της ονομασίας μπήκαν στο περιθώριο. Καθώς ο κύριος προσανατολισμός των κυβερνήσεων ήταν το ξεπούλημα της κρατικής ή δημόσιας περιουσίας, η ανάγκη για ξένους επενδυτές, συμπεριλαμβανομένου και του ελληνικού κεφαλαίου, ήταν επιτακτική. Δεδομένου ότι το ελληνικό κεφάλαιο παρακολουθούσε στενά αυτή τη διαδικασία θα ήταν αντιπαραγωγικό να προκληθούν ανθελληνικά αντανακλαστικά μέσα στην κοινωνία. Από την πλευρά της, η οικονομική και πολιτική ελίτ υποστήριξε τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης, όχι μόνο επειδή πίστευε ότι η ιδιωτική ιδιοκτησία είναι πιο ανταγωνιστική, αλλά και για να γίνει πιο πλούσια. Και όντως έγινε πιο πλούσια. Οι σημερινές σημαντικές ταξικές διαφορές έλκουν την καταγωγή τους

⁵⁶ Κατά τη διάρκεια αυτών των αποκλεισμών, οι εθνικιστές ήθελαν τη Δημοκρατία της Μακεδονίας να λάβει αντίστοιχα μέτρα εναντίον της Ελλάδας, αλλά επειδή τα συμφέροντα από το λαθρεμπόριο ήταν μεγάλα, η κυβέρνηση συγκρατήθηκε από τη λήψη «εξισωτικών» μέτρων.

σ' αυτά τα χρόνια και στην εξαιρετικά εγκληματική διαδικασία ιδιωτικοποίησης που ακολουθήθηκε.

Οστόσο, καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο εθνικισμός απέναντι στην Ελλάδα και ο εθνικισμός γενικότερα σαφώς και υπήρχε⁵⁷. Η περίοδος σηματοδεύτηκε από τη σοβαρή ένταση ανάμεσα στους Μακεδόνες και τους Αλβανούς που ζουν στη Δημοκρατία της Μακεδονίας. Επιπλέον, τα δεξιά κόμματα, που ήταν τότε στην αντιπολίτευση, είχαν υιοθετήσει μια καθαρά ανθελληνική ρητορική⁵⁸. Εν τω μεταξύ, οι άνθρωποι ήταν (και ακόμα είναι) εκτεθειμένοι στην επίσημη ιστοριογραφία που παρήγαγε (και εξακολουθεί να παράγει) εθνικιστικά στερεότυπα και αισθήματα μίσους έναντι των γειτονικών λαών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο χάρτης ολόκληρης

Χάρτης 11. Η Μακεδονία κατά το μακεδονικό εθνικιστικό όραμα.

της γεωγραφικής περιοχής της Μακεδονίας, που παρουσιάζεται ως εθνογραφικός χάρτης των Μακεδόνων. Έτσι, οι άνθρωποι υφίστανται την εθνικιστική παρουσίαση ενός χάρτη με αμιγώς επεκτατικές βλέψεις σε ευρύτερα εδάφη ως χάρτη εθνικών εδαφών. Όλα αυτά είναι εμπλουτισμένα με λεκτικές κατασκευές, όπως η μετονομασία του αεροδρομίου των Σκοπίων σε αεροδρόμιο «Alexander the Great» και το άγαλμα

του «Πολεμιστή πάνω σε άλογο» στην κεντρική πλατεία της πόλης, κλπ.

Ο διαρκώς αυξανόμενος εθνικισμός, που φτάνει στο αποκορύφωμά του το 2008 μετά το ελληνικό βέτο στο Βουκουρέστι⁵⁹, είναι το αποτέλεσμα της εφαρμογής ριζοσπαστικών νεοφιλελεύθερων πολιτικών από τις τελευταίες κυβερνήσεις. Οι πολιτικές αυτές διέυρυναν τις κοινωνικές αντιθέσεις, απορύθμισαν τις εργασιακές σχέσεις,

57 Αξίζει να σημειωθεί ότι από τους πρώτους θιασώτες του εθνικισμού την περίοδο αυτή, ήταν οι Σλαβόφωνοι πολιτικοί πρόσφυγες του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και οι απόγονοί τους, που τα τελευταία εξήντα χρόνια διαμένουν στη Δημοκρατία της Μακεδονίας. Τα αιτήματά τους για την επιστροφή της ελληνικής ιθαγένειας, των περιουσιών τους ή οι αντίστοιχες αποζημιώσεις, είναι πέρα για πέρα λογικά. Το μόνο παράδοξο είναι το γεγονός ότι οι απόγονοι αυτών που πολέμησαν ή στρατεύτηκαν με την Αριστερά κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου πολέμου έγιναν ακραιφνείς υποστηρικτές του εθνικισμού.

58 Τη δεκαετία του 1990 ο πρώην ηγέτης του δεξιού κόμματος VMRO DPMNE, Ljupcho Georgievski, δήλωσε ότι το κόμμα του θα πραγματοποιήσει το επόμενο συνέδριό του στη Θεσσαλονίκη.

59 Στη σύνοδο του ΝΑΤΟ.

υποβάθμισαν το ήδη υποβαθμισμένο κράτος πρόνοιας και όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο δεν έφεραν την οικονομική ανάκαμψη (κάτι τέτοιο συμβαίνει και στην Ελλάδα του σήμερα). Σίγουρα, οι καπιταλιστές επωφελήθηκαν από τα μέτρα της κυβέρνησης, αλλά η ζωή των απλών ανθρώπων δεν βελτιώθηκε. Έτσι, ως συνέπεια της αποτυχίας των οικονομικών πολιτικών, η κυβέρνηση στράφηκε στον εθνικισμό, ως δοκιμασμένη και αποτελεσματική μέθοδος για να αποσπάσει την προσοχή του λαού από τα πραγματικά προβλήματα. Και πίσω από το πέπλο της εθνικιστικής μυθολογίας, ενώ οι άνθρωποι διασκεδάζουν με τις απλοϊκές ιστορίες του παρελθόντος, οι καπιταλιστές γίνονται πλουσιότεροι λόγω της μείωσης των μισθών, των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών, αλλά και λόγω της σχεδόν ανενόχλητης παραβίασης των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Επιπλέον, ενώ η εθνικιστική παράνοια συνεχίζεται, το επίπεδο της φτώχειας έχει αυξηθεί, η ασφάλεια στην εργασία μετατράπηκε σε πρόβλημα, η μεγαλύτερη συνδικαλιστική ομοσπονδία διοικείται πλέον από φιλοκυβερνητικούς, που κατέλαβαν την ηγεσία μέσω ενός «εικονικού» πραξικοπήματος, η δημοκρατία απειλείται, όπως απειλείται και η ελευθερία του λόγου...

Αυτή η κατάσταση επιβάλλει τη συνειδητοποίηση ότι ο εθνικός μύθος δεν είναι παρά ένα εργαλείο αποπροσανατολισμού. Και αυτή η στρατηγική είναι ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους η κυριαρχία στις δύο χώρες, όπως παντού, στηρίζει τον εθνικισμό και ελπίζει ότι οι αποπροσανατολισμένοι άνθρωποι δεν θα δουν τη φοβερή πραγματικότητα πίσω από τις εθνικιστικές φαντασμαγορίες. Θα πρέπει πάντα να έχουμε κατά νου πώς λειτουργεί αυτός ο τρόπος χειραγώγησης και ότι πρέπει να αγωνιζόμαστε ενάντια στον εθνικισμό σε όλες τις χώρες ανεξαιρέτως. Ο εθνικισμός της μίας πλευράς διεγείρει το ίδιο και στην άλλη. Ωστόσο, το ίδιο συμβαίνει και με τον αντιεθνικισμό.

4.2. Ελλάδα: Το Μακεδονικό ζήτημα στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας

Σε αυτό το σημείο θα αναφερθούμε στις συνδέσεις μεταξύ της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα και της ανόδου του ελληνικού εθνικισμού, σε σχέση με το λεγόμενο «Μακεδονικό ζήτημα» αλλά και με άλλα στοιχεία του ελληνικού εθνικισμού. Δεν ισχυριζόμαστε ότι ο κοινωνικός ανταγωνισμός αρκεί από μόνος του για να ερμηνεύσει την εθνική πολιτική. Η κρατική στρατηγική καταστρώνεται μέσα σε ένα σύνθετο πλέγμα διακρατικών συσχετισμών ισχύος και πρέπει να λάβει υπόψη της όλο το πολιτικό σκηνικό όπως αυτό διαμορφώνεται τόσο στην περιοχή των Βαλκανίων όσο και σε ευρωπαϊκό-παγκόσμιο επίπεδο. Πάντως, αν λάβουμε υπόψη μας τους συγκεκριμένους όρους κοινωνικού ανταγωνισμού στις αρχές του 1990, μπορούμε να επιχειρήσουμε μια ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισε τότε το ελληνικό κράτος το ζήτημα της ονομασίας της Δημοκρατίας της Μακεδονίας.

Τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και οι αρχές της δεκαετίας του 1990 έχουν

σημαδευτεί από ένα ανοδικό κύμα κοινωνικών συγκρούσεων στην Ελλάδα, συγκρούσεων που απειλούσαν να δυναμιτίσουν το κλίμα κοινωνικής συναίνεσης της δεκαετίας του 1980. Κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων της δεκαετίας του 1990 έλαβαν χώρα καταλήψεις διαρκείας σχολείων από μαθητές και δυναμικές απεργίες και καταλήψεις εργασιακών χώρων⁶⁰. Μπροστά στην επαπειλούμενη όξυνση του κοινωνικού ανταγωνισμού, ο «εθνικός κίνδυνος» από το Βορρά ήρθε ως από μηχανής θεός για να προσφέρει μια πρώτης τάξης άμεση λύση στον κρατικό σχηματισμό.

Μέσα από μια καλά εννοημένη κινδυνολογική μετάδοση ειδήσεων - που βρήκε πρόθυμους ακροατές στην πλειονότητα της ελληνικής κοινωνίας, μίας κοινωνίας που είναι δυστυχώς «ευαίσθητη» στα εθνικά θέματα - αποκαταστάθηκε εκ νέου η εθνική ενότητα. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η ελληνική κοινωνία πείστηκε για τη σημαντικότητα του «μακεδονικού ζητήματος» και αντί να κατέβει στο δρόμο για να οξύνει τον κοινωνικό ανταγωνισμό, κατέληξε να γεμίζει τις πόλεις με γαλανόλευκες σημαίες και ήλιους της Βεργίνας.

Την περίοδο του 1991-1992 η ελληνική κοινωνία αφιονίστηκε από τον κίνδυνο των «Σκοπιανών» και κατέβηκε μαζικά στους δρόμους για να διατρανώσει την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Η κρατική πολιτική τότε κάθε άλλο παρά μετριοπαθής και αυτοσυγκρατημένη υπήρξε. Ολόκληρος ο κρατικός μηχανισμός μαζί με την Εκκλησία και κάθε άλλη θεσμοθετημένη εξουσία κινητοποιήθηκαν στην υπηρεσία της «εθνικής αφύπνισης». Τα ΜΜΕ βομβάρδισαν την κοινωνία με εθνικιστικές φανφάρες, τα σχολεία μετέφεραν στα συλλαλητήρια τους μαθητές σε σχηματισμό παρέλασης, το ίδιο έκανε και η Εκκλησία με το δικό της κοινό, οι συστημικοί διανοούμενοι έχυσαν τόνους μελάνης για να ξαναγράψουν την ιστορία, αρχαιολόγοι έφεραν στο φως αδιάσειστα στοιχεία που αποδείκνυαν ότι «ο Βουκεφάλας δεν είναι Ζάσταβα» και το σύνθημα «δεν δεχόμαστε μαϊμούδες» έγινε δημοφιλές αναφερόμενο στο «ψευδοκράτος» της Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Όσοι αποπειράθηκαν να αρθρώσουν έναν εναλλακτικό λόγο για το ζήτημα κατηγορήθηκαν ως εθνικοί προδότες και περιθωριοποιήθηκαν. Σύσσωμες οι πολιτικές δυνάμεις στρατεύτηκαν γύρω από τον κοινό εθνικό σκοπό, με την αριστερά⁶¹ είτε μουδιασμένη και διστακτική να κλείνεται σε μια ένοχη σιωπή, είτε να καταφεύγει στον αντιαμερικανισμό.

Η κοινωνική συναίνεση δεν μπορούσε να δομηθεί μόνο γύρω από το μακεδονικό ζήτημα καθώς η εθνικιστική έξαρση δεν ήταν δυνατό να διατηρηθεί αμείωτη. Από την μία μεριά, η ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 με την υποτίμηση και εκμετάλλευση του κύματος μεταναστών (κυρίως από την Αλβανία και τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης) που

60 Ενδεικτικά αναφέρουμε την απεργία στον τομέα των δημόσιων λεωφορείων (ΕΑΣ) και τις απεργίες στα εργοστάσια υφασμάτων της Πειραιϊκής Πατραϊκής και στα ορυχεία στο Μαντούδι.

61 Με την εξαίρεση αναρχικών/αντιεξουσιαστικών ομάδων και μικρών κομματιών της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς, δεν υπήρξε κατάθεση ενός ξεκάθαρα αντιεθνικιστικού-διεθνικιστικού λόγου. Η επίσημη αριστερά αποφάσισε να μην έρθει σε αντιπαράθεση με τον πυρήνα του εθνικισμού φοβούμενη την περιθωριοποίηση. Οι αριστεροί αντι-ιμπεριαλιστές ανταγωνίζονταν τους δεξιούς εθνικιστές σε σχέση με το «ποιός είναι ο αληθινός πατριώτης»!

άρχισε να εισρέει στην Ελλάδα και εμπεδώθηκε με την έκρηξη της καταναλωτικής κουλτούρας και του lifestyle. Από την άλλη το Μακεδονικό ζήτημα αποτέλεσε μία κατάλληλη ευκαιρία για το κράτος ώστε να αντιμετωπίσει και/ή να σταματήσει προσωρινά τον κοινωνικό ανταγωνισμό.

Όσον αφορά το μεταναστευτικό ζήτημα, στις αρχές του 1990 υπήρξε μία αλλαγή παραδείγματος για τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό. Το βασικό στοιχείο αυτής της αλλαγής αποτέλεσε από την μία μεριά, η επέκταση του ελληνικού κεφαλαίου στη βαλκανική αγορά και η μαζική εισροή μεταναστών (δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος) και από την άλλη η προώθηση μέτρων αναδιάρθρωσης σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής. Η υποτίμηση της ζωής των μεταναστών ήταν (και είναι ακόμα) ένας βασικός όρος για την λειτουργία τους ως φτηνή εργατική δύναμη. Αυτή η εξέλιξη έλαβε χώρα, όπως είπαμε και παραπάνω, σε μία περίοδο όπου άρχισαν να αναπτύσσονται κοινωνικά κινήματα και το κέρδος του κεφαλαίου ελαττώνονταν. Ο επερχόμενος ρατσισμός, η άνοδος του lifestyle και της εθνικιστικής παράνοιας σχετικά με το «μακεδονικό ζήτημα» βοήθησαν στην απόκρυψη κοινωνικών διαιρέσεων και ανταγωνισμών. Όλα τα κοινωνικά αδιέξοδα του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, όλα τα σύμβολα των φόβων και των προσδοκιών των πάντοτε «κατατρεγμένων παλιών καλών ελλήνων πατριωτών που θέλουν να γίνουν μέρος της νέας ισχυρής Ελλάδας» ενσαρκώθηκαν στην φιγούρα του μετανάστη⁶².

Κατά την διάρκεια αυτών των πρώτων χρόνων η εκμετάλλευση των μεταναστών είχε μία ανεπίσημη και βάρβαρη μορφή, λαμβάνοντας χώρα στον τομέα της γεωργίας, των κατασκευών και της βιομηχανίας του σεξ. Έπειτα, επήλθε μία αλλαγή προς μία περισσότερο «λογική διαχείριση» της μετανάστευσης από το κράτος. Δημόσιες συζητήσεις που αφορούσαν το φαινόμενο της μετανάστευσης άρχισαν να χρησιμοποιούν λέξεις-κλειδιά όπως «ενσωμάτωση», «αντιρατσισμός» και «κοινωνική ευαισθησία», όχι προς όφελος μιας πιο φιλελεύθερης και ανθρωπιστικής προσέγγισης αλλά για την προώθηση των συμφερόντων της ελληνικής οικονομίας. Αυτό που έχει πραγματική σημασία είναι η κερδοφορία του κεφαλαίου. Αυτό αποτελεί το συμφέρον βάσει του οποίου λαμβάνει χώρα κάθε νομιμοποίηση, το συμφέρον που ανταποκρίνεται «στις ανάγκες της αγοράς εργασίας» και δίνει την επιστημονική απάντηση στην ερώτηση για το «πόσους μετανάστες χρειαζόμαστε και πού».

Στις αρχές του 2000 άρχισε να αναπτύσσεται μία νέα κοινωνική κινητικότητα στην Ελλάδα. Οι κινητοποιήσεις ενάντια στις περικοπές των συντάξεων, οι φοιτητικές καταλήψεις, το αντιπολεμικό και το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση σηματοδότησαν την ανάδυση «κάτι καινούργιου» στην ελληνική κοινωνική πραγματικότητα αλλά χωρίς να φαίνεται στον ορίζοντα κάποια κοινωνική έκρηξη. Από τη μία μεριά, τα κινήματα αυτά δεν φαίνονταν να παρουσιάζουν μία συνολική αντιπαράθεση με το σύστημα αλλά επέδειξαν μία καινούργια μορφή ριζοσπαστικοποίησης. Από την άλλη, αυτό που μπορούμε να πούμε γι' αυτή την περίοδο είναι ότι η αβέβαιη εξέλιξη του

62 Η «εγκληματικοποίηση» των Αλβανών μεταναστών από τα ΜΜΕ τη συγκεκριμένη περίοδο, δείχνει ξεκάθαρα την προσπάθεια επίτευξης κοινωνικού ελέγχου.

κοινωνικού ανταγωνισμού υπαγόρευσε μία συγκρατημένη στάση του ελληνικού κράτους σε σχέση με το Μακεδονικό ζήτημα. Αυτό στηρίχθηκε στην «μεγέθυνση» των οικονομικών δεικτών η οποία δημιούργησε μία ψευδή αίσθηση ανωτερότητας απέναντι στα γειτονικά κράτη. Αυτή η «ψευδής μεγέθυνση» οφείλεται στην φιλελευθεροποίηση των αγορών (ιδιωτικοποιήσεις των δημόσιων επιχειρήσεων), εκμετάλλευση των μεταναστών, επέκταση του τραπεζικού συστήματος (φθηνά δάνεια), επέκταση του ελληνικού κεφαλαίου κυρίως στα Βαλκάνια, ροές κεφαλαίου από προγράμματα και επιδοτήσεις της Ε.Ε. και κινητικότητα ιδιωτικού κεφαλαίου μέσα στην Ε.Ε.. Κινητοποιήσεις ανάλογες με αυτές που έλαβαν χώρα το 1991-92 δεν βρήκαν πρόσφορο έδαφος αλλά ίσως δεν ήταν και απαραίτητες. Το κράτος δεν κινητοποίησε τους μηχανισμούς του όπως έκανε στο παρελθόν αλλά θα μπορούσαμε να πούμε ότι επέλεξε συντήρηση δυνάμεων σε αναμονή των εξελίξεων.

Στις αρχές του 2000, η Ελλάδα, πετυχαίνοντας το status quo του «ισχυρού βαλκανικού κράτους», έσυρε την κοινωνία (ιδιαίτερα τους μικροαστούς) στην ψευδαίσθηση της «ισχυρής Ελλάδας». Το αποκορύφωμα αυτής της «μοντέρνας και ισχυρής Ελληνικής φαντασμαγορίας» ήταν οι ολυμπιακοί αγώνες του 2004, οι οποίοι πληρώθηκαν με άφθονο αίμα μεταναστών⁶³. Η «ελληνική ανωτερότητα» συνδυαζόμενη με το ελληνικό «Euro 2004» και τις επιτυχίες στην Eurovision, έδωσε ώθηση σε μία μορφή εθνικισμού που θα μπορούσε να οριστεί ως ένας «διάχυτος κοινωνικός φασισμός» ο οποίος εκφράστηκε στην πλήρη του μορφή τον Σεπτέμβριο του 2004⁶⁴. Αμέσως μόλις ξεφούσκωσε η οικονομική φούσκα, μία πιο εκλεπτυσμένη πατριωτική-εθνικιστική τάση άρχισε να κερδίζει έδαφος στην κοινωνία. Η άνοδος της ανεργίας, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και το προμήνυμα της επερχόμενης κρίσης, έδωσαν μία καλή αφορμή για να τεθούν οι μετανάστες σε μία κατάσταση επίσημης ομηρίας έτσι ώστε να γίνει διαχειρίσιμη η μετακίνηση της εργατικής τους δύναμης με όρους αναπαραγωγής του καπιταλιστικού συστήματος. Επίσης, επιτυγχάνεται ο έλεγχος του ντόπιου πληθυσμού μέσα από την γενίκευση του φόβου για τους «ξένους» που «κλέβουν τις δουλειές μας, βιάζουν και σκοτώνουν». Συντηρητικά κομμάτια της κοινωνίας υιοθετούν φασιστικές πρακτικές οι οποίες συμβαδίζουν με τα συμφέροντα των αφεντικών που θέλουν τους μετανάστες διαρκώς πειθαρχημένους και υποτιμημένους.

Αυτή η πατριωτική-εθνικιστική κοινωνική τάση γιόρτασε το βέτο που έθεσε το ελληνικό κράτος στην αίτηση ένταξης της Δημοκρατίας της Μακεδονίας στο NATO, ως μία πράξη υπεροχής και μία πολιτική άνοδο στο κλαμπ των ισχυρών. Παρόλα αυτά το ελληνικό όνειρο είχε ήδη αρχίσει να γίνεται εφιάλτης για την πλειοψηφία του πληθυσμού. Είναι η στιγμή που το πολιτικό σκηνικό αλλάζει εντελώς. Γινόμαστε μάρτυρες μέτρων λιτότητας, μνημονίων, μαζικών διαδηλώσεων και συγκρούσεων με την αστυνομία σε πολλές πλατείες. Μαζί με όλα αυτά, μετά το 2009, υπάρχει

63 Πάνω από 10 μετανάστες εργάτες πέθαναν σε «εργατικά ατυχήματα» κατά την διάρκεια της κατασκευής των ολυμπιακών εγκαταστάσεων.

64 Τότε έλαβε χώρα ένα γενικευμένο πογκρόμ σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο ενάντια σε Αλβανούς ως αποτέλεσμα της ήττας της ελληνικής ποδοσφαιρικής ομάδας από την αλβανική.

μία εντατικοποίηση φασιστικών πογκρόμ που οδηγούν σε μία προσπάθεια κοινωνικού ριζώματος της νοοτροπίας τους σε γειτονιές. Αυτό μεθοδεύεται με την συνεργασία της αστυνομίας η οποία κάνει εφόδους σε σπίτια μεταναστών, βασανίζει μετανάστες, κλπ. Συγκεκριμένα, υπήρξε μία προσπάθεια από μία φασιστική «ομάδα πολιτών» που σχηματίστηκε από ακροδεξιούς ρατσιστές και ναζί, με την αστυνομία σε ηγετικό ρόλο, να εγκαθιδρύσουν ένα είδος απαρτχάιντ στην πλατεία του Αγίου Παντελεήμονα, στην Αθήνα. Ανακεφαλαιώνοντας, αυτό που παρατηρούμε είναι ότι ρατσιστές και κράτος προσπαθούν τεχνητά να δημιουργήσουν ένα πεδίο ρατσιστικής βαρβαρότητας και αστυνομικής κατοχής.

Συμπερασματικά, ο εθνικισμός, η ξενοφοβία και ο ρατσισμός είναι διαρκή στοιχεία της ελληνικής κοινωνίας καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ο εθνικισμός τρέφεται και παραμένει μία κυρίαρχη ιδεολογία. Κατά την διάρκεια των τελευταίων 20 χρόνων, οι έλληνες μικροαστοί βρήκαν στη βόρεια πλευρά των ελληνικών συνόρων παράδεισους για ψώνια, ευκαιρίες για τζόγο, φτηνό σεξ και άφθονες φθηνές απολαύσεις ώστε να επιβεβαιώσουν με τον πιο βάρβαρο και κυνικό τρόπο την εθνική τους ανωτερότητα. Κάλυψαν έτσι όχι μόνο το παλιό σύνδρομο κατωτερότητας από την Ελλάδα, αλλά επίσης τον εθνικό ρεβανσισμό απέναντι σε «εκείνους του σκοπιανούς που θέλουν να λέγονται και «Μακεδόνες». Οι προσδοκίες μας, οι φόβοι, οι ελπίδες και τα όνειρα για την εξέλιξη του Μακεδονικού ζητήματος παραμένουν ένα ανοιχτό θέμα για συζήτηση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Απ' όσα προηγήθηκαν ο αναγνώστης μπορεί εύκολα να αντιληφθεί ότι εάν το έτος 1812 ρωτούσαμε τους κατοίκους των Σκοπίων, του Πρίλεπου και του Μοναστηρίου (χρησιμοποιώντας τις γλώσσες που οι αντίστοιχοι πληθυσμοί κατανοούσαν) αν επιθυμούν να ζήσουν όλοι μαζί ως «Μακεδόνες» στο έδαφος της σημερινής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, ως δηλαδή μία ενότητα διακριτή από τις άλλες και υπό ειδικούς πολιτιστικούς και πολιτικούς όρους, θα μας θεωρούσαν μάλλον τρελούς. Την ίδια εντύπωση θα είχαν και οι κάτοικοι της Καστοριάς, της Έδεσσας και της Θεσσαλονίκης αν τους θέταμε την ίδια ερώτηση με τη διαφορά ότι θα ζούσαν στην ελληνική επικράτεια, ως «Έλληνες». Αν θέσουμε σήμερα την ίδια ερώτηση, μετά από δύο αιώνες πολέμων, εθνικών εκκαθαρίσεων και ακούραστης γλωσσικής και πολιτισμικής ενοποίησης εκ μέρους των κρατικών μηχανισμών, η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων αυτών των πόλεων θα μας απαντήσει αντίστοιχα «ντα» και «ναι».

Ο εθνικισμός μπορεί να έχει διαφορετικά και αντιθετικά ιδεολογικά πρόσημα, καθώς ιστορικά υπήρξε προοδευτικός και αντιδραστικός, δημοκρατικός και δεσποτικός, αριστερός και δεξιός. Είναι, συνεπώς, προτιμότερο να προσεγγίζεται ως μία πολλαπλότητα εθνικισμών. Όλοι τους, όμως, έχουν στο πυρήνα τους την κεντρική πολιτική σημασία του έθνους. Η δημιουργία του έθνους - κράτους αποτελεί το πλέον αποτελεσματικό σύστημα ελέγχου των καταπιεσμένων είτε μέσω μια πολιτικής αφομοίωσή τους, είτε μέσω της νόμιμης καταστολής των αιτημάτων τους. Η κρατική διοίκηση δίνει τη δυνατότητα στις ελίτ να διατηρούν τον έλεγχο χρησιμοποιώντας στο μέγιστο βαθμό τους νόμους και σε μικρότερο βαθμό τον πειθαναγκασμό, κάνοντας όλη τη διαδικασία πιο ελκυστική με πατριωτικές και ενωτικές κορώνες.

Η εμφάνιση του εθνικισμού συνδέεται αρχικά με τις ανάγκες της ανερχόμενης αστικής τάξης και τις απαιτήσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης, ενώ στη συνέχεια το νεωτερικό κράτος και οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του επιφορτίζονται με την

κατασκευή της εθνικής ταυτότητας. Οι εθνικές ταυτότητες συγκροτούνται σε σχέση με ένα σύνολο διαφορετικής σπουδαιότητας ουσιωδών ή προκαθορισμένων χαρακτηριστικών, τα οποία παρέχουν συγκεκριμένα προνόμια, δικαιώματα και υποχρεώσεις στους πολίτες του εκάστοτε έθνους-κράτους. Ταυτόχρονα δημιουργείται καθεστωτικά και στρατηγικά η έννοια του «άλλου», η κοινωνική διάσταση της ετερότητας, η οποία χρησιμοποιείται για τη νομιμοποίηση διαφόρων μορφών διάκρισης, καταπίεσης και άσκησης βίας, ενάντια στους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς.

Όπως σήμερα, έτσι και στην ιστορική περίοδο που εξετάζουμε, η εθνικιστική ιδεολογία χρησιμοποιείται ως βαλβίδα εκτόνωσης για τη δυσαρέσκεια και ενίοτε οργή που γεννούν η κοινωνική ανισότητα, η φτώχεια και η κάθε είδους ανεπάρκεια. Ο αλυτρωτισμός ως ειδική στιγμή του εθνικισμού με τις αναφορές του στη συνέχεια και στη μεγαλοπρέπεια του έθνους, είναι το κύριο χαρακτηριστικό της ιδεολογίας των βαλκανικών κρατών που συναντήσαμε. Η συνέχεια του έθνους δεν αποτελεί μια απλή διακήρυξη, αλλά αντιμετωπίζεται ως αυθύπαρκτη αξία. Κυρίως τεκμηριώνεται κατασκευάζοντας τη συνέχεια της διαφοράς με τους άλλους, όπως αυτοί κάθε φορά ορίζονται. Μια τέτοια διαφορά εμφανίζεται στη σύγχρονη διαμάχη μεταξύ Ελλάδας και Δημοκρατίας της Μακεδονίας γύρω από το ζήτημα της ονομασίας.

Στόχος μας στο δεύτερο κεφάλαιο δεν είναι η ανακάλυψη της αληθινής ή αυθεντικής καταγωγής του ονόματος της Μακεδονίας και του πληθυσμού που δικαιούται να το οικειοποιηθεί. Ούτως ή άλλως, οι διαρκείς μετατοπίσεις της γεωγραφικής περιοχής, η επέκταση και η συρρίκνωση της, καθώς και ο αριθμός των πληθυσμών που συνδέθηκαν με αυτό το όνομα, καθιστούν αδύνατο αυτό το εγχείρημα. Επιπλέον, σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους αναδείχτηκαν ποικίλες γεωγραφικές και ιστορικές παραδόσεις αναφορικά με το όνομα Μακεδονία. Οι δύο κυριότερες, μάχονται μέχρι σήμερα για το κοπιράιτ του ονόματος. Αν και αυτή η ποικιλομορφία δημιουργεί ένα ακαθόριστο πλαίσιο αναφοράς, η ιδεολογική της λειτουργία υπήρξε καθοριστική στη διαδικασία κατασκευής τόσο του ελληνικού, όσο και του μακεδονικού έθνους. Απέτλεσε την πρώτη ύλη πάνω στην οποία κατασκευάστηκε ο μύθος της ιστορικής συνέχειας μετατρέποντας παράλληλα το όνομα σε εθνικό σύμβολο.

Ως εθνικό σύμβολο χρησιμοποιείται οτιδήποτε διαθέτει μια αναφορά στο παρελθόν, υπαρκτή ή κατασκευασμένη. Τέτοια είναι τα σύμβολα του ήλιου της Βεργίνας και της φιγούρας του Αλέξανδρου Γ', που αναλύουμε στο τρίτο κεφάλαιο. Αφενός, τα εθνικά σύμβολα ντύνουν σύνθετα ζητήματα με απλές ερμηνείες αξιοποιώντας τους εθνικούς μύθους και με αυτόν τον τρόπο, στο μυαλό του πολίτη κάθε έθνους το επανανοηματοδοτημένο σύμβολο εμφανίζεται ως απόλυτα φυσικό και δεδομένο. Αφετέρου, το υποκείμενο συγκροτεί την υποκειμενική του ταυτότητα μέσα από την αποδοχή του εθνικού συμβόλου. Άλλες πρακτικές, όπως οι εθνικές γιορτές, έχουν τον χαρακτηριστήρα πολιτικής προπαγάνδας η οποία ασκείται με σύμβολα και εικόνες που απευθύνονται στο συναίσθημα. Αυτά με τη σειρά τους λειτουργούν ως μέσα κοινωνικής ενσωμάτωσης και πολιτικής νομιμοποίησης. Γι' αυτόν το λόγο η εξουσία επιλέγει να επενδύσει σε εντυπωσιακούς εορτασμούς, όπως για παράδειγμα στον εορτασμό για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια ο εθνικισμός συμβαδίζει άψογα με την επιβολή νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην οικονομία. Το φαντασιακό της ισχυρής Ελλάδας πηγαίνει χέρι-χέρι με την εξαγωγή κεφαλαίου στα Βαλκάνια, την επέκταση των τραπεζών και τη δημιουργία πεδίων κερδοφορίας για νέες επενδύσεις. Την περίοδο 1991-92, οι εθνικιστικές εξάρσεις επιχειρούν να υπερκεράσουν έντονες κοινωνικές συγκρούσεις που ξεδιπλώνονται στον ελλαδικό χώρο. Ταυτόχρονα, ο εθνικισμός λειτουργεί ως μηχανισμός πειθάρχησης του εργατικού δυναμικού με την υποτίμηση των μεταναστών και τον εγκλωβισμό τους σε ένα καθεστώς ομηρίας και ως μηχανισμός αναβολής της κρίσης του ντόπιου κεφαλαίου μέχρι την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Στη Δημοκρατία της Μακεδονίας ο νεοφιλελευθερισμός και η ιδεολογία της αγοράς αποτελούν συστατικά στοιχεία της σύγχρονης μακεδονικής ταυτότητας, αφού οποιαδήποτε αναφορά σε διαφορετικά ως προς την αγορά συστήματα οργάνωσης της οικονομίας, παραπέμπει στο «θλιβερό» γιουγκοσλαβικό παρελθόν. Οι εξάρσεις του μακεδονικού εθνικισμού συμβαδίζουν με τις προτεραιότητες που θέτει το μακεδονικό κράτος σε σχέση με τις εκάστοτε επαφές του ελληνικού και μακεδονικού κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, η απορρύθμιση των εργασιακών σχέσεων, οι ιδιωτικοποιήσεις, η ουσιαστική κατάλυση του κράτους πρόνοιας και η πτώση του βιοτικού επιπέδου καλύπτονται από το μανδύα του εθνικισμού και της διένεξης γύρω από τη συνταγματική ονομασία της χώρας.

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής (περίοδος 2011-2012) η εξάπλωση εθνικιστικών, ρατσιστικών και φασιστικών τάσεων σε ολόένα και μεγαλύτερο κομμάτι της ελληνικής και μακεδονικής κοινωνίας υπερβαίνει κάθε προηγούμενο. Αν και η καταγραφή όλων αυτών των εξελίξεων είναι έξω από το πεδίο της εργασίας μας, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε κάποιες σκέψεις.

Στη σημερινή συγκυρία, το έθνος εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στη δόμηση του κυρίαρχου πολιτικού λόγου και στη νομιμοποίησή του. Στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κρίσης, ο πατριωτικός λόγος, από τη μία εναντιώνεται στους «προδότες πολιτικούς» και τα «διεθνή οικονομικά συμφέροντα», ενώ από την άλλη δίνει έμφαση στην «αγάπη για την πατρίδα» και στην «πρόοδο του λαού», κλείνοντας το μάτι στα μέτρα λιτότητας που στόχο έχουν την υποτίμηση της ζωής μας. Έτσι, η κρίση εμφανίζεται ως ζήτημα κρατικών ανταγωνισμών και όχι ως προϊόν των καπιταλιστικών σχέσεων. Ο πατριωτισμός-εθνικισμός δημιουργεί τις αναγκαίες εθνικές συσπειρώσεις που ενσωματώνουν ολόένα και μεγαλύτερο τμήμα των εκμεταλλεόμενων διευκολύνοντας την απρόσκοπτη λειτουργία του κεφαλαίου. Δεν έχουμε καμία αυταπάτη ότι σήμερα ο πατριωτικός λόγος, όπως είναι βαθιά εμπεδωμένος στον πυρήνα του πολιτικού συστήματος - τόσο στην δεξιά όσο και στην αριστερή του εκδοχή - το μόνο που κάνει είναι να κρύβει κάτω από το χαλί της εθνικής αναγκαιότητας τις κοινωνικές αντιθέσεις, οδηγώντας εκμεταλλεόμενους και εκμεταλλευτές σε μία κοινή αγκαλιά και αφήνοντας τις σχέσεις εκμετάλλευσης στο απυρόβλητο.

Στις μέρες μας δυστυχώς, ο εθνικισμός δεν παράγεται μόνο από τους επίσημους θεσμούς, αλλά και από τα κάτω. Μέσα στην αβεβαιότητα των ημερών δεν είναι λίγοι αυτοί που επιλέγουν να συνταχθούν με τον εθνικό κορμό, υιοθετώντας απλά την κυρίαρχη επιχειρηματολογία περί εθνικής αναγκαιότητας. Άλλοι, ενστερνίζονται

φασιστικές πρακτικές και συμμετέχουν στην καπιταλιστική βαρβαρότητα με ενεργητικό ρόλο κυνηγώντας μετανάστες και συμβάλλοντας στην δημιουργία γκέτο. Οι μετανάστες και οι άλλες περιθωριοποιημένες ομάδες (Ρομά, LGBT κλπ) έχουν μετατραπεί σε αποδιοπομπαίο τράγο κυνηγημένοι από την μία από τις επιχειρήσεις της αστυνομίας και από την άλλη από τις τοπικές κοινωνίες.

Στο δρόμο για την κοινωνική απελευθέρωση οι πατριωτισμοί δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα ακόμα εμπόδιο. Ορθώνουν ψευδή διλήμματα τα οποία αμβλύνουν τον κοινωνικό ανταγωνισμό. Εμείς από τη μεριά μας, μέσα από αυτή τη μικρή προσπάθεια προτείνουμε την προώθηση μίας διεθνιστικής επικοινωνίας που συμβάλει στην αποδόμηση του εθνικισμού και την επικοινωνία των αγώνων της καθημερινότητας πέρα από σύνορα και εθνικούς διαχωρισμούς. Για εμάς οι εθνικές αντιπαραθέσεις υποβιβάζουν πάντοτε τα ταξικά ζητήματα και τα θέτουν σε δεύτερη μοίρα. Για εμάς, που δεν χωράμε σε εθνικές ταυτότητες, τα διλήμματα περί ονομασίας είναι κενά περιεχομένου. Για εμάς ο εχθρός δεν είναι μόνο ο ελληνικός ή ο μακεδονικός εθνικισμός, αλλά το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που βασίζονται στην εκμετάλλευση και στην εξαθλίωση της ανθρώπινης ζωής όπου και αν αυτή τυχαία βρίσκεται. Για εμάς δεν υπάρχει το «εμείς» και οι «άλλοι», υπάρχει το δίκιο και το άδικο. Το δίκιο που δε στηρίζεται σε κάποια εθνικά χαρακτηριστικά, αλλά το δίκιο που παράγεται από τον αγώνα για ελευθερία και αξιοπρέπεια.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βαρκάρηδες: Οι αναρχικοί που ταρακούνησαν την Θεσσαλονίκη

Οι «Γεμιτζήδες» (Βαρκάρηδες)⁶⁵ αποτελούν ένα ενδιαφέρον και όχι τόσο ασήμαντο κομμάτι του απελευθερωτικού αγώνα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ήταν μια ομάδα νεαρών αναρχικών σλαβικής καταγωγής η οποία τον Απρίλη του 1903 στη Θεσσαλονίκη μέσα σε τέσσερις μέρες πραγματοποίησε σειρά επιθέσεων σε ιδιοκτησίες ευρωπαϊκών και οθωμανικών καπιταλιστικών συμφερόντων. Ο στόχος τους ήταν μέσα από τις επιθέσεις αυτές να περάσουν ένα ξεκάθαρο μήνυμα στους Ευρωπαίους καπιταλιστές και στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ότι δεν μπορούν να κάνουν τη δουλειά τους στην περιοχή της Μακεδονίας ανενόχλητοι, αγνοώντας την καταπίεση που δέχονταν οι πληθυσμοί από την οθωμανική κυριαρχία.

Η δράση τους, από τις 28 Απριλίου μέχρι την 1^η Μαΐου του 1903 περιλάμβανε διάφορες επιθέσεις: την ανατίναξη του γαλλικών συμφερόντων πλοίου «Γουανταλκιβίρ» κατά την αναχώρησή του από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, την ανατίναξη του κτιρίου της οθωμανικής τράπεζας, την ανατίναξη του κεντρικού αγωγού αερίου, διάφορες εκρήξεις σε συγκεκριμένα σημεία της πόλης, δυο συμπλοκές με στρατιώτες του οθωμανικού στρατού και ένα αποτυχημένο εγχείρημα δολοφονίας του Οθωμανού δημάρχου της πόλης. Κατά τη διάρκεια αυτών των ενεργειών έξι από τους Γεμιτζήδες σκοτώθηκαν και τέσσερις συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν.

Όσον αφορά τη δράση των Γεμιτζήδων, είναι σημαντικό να τονίσουμε δύο

⁶⁵ Το όνομα επιλέχθηκε από τους Γεμιτζήδες με σκοπό να επιδειχθεί η επιλογή τους να αφήσουν πίσω την παλιά ζωή τους και ως βάρκα να σαλπάρουν σε ταραχώδη νερά, και αν αποδειχθεί αποτυχία, θα τσακιστεί πάνω στα βράχια. Христо Силянов „Освободителниѣ борби на Македония“, „Наука и Изкуство“, София, 1983, I, 247, http://www.promacedonia.org/obm1/5_5.html

σημεία. Το πρώτο είναι η συνειδητή πρόθεση της ομάδας να αποφύγει τον τραυματισμό ανθρώπων κατά τις επιθέσεις και έτσι αυτές να λάβουν ξεκάθαρα το χαρακτήρα της εναντίωσης στο ευρωπαϊκό κεφάλαιο και στην οθωμανική κυβέρνηση. Το πλοίο «Γκουανταλκιβίρ» εσκεμμένα αχρηστεύθηκε κοντά στο λιμάνι και όχι στα ανοιχτά, ώστε να καταστεί δυνατή η διάσωση των επιβατών. Ομοίως, πέντε λεπτά πριν την ανατίναξη της οθωμανικής τράπεζας, ο Yordanov που είχε αναλάβει να φέρει σε πέρας την επίθεση, έτρεξε μέσα στην τράπεζα να ειδοποιήσει το διευθυντή και την οικογένειά του να εγκαταλείψουν το κτίριο. Παρ' όλα αυτά οφείλουμε να αναφέρουμε επίσης ότι εξαιτίας των τετραήμερων επιθέσεων στη Θεσσαλονίκη, πολλοί αθώοι άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους από την γενικά «αυθόρμητη» εκδίκηση του τούρκικου όχλου (με τη βοήθεια και κάποιων Ελλήνων) κατά των Σλάβων, στους δρόμους της Θεσσαλονίκης: σύμφωνα με τις οθωμανικές αρχές, 35 άτομα σκοτώθηκαν, και κατά τις αναφορές της ΕΜΕΟ ο αριθμός κυμαίνεται μεταξύ των 200 και 300⁶⁶. Πολλά άτομα συνελήφθησαν επίσης, εκ των οποίων 29 φυλακίστηκαν χωρίς να έχουν καμία σχέση με τους Γεμιτζήδες.

Το δεύτερο είναι οι πολιτικές απόψεις των Γεμιτζήδων. Αν και δεν υπάρχουν άμεσες πηγές, το πρόγραμμα της Μακεδονικής Μυστικής Επαναστατικής Επιτροπής (Macedonian Secret Revolutionary Committee, MSRC) μας δίνει μια πιθανή εικόνα. Η Μακεδονική Μυστική Επαναστατική Επιτροπή ιδρύθηκε στη Γενεύη της Ελβετίας το 1897 και αποτέλεσε μια κλειστή αναρχική αδελφότητα που αποτελούνταν από Βούλγαρους και Μακεδόνες αναρχικούς. Αμέσως μετά την ίδρυσή της, τα μέλη της επέστρεψαν στα Βαλκάνια και ασχολήθηκαν με τη διάδοση αναρχικών ιδεών κυρίως ανάμεσα σε νέους. Οι «Γεμιτζήδες» υπήρξαν αποτέλεσμα αυτής της κίνησης και ενώ ήταν αυτόνομοι στη δράση τους, συνεργάστηκαν στενά και υποστήριζαν τις πολιτικές αντιλήψεις της πρώην Μακεδονικής Μυστικής Επαναστατικής Επιτροπής που εν τω μεταξύ είχε διαλυθεί.

Όσον αφορά τη Μακεδονία, το πρόγραμμα της Μακεδονικής Μυστικής Επαναστατικής Επιτροπής υποστήριζε την ανεξαρτησία της περιοχής της Μακεδονίας από την οθωμανική κυριαρχία παράλληλα με το δικαίωμα της ελεύθερης αυτοδιοίκησης του πληθυσμού της. Η Επιτροπή έδινε έμφαση στην άρνησή της να υποστηρίξει μια εθνότητα έναντι άλλων. Στο ερώτημα αν μετά την απελευθέρωση από την οθωμανική κυριαρχία, η Μακεδονία θα έπρεπε να είναι ξεχωριστή πολιτική οντότητα ή να ενωθεί με κάποια από τις γειτονικές χώρες, προέτασε την άποψη ότι θα έπρεπε η απάντηση να δοθεί από τον ίδιο τον πληθυσμό της περιοχής – χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις – μετά τον νικηφόρο αγώνα⁶⁷. Όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι πιθανό ότι λόγω της στενής συνεργασίας και των κοινών πολιτικών απόψεων των Γεμιτζήδων με την Επιτροπή, την ίδια άποψη μοιράζονταν και οι Γεμιτζήδες.

⁶⁶ Силянов, op. cit, I, 259.

⁶⁷ Влѣпе: „Програма на Македонскиот таен револуционерен комитет“ in Данчо Зографски „За работничкото движење во Македонија до Балканската војна“, Институт за национална историја на македонскиот народ, Скопје, 1950, 136 стр.

Ποιά είναι όμως η αντιμετώπιση των Γεμιτζήδων από την ιστοριογραφία του κράτους της Δημοκρατίας της Μακεδονίας; Όπως παραδόξως, οι Γεμιτζήδες και η δράση τους στη Θεσσαλονίκη παρουσιάζονται με ένα θετικό πρόσημο. Ξεκινώντας, αυτό προκαλεί έκπληξη γιατί η ομάδα διέθετε έναν αναρχικό προσανατολισμό στις απόψεις της και ούτε κατά το καθεστώς του υπαρκτού σοσιαλισμού πριν το 1990, ούτε τώρα ο κυρίαρχος λόγος δεν αποδέχεται την αναρχική ιδεολογία. Επίσης, όπως ήδη έχει αναφερθεί, αθώοι άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους ως αντίποινα στις ενέργειες των Γεμιτζήδων, πράγμα που και οι ίδιοι γνώριζαν ότι ήταν πιθανό, γεγονός που δεν αποτελεί στοιχείο για τη μετέπειτα επιβράβευσή τους από την κυρίαρχη ιστοριογραφία. Τέλος, οι επιθέσεις των Γεμιτζήδων είχαν αρνητικές συνέπειες στα σχέδια που είχε η ΕΜΕΟ για την εξέγερση του Ίλιντεν τον Αύγουστο του 1903. Χειρότερη από αυτές ήταν η απώλεια του Ντέλτσεφ, μιας από τις μεγαλύτερες φιγούρες της ΕΜΕΟ, που σκοτώθηκε μόλις τρεις μέρες μετά τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης, ως αποτέλεσμα της αυξημένης δραστηριότητας του οθωμανικού στρατού που αναπτύχθηκε στην περιοχή μετά τις επιθέσεις.

Όσον αφορά τη σχεδιαζόμενη εξέγερση της ΕΜΕΟ, καλό θα ήταν να αναφέρουμε επίσης ότι οι Γεμιτζήδες, καθώς επιθυμούσαν να διατηρήσουν την αυτονομία τους ως ομάδα, αρνήθηκαν να συντονίσουν τις επιθέσεις τους με τα σχέδια της ΕΜΕΟ και να περιμένουν τρεις περίπου μήνες. Έτσι λοιπόν το ερώτημα που τίθεται είναι: γιατί η επίσημη ιστοριογραφία του κράτους της Δημοκρατίας της Μακεδονίας σηματοδοτεί θετικά τους Γεμιτζήδες ακόμη και αν ήταν αναρχικοί, ακόμη κι αν οι πράξεις τους οδήγησαν στα αναμενόμενα αντίποινα και ακόμη κι αν οι ενέργειές τους είχαν αρνητικό αντίκτυπο στα σχέδια που έκανε η ΕΜΕΟ για την εξέγερση του Ίλιντεν; Ο λόγος προφανώς βρίσκεται στη θεώρηση της κυρίαρχης ιστοριογραφίας ότι όποιος/α είναι «δικός/η μας» και έχει κάνει κάτι για την απελευθέρωσή «μας» από τους «άλλους», μόνο θετικά μπορεί να σηματοδοτηθεί, άσχετα ποιο ήταν αυτό το άτομο, ποιες οι συνέπειες των ενεργειών του, ποιες οι σχέσεις του με το πολιτικό του περιβάλλον κλπ. Σχετικά με την κατασκευή και διατήρηση της θετικής εικόνας των Γεμιτζήδων καλό θα ήταν να τονίσουμε ότι αν και συχνά στη Δημοκρατία της Μακεδονίας αναφέρεται ότι οι συγκεκριμένοι ήταν αναρχικοί, πρωτίστως προβάλλονται ως αγωνιστές για την εθνική ανεξαρτησία.

Όποια και να είναι η εικόνα για τους Γεμιτζήδες από την ιστοριογραφία του κράτους της Δημοκρατίας της Μακεδονίας, υπάρχουν δυο σημεία που μιλούν θετικά γι' αυτούς, χωρίς αντιφάσεις. Το πρώτο είναι η προσπάθεια αποφυγής ανθρωπινων θυμάτων κατά τις επιθέσεις τους. Το μέγεθος της σημασίας αυτού μπορεί να γίνει αντιληπτό αν συγκρίνουμε τις εν λόγω επιθέσεις με τις περίφημες «δολοφονίες με τους γαιδάρους» που οργανώθηκαν από τη δεξιά πτέρυγα της ΕΜΕΟ το 1911-1912. Οι δεξιόφρονες «μαχητές για την ελευθερία», θεωρώντας εχθρούς όλους τους Τούρκους, ένοπλους και άμαχους, φτωχούς και πλούσιους, σε ορισμένες περιπτώσεις τοποθετούσαν μεταξύ πωλούμενων προϊόντων εκρηκτικά πάνω σε γαϊδούρια, τα οποία και ανατίναζαν στην αγορά, όταν συγκεντρώνονταν γύρω τους Τούρκοι που είχαν προσελκυσθεί από τις χαμηλές τιμές. Τέτοιες ενέργειες ήταν εντελώς εκτός

πραγματικότητας για τους Γεμιτζήδες. Ακόμα και ο διευθυντής της οθωμανικής τράπεζας της Θεσσαλονίκης γλίτωσε τη ζωή του.

Δεύτερον, έχοντας στο μυαλό τους ότι η περιοχή της Μακεδονίας κατοικούνταν από διαφορετικές εθνότητες και θρησκευτικές ομάδες, οι αναρχικοί και ανάμεσά τους οι Γεμιτζήδες, προέταξαν το δικαίωμα των κατοίκων, ασχέτως θρησκείας και εθνικότητας, να αποφασίσουν το μέλλον της περιοχής στην οποία ζούσαν. Αντί να επιδίδονται σε μια αιματοχυσία μεταξύ των ανθρώπων σχετικά με το τίνος είναι η Μακεδονία επιθυμούσαν μετά την απελευθέρωση, την ειρηνική επίλυση των οποιωνδήποτε διαφωνιών μεταξύ των κατοίκων. Από αυτή τη σκοπιά οι βομβιστές Γεμιτζήδες επιδεικνύουν ένα πιο ελευθεριακό πολιτικό προφίλ αν το συγκρίνουμε με τις εθνικιστικές ενέργειες που έχουν γίνει από την πλειοψηφία των ανθρώπων που ζουν σε ολόκληρη την περιοχή της Μακεδονίας εδώ και έναν αιώνα, αλλά και σήμερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams, J.P. (1983): "*The Larnakes from Tomb II at Vergina*", *Archaeological News*. 12:1-7.
- Anderson B. (1983): "*Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*", Verso, London 1983.
- Arrian: "*Anabasis Alexandri*", <http://archive.org/details/arrianar01arriuoft>
- Augustine: "*The City of God*", <http://www.newadvent.org/fathers/1201.htm>
- Barth Frederick (1969): "*Introduction*" *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*" (edited by Barth), Little Brown and Company, Boston 1969.
- Borza Eugene N. and Lindsay Adams W. eds. (1982): "*Philip II, Alexander the Great and the Macedonian Heritage*", University Press of America, Washington D.C.1982.
- Borza Eugene N. and Palagia Olga (2008): "*The chronology of the Macedonian royal tombs at Vergina*", *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, 122:81-125.
- Bourdieu, Pierre (1991): "*Language & Symbolic Power*", Polity Press, Cambridge 1991.
- Bozos, S. (2004): "*National Symbols and Ordinary People's Response: London and Athens, 1850–1914*", *National Identities*, 6(1): 25-41.
- Brubaker, Rogers (1996): "*Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*", Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Buccellati Giorgio (2010): "*The Semiotics of Ethnicity: The Case of Hurrian Urkesh*," in J. Fincke, *Festschrift für Gernot Wilhelm anlässlich seines 65. Geburtstages* am 28. Januar 2010, Dresden: ISLET, pp. 79-90.
- Castoriadis, Cornelius (1975): "*The Imaginary Institutions Of Society*", Polity Press, Cambridge 1987.
- Conversi, Daniele (1995): "*Reassessing theories of nationalism. Nationalism as Boundary Maintenance and Creation*", *Nationalism and Ethnic Politics*, 1:1, 73–85.
- Daikin Douglas (1973): "*Ο Αγώνας των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία 1821-1833*", μτφ: Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1999.
- Delanty, Gerard & O'Mahony, Patrick (2002): "*Nationalism and Social Theory*", Sage Publications, London 2002.
- Derrida Jacques (1972): "*Signature, Event, Context*", translated by Alan Bass, in "*Margins of Philosophy by Jacques Derrida*", University of Chicago Press, Chicago 1982.
- Δρακούλης Δημήτρης Π.: "*Το δίκτυο οικισμών της Επαρχίας Παλαιάς Ηπείρου στην Πρώιμη Βυζαντινή Περίοδο*", Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, Θεσσαλονίκη, 2009.
- Eco Umberto (1982): "*Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*", μτφ: Τσοπάνογλου Αντώνης, Μαλλιάρης - Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1985.

- Eco Umberto (1999): *"Semiotics in the next millennium, Lecture at the 7th International Congress of IASS-AIS"*, October 1999.
- Gellner E. (1983): *"Nations and Nationalism: New perspectives on the past"*, Basil Blackwell, Oxford 1983.
- Hastings, Adrian (1997): *"The Construction Of Nationhood: Ethnicity, Religion, and Nationalism"*, Cambridge University Press, Cambridge / New York 1997
- Herman, Edward S. and Noam Chomsky (1988): *"Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media"*, Pantheon Books, New York, 1988.
- Hobsbawm E.J. (1962): *"Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848"*, μτφ Μαριέτα Οικονομοπούλου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1992.
- Hobsbawm E.J. (1976): *"Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875"*, μτφ Δημοσθένης Κούρτοβικ, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994.
- Hobsbawm, E.J. & Ranger, Terence (eds) (1983): *"The Invention of Tradition"*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Hobsbawm E.J. (1987): *"Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914"*, μτφ Δημοσθένης Κωστούλα Σκλαβενίτη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2000.
- Hobsbawm E.J. (1990): *"Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα"*, μτφ Χρυσ. Νάντρις, εκδόσεις Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
- Hroch M. (1985): *"Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations"*, Columbia university press, 2000.
- Hutchinson, John (1987): *"The Dynamics of Cultural Nationalism. The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State"*, Allen & Unwin, London 1987.
- Καραμπάτη Γ. Περσεφόνη, Κολτούκη Γ. Πελαγία, Μιχαηλίδης Δ. Ιάκωβος (1997): *"Η ελληνική αντεπίθεση στη Μακεδονία (1905-1906). 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας"*, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη 1997
- Κιτσίκης Δημήτρης (1988): *"Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1280-1924"*, Εστία, Αθήνα 1988.
- Κοπά Μαριλένα (1997): *"Οι μειονότητες στα μετα-κομμουνιστικά Βαλκάνια"*, Λιβάνη, Αθήνα 1997.
- Κοπά Μαριλένα (2002): *"Η συγκρότηση των κρατών στα Βαλκάνια (19^{ος} αιώνας): Τρεις και μια περιπέτειες"*, Λιβάνη, Αθήνα 2002.
- Κωστόπουλος Τ., Εμπειρικός Λ., Λιθοξόου Δ. (1992): *"Ελληνικός εθνικισμός - Μακεδονικό Ζήτημα. Η ιδεολογική χρήση της Ιστορίας"*, απομαγνητοφωνημένα πρακτικά εκδήλωσης που οργανώθηκε στη Φιλοσοφική των Αθηνών το Φεβρουάριο του 1992, έκδοση της Κίνησης Αριστερών Ιστορικού-Αρχικού, Αθήνα, Μάρτιος 1992.
- Λιάκος Αντώνης (2005): *"Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;"*, Πόλις, Αθήνα 2005.
- Lemerle P. (1945): *"Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et Byzantine"*, Thèse de doctorat, Paris 1945.

-
- Mazower Mark (1998): *"Σκοτεινή Ήπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας"*, μτφ: Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004.
- Matkovski A. (1970): *"Macedonia's coats of arms: a contribution to the Macedonian heraldic"*, Skorje 1970.
- Μέγας Πάννης (1993) *"Οι "Βαρκάρηδες" της Θεσσαλονίκης. Η αναρχική βουλγαρική ομάδα και οι βομβιστικές ενέργειες του 1903"*, Τροχαλία, Θεσσαλονίκη 1993.
- Μπαρτ Ρολάν (1970, 1978): *"Μυθολογίες - Μάθημα"*, μτφ. Καίτη Χατζηδήμου – Ιουλιέτα Ράλλη, Ράππα, Αθήνα 1979.
- Μπαρτ Ρολάν (1980): *"Η επικράτεια των σημείων"*, μτφ. Κατερίνα Παπαϊακώβου, Ράππα, Αθήνα 2001.
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία (1987): *"Οι Βαλκανικοί Λαοί"*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000.
- Οι Βαρκάρηδες (2010): *"Η μηδενιστική ομάδα της Θεσσαλονίκης, 1898-1903"*, Ο δαίμων του τυπογραφείου, Αθήνα 2010.
- Ομάδα ενάντια στον εθνικισμό (2007): *"Ένας είναι ο εχθρός...έθνος, αντιιμπεριαλισμός και ανταγωνιστικό κίνημα"*, κατάληψη Φάμπρικα Υφανέτ, Θεσσαλονίκη 2007.
- Papazoglou F. (1988): *"Les Villes Macedoniennes dans l'époque Romaine"*, BCH Suppl. XVI, Paris 1988.
- Pavlowitch Stevan K. (2000): *"Ιστορία των Βαλκανίων 1804-1945"*, μτφ Λουκιανός Χασιώτης, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005.
- Plutarch: *"Life of Alexander"*, http://penelope.uchicago.edu/thayer/e/roman/texts/plutarch/lives/Alexander*/3.html.
- Roisman J. and Worthington I. (eds.) (2010): *"A companion to ancient Macedonia"*, Wiley – Blackwell, Chichester 2010.
- Saussure, Ferdinand de (2006): *"Writings in General Linguistics"*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- Shea J. (1997): *"Macedonia and Greece: the struggle to define a new Balkan nation"*, McFarland & Company, North Carolina 1997.
- Smith, Anthony D. (1971): *"Theories of Nationalism"*, Duckworth, London 1983.
- Smith Anthony D. (1981): *"The Ethnic Revival in the Modern World"*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Smith, Anthony D. (1987): *"The Ethnic Origin of Nations"* Blackwell, Oxford 1987.
- Smith, Anthony D. (1991): *"National Identity"* Penguin, London 1991.
- Smith, Anthony D. (1995): *"Nations and Nationalism in a Global Era"* Polity Press, Cambridge 1995.
- Smith, Anthony D. (1998): *"Nationalism and Modernism. A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism"*, Routledge, London/New York 1998.
- Smith, Anthony D. (2009): *"Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach"*, Routledge, London/New York 2009.
- Силянов, Христо (1983): *"Освободителнитѣ борби на Македонија"*, «Наука и Изкуство», София, 1983, www.promacedonia.org/obm1/index.html
- Snegaroff I. (1932): *"History of the Ochrid Arch-bishopric"*, Sofia 1923.

- Σβορώνος Νίκος Γ. (1956): *“Το Εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18^ο αιώνα”*, Θεμέλιο, Αθήνα 1996.
- Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 1 (2005): *“The Ottoman Empire”*, Edited by Halil Berktaş and Bogdan Murgescu, Series Editor: Christina Koulouri, Thessaloniki, CDRSEE, 2005.
- Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 2 (2005): *“Nations and States in Southeast Europe”*, Edited by Mirela-Luminița Murgescu, Series Editor: Christina Koulouri, Thessaloniki, CDRSEE, 2005.
- Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 3 (2005): *“The Balkan Wars”*, Edited by Mirela-Luminița Murgescu, Series Editor: Christina Koulouri, Thessaloniki, CDRSEE, 2005.
- Thompson, Andrew & Fevre, Ralph (2001): *“The national question: sociological reflections on nation and nationalism”*, Nations and Nationalism 7 (3), 2001, 297-315
- Zinn Howard (2003): *“Ιστορία του Λαού των Ηνωμένων Πολιτειών”*, μτφ: Θεόδωρος Καλύβας, Αιώρα, Αθήνα 2005.
- Зографски, Данчо (1950): *„За работничкото движење во Македонија до Балканската војна“*, Институт за национална историја на македонскиот народ, Скопје, 1950.

Патен знак кој води до аеродромот во Солун. До 1993-тата година се вика „Државен аеродром Мистра во Солун“. Подоцна е преименуван во „Аеродром Македонија“.

Плваκία που οδηγεί στο αεροδρόμιο της Θεσσαλονίκης. Μέχρι το 1993 ονομαζόταν “Κρατικός Αερολιμένας Μίτρας Θεσσαλονίκης” οπότε και μετονομάστηκε σε “Αεροδρόμιο Μακεδονία”.

Патен знак на меѓународниот автопат E-75 во Република Македонија. Патот беше преименуван во „Автопат Александар Македонски“.

Плваκία ме го вoва на тоу дeвнoуc аутоκινeтoдpoпoу E-75 нa Дpиaкpaтiя тeс Μaκεδoνiяc, пoу мeтoнoмaдoтпкe ce “Aλέξανδpoc тeс Μaκεδoνiяc”

Статуата на Александар III во Скопје. Беше свечено претставена во 2011 и чинеше околу 9,4 милиони евра.

То аγαλμα του Αλεξάνδρου Γ' στα Σκόπια. Η επίσημη ονομασία του είναι "Πολεμιστής σε άλογο". Εγκαινιάστηκε το 2011. Η κατασκευή του κόστισε 9,4 εκατομμύρια Ευρώ.

Статуата на Александар III во Солун.

То аγαλμα του Αλεξάνδρου Γ' στη Θεσσαλονίκη.